

İoanna Kuçuradi Görüşleri Çerçevesinde İnsan Hakları Bağlamında Devlet

Şule Yüksel Kırmacı

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsüne Hukuk Yüksek Lisans Tezi olarak sunulmuştur.

Doğu Akdeniz Üniversitesi
Ocak 2021
Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü onayı

Prof. Dr. Ali Hakan Ulusoy
L.E.Ö.A. Enstitüsü Müdürü

Bu tezin Hukuk Yüksek Lisans derecesinin gerekleri doğrultusunda hazırlandığını onaylarım.

Prof. Dr. Turgut Turhan
Hukuk Bölüm Başkanı

Bu tezi okuyup değerlendirdiğimizi, tezin nitelik bakımından Hukuk Yüksek Lisans derecesinin gerekleri doğrultusunda hazırlandığını onaylarız.

Prof. Dr. Gülriz Uygur
Tez Danışmanı

Değerlendirme Komitesi

1. Prof. Dr. Gülriz Uygur

2. Yrd. Doç. Dr. Nazime Beysan

3. Yrd. Doç. Seda Orbay Yücel

ÖZ

Devlet kavramına hukuk felsefesi açısından baktığımızda öncelikle felsefenin kadim sorusu çıkar karşımıza, “neden”. Devlet neden vardır? Bir devlet neden insan hakları temeline dayanmalıdır. Bu çalışmada devlet kavramının insan haklarıyla olabağlantısını incelemenin yanı sıra, insan olmadan devlet olamayacağını, devletin asıl varlık sebebinin insan haklarını korumak, insan haklarını gerçekleştirmek olduğu, aynı zamanda söz konusu haklara yönelecek bir müdahaleyi engelleme görevinin de devlete ait olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışma sırasında “İnsan Hakları Bağlamında Devlet” anlatılmaya çalışılırken öncelikle insan hakları kavramı temellendirilmiştir. Bu temellendirme, insanın değeri ve insan onuru üzerinden yapılarak, bu bağlamda devletin rolü incelemiştir. Çalışmanın başından sonuna kadar İoanna Kuçuradi’nin bu konuya bakış açısına bağlı kalınarak yol almaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda Birinci Bölümde Kuçuradi’nin bakış açısına sadık kalınarak “İnsan Hakları Bağlamında Devlet” anlatılmış ve öncelikle felsefi antropolojik olarak insan tanımlamaya çalışılıp, bu tanımlama insan hakları kavramı doğrultusunda değerlendirilmiştir. Dolayısıyla insan haklarının temelini oluşturan, “insanın değeri” ve “insanın onuru” kavramları incelenmiştir. Ardından adalet kavramının devlet ve insan haklarıyla bağlantısı incelenerek, insan haklarının temelini oluşturan bu kavramlar doğrultusunda insan haklarını evrenselliği oraya koyulmaya çalışılmıştır.

İkinci Bölümde, Kuçuradi’nin bakış açısıyla insan hakları ve devlet kavramlarının ilişkisi anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda devletin insan haklarının koruma ve gözetmedeki görevi ve öneminin altı çizilmiştir. Sonrasında konunun uluslararası belgeler doğrultusundaki düzenlemelerine bakılarak, evrensel insan hakları uluslararası belgeler aracılığıyla örneklendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışma boyunca devlet kavramı insan hakları açısından irdelenmiştir. Bir hukuksal insan kurumu olan devletin, insanın değeri ve insan onuru temeline dayandığı ve var olma sebebinin insan olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda da insanların “muamele görme” ve “muamele etme” ilkeleri Kuçuradi bakış açısıyla anlatılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak da insanın diğer canlılar arasındaki farkının onu belirleyici özelliğini oluşturduğu ve devletin insanı insan yapan özelliklerini gerçekleştirmekle sorumlu olduğu kanısına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: insan hakları, devlet, insanın değeri, insan onuru

ABSTRACT

We face an ancient question which is ‘why’, when we look at the concept of the state from the perspective of philosophy of the law. Why does the state exist and why the state is necessary in the context of the human rights.

In this study, the connection among concept of the state and the human rights have been proved and also indicated improvement on human rights by restricting the intervention on human rights. The state can be exist with human being and the state is exist to protect the human rights as well.

In main text, role of the ‘state’ has been examined on the basis of human rights concept, the basis of human rights has been evaluated as dependent on human values and human dignity. Ioanna Kucuradi’s perspective has formed the basis of this study from first part until the end.

In first chapter, the state is described as dependent on human rights with the loyalty to the perspective of Kucuradi while describing the human being as philosophical anthropologic and the description has been evaluated on the basis of human rights concept. Therefore, ‘human value’ and ‘human dignity’ concepts have been analysed which form the basis of human rights.

The concept of justice has been explained which with the state and human rights and so the universality of human rights have been described as well.

In second chapter, the relations among the state and human rights concepts have been explained with the perspective of Kucuradi. Hence, the importance of the state was underlined on protection of human rights and its monitoring role as well.

The universality of human rights have been tried to be proved by applying to international documents and regulations by using the exemplification methodology in

third chapter.

The concept the state has been analysed in this study from the human rights perspective. The state is an institution of human being which is based on human value and human dignity and telling us that reason of the existence of the state is human. The principles of the treatment have been explained with the Kuchuradi's perspective.

Eventually, the concept of state is responsible to implement the characteristics of the human being which are different from other species.

Keywords: human rights, state, human value, human dignity

TEŞEKKÜR

Çalıőmam boyunca benden bilgisini ve yardımını esirgemeyen, İoanna Kuçuradi'yi daha iyi anlamamı sağlayan danıőman hocam Sayın Gülriz Uygur'a, fikirleriyle hayatımı aydınlatan, yoluma ışık olan İoanna Kuçuradi'ye, kaynak konusunda desteğinden dolayı Pınar Arıoğlu'na, tez süresince desteklerinden dolayı Pelin Kırmacı ve kardeőim Devlet Hünkar Kırmacı'ya, manevi desteğini hiç esirgemeyen annem Hüsniye Kırmacı'ya ve hiç gitmemiő gibi hep yanımda hissettiğim kardeőim Hale Göksel Kırmacı'ya ve hayatı yaőanır kılan Uzay Kırmacı'ya sonsuz teőekkürler.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1 İOANNA KUÇURADI'NİN İNSAN HAKLARI ANLAYIŞI	5
1.1 Felsefi Antropolojinin Konusu Olarak İnsan Hakları.....	6
1.1.1 İnsan Kavramı.....	8
1.1.2 Kuçuradi ve Felsefi Antropoloji	15
1.2 Kuçuradi'nin İnsan Hakları Görüşündeki Temel Kavramlar	18
1.2.1 İnsanın Değeri.....	18
1.2.2 İnsan Onuru	21
1.2.2.1 Onur Kavramının Tanımı ve Diğer Kavramlardan Farkı.....	23
1.2.2.2 Eşit Bir Şekilde Onur Sahibi Olmak	32
1.2.3 İnsan Onuruna Dayalı İnsan Haklar	34
1.2.4 İnsan Haklarının Evrenselliği	36
1.2.5 İnsan Hakları ve Adalet	39
1.3 Kuçuradi'nin İnsan Hakları Anlayışının Gerekleri.....	45
1.3.1 Muamele Görme İlkeleri Olarak İnsan Hakları.....	47
1.3.2 Muamele Etme İlkeleri Olarak İnsan Hakları.....	49
2 İOANNA KUÇURADI'NİN İNSAN HAKLARI ANLAYIŞI ÇERÇEVESİNDE DEVLET	51
2.1 Kuçuradi'nin Görüşleri Çerçevesinde Devlet Kavramı	52

2.1.1 İnsan Hakları ve Devlet.....	52
2.1.2 Kuçuradi'nin Görüşleri Çerçevesinde İnsan Haklarını Koruma Mekanizması Olarak Devlet.....	55
2.1.3 Kuçuradi'nin Görüşleri Çerçevesinde İnsan Hakları ve Devlet İlişkisinin Gereklere.....	57
2.2 Kuçuradi'nin Görüşleri Çerçevesinde Temel Uluslararası İnsan Haklarıyla İlgili Hukuk Belgelerine Bakarak Devlet Anlayışının Gereklere Belirlemek61	
2.2.1 Kuçuradi'nin Hukuka Yaklaşımı: İnsan Hakları Hukuk Değildir	61
2.2.2 Kuçuradi Düşüncesinde Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinin Evrenselliği ve Değer Bilgisine Göre Düzenlenmeleri.....	65
2.2.3 Kuçuradi'nin Düşüncesi Çerçevesinde Başlıca Uluslararası Sözleşmelerin Devletlere Getirdiği Yükümlülükler	76
SONUÇ.....	90
KAYNAKLAR	95

KISALTMALAR

AÖF	Açık Öğretim Fakültesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AY	Anayasa
CEDAW	Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi
ESKHUS	Ekonomik-Sosyal Kültürel Haklar Sözleşmesi
LGBT	Lezbiyen, Gay, Biseksüel, Travesti

GİRİŞ

Bazı tehlikeli şeyleri sayın, deseler, bunlar arasında kavramları söz gelişi, sayar mıyız? Dünyada olan bitene bakılırsa, pek suçsuz görünmüyor kavramlar. Tehlikeli olmalarından biz sorumluyuz, yarattıkları sonuçlardan olduğumuz gibi. Bir kavram ne zaman tehlikeli olur? İçeriği bulanık olduğu halde, herkes bu kavram bildiğini sanınca. Korkarım, insan hakları tehlikeli bir kavram olmuştur bile. ¹

İoanna Kuçuradi

Yaşadığımız çağda ülkelerin yönetsel olarak meşruluğunun ölçütü haline gelmiş olmasına karşın, insan hakları kavramının hala belirsiz durumda olduğun söylemek abartılı bir anlatım olmaz. İnsan hakları, insan kaynaklı bir kavram olduğu için hiçbir zaman önemini yitirmemiş bilakis zaman içinde önemi giderek artmıştır. Bununla beraber daha çok konuşulur olması Aydınlanma çağında gerçekleşmiştir.

1948 yılında uluslarca imzalanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insan hakları açısından çok önemli olsa da yeterli değildir. Ulusal ve uluslararası düzeyde siyasetleri ve yönetim biçimlerine, insan haklarına bakışları üzerinden değer biçilmekte ve insan haklarına verdikleri önem, insan haklarını gözetme, yerine getirme ve koruma düzeyleri üzerinden gelişmişlik ölçütleri tartışılmaktadır. Harun Tepe'ye göre insan hakları düşüncesi insanlık adına büyük bir başarıdır. Uygulamada sorunlar olduğunu kabul etsek de insan hakları düşüncesinin kendisi, bilim, sanat ve adalet gibi insanlığa ışık tutan değerlerden biridir. ²

Çalışmamızın konusunun insan hakları ve devlet olmasından dolayı, öncelikli konumuz insan haklarına dayalı devletin bize ne anlattığı, buna neden ihtiyaç duyduğumuzdur. İnsan hakları kavramına ilişkin talebimiz olduğunda neyi anlamak, neyi anlatmak istediğimizi sorguladığımızda, karşımıza felsefenin kadim sorusu

¹ İoanna Kuçuradi, İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları, Türkiye Felsefe Kurumu Yayını, Ankara(2011), s.1

² Harun Tepe, *İnsan Hakları Felsefesi*, Bilge Su Yayıncılık, Ankara, (2018), s.67

çıkıyor; “Neden”. Dolayısıyla, sonunda yapacağımızı baştan yapıp, çalışmanın ana sorusunu sorarak başlıyoruz. İnsan haklarına dayanan devlete neden ihtiyaç duyuyoruz? Bu terim bize ne anlatıyor?

İnsan haklarıyla ilgili bilgi etik bir önem taşır. Etiğin bilgilerine uygun davranış sonucu, neyi isteğimizi, neyi talep ettiğimizi, tüm bunlar karşısında bizim olayın neresinde olduğumuzu ve ne tavır aldığımızı da belirler. İoanna Kuçuradi, etik bilgilere uygun davranış hakkında “insanca yaşamanın ön şartıdır” demektedir.³ Olayın özünü ve etik bağlantısını iyi görmek yani anlayıp kavramak, o eylemin ve durumun bağlantısını kurmamız ve durum karşısında neden o tutum içinde olduğumuzun anlaşılması yönünden de elzemdir. Doğru görmek ve kavramak değer bilgisi için de önemlidir. Gülriz Uygur, “Bağlantıları görmek, anlamakla ilgilidir”⁴ demek suretiyle görebilmenin değer bilgisine dayandığını ve ancak bu şekilde bağlantıları kurmamız mümkün olacağını ifade etmektedir.

Bu çalışmada Kuçuradi’nin seçilmesinin başlıca nedeni insan haklarına ve insanın değeri bilgisine bakışıdır. Kuçuradi’nin “insanın değeri” olarak tanımladığı; insanın diğer tüm canlılardan-insan olmayanlardan-farklı olarak sahip olduğu özellikleridir. Uygur’a göreyse insan değeri temeline dayanan; yaşama, eğitim, barınma, dokunulmazlık gibi haklarımız, ulusal ya da uluslararası birçok düzenlemede yer almasına karşın devamlı çiğnenmeye devam etmektedir.⁵

Tüm yukarıda anlatılanlar bize sorunu etik ve değerler bağlamında doğru anlamının insan hakları açısından son derece önemli olduğunu göstermektedir.

³İoanna Kuçuradi, *Uludağ Konuşmaları: Özgürlük, Ahlak, Kültür Kavramları*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara (2017) s.36

⁴Gülriz Uygur, *Hukukta Adaletsizliği Görmek*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara (2016), s.38

⁵ Uygur, 2016, s.37

Siyasetten ekonomiye, sol görüşten sağ görüşe, sivil toplum örgütünden kamu çalışanına, hükümet edenden muhalefet edene, sokak sanatçısından din adamına, LGBT+ bireyden ev emekçisine kadar herkes, o ya da bu sebeple insan haklarından bahsetmektedir. Bunun sonucu olarak da ulusal düzenlemelerin insan hakları gözetilerek yapılması beklenmektedir. Ulusal ve uluslararası metinlerde, temel haklar, anayasal haklar, kişi hürriyetleri gibi birçok başlık altında düzenlemeler vardır. Bu metinlerde, insan hakları açısından “dayalı” ve “saygılı” olmak gibi iki farklı kavramı referans alınmıştır. Bu kavramlar arasında fark olmadığını savunanların yanı sıra neyse ki ciddi bir fark olduğunu düşünüp savunanlar da az değildir. Bu nedenle “saygılı” ve “dayanmak” terimleri üzerinden gitmek daha açıklayıcı olacaktır.

Saygı Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre; “Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla, bir şeye karşı dikkatli, özenli ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet”⁶ olarak tanımlanmıştır. Dayanmak ise “ yaslamak, kendini dayamak, bir şeyin üzerine kurulmuş olmak, birinden ya da bir şeyden güç almak, güvenmek, tutunmak”⁷ gibi anlamlar içerir. Sadece sözcükleri kıyasladığımızda bile iki kavram arasında oldukça derin fark olduğunu görülmektedir.

Mümtaz Sosyal, iki terim arasında köklü farklar olduğunu savunan hukukçulardandır. Sosyal’a göre insan haklarına dayanmak devletin varoluş sebebidir. Devletin temelini insan değeri üzerine kurmak demektir.⁸

Ahmet Mumcu’nun düşüncesi de devletin insan haklarına dayanmasından yanadır. Mumcu, İnsan hakları kavramının ulusal düzenlemelerin ana konusu olması gerektiğini, aksi halde her türlü sonucun olumsuz olacağını savunmaktadır. “saygı” kavramının biçimsel olmasından dolayı değişken olduğunu söyleyen Mumcu zamana

⁶ <https://www.sozluk.gov.tr>. (Ziyaret Tarihi 02.05.2020)

⁷ <https://www.sozluk.gov.tr>.(Ziyaret Tarihi 02.05.2020)

⁸ Mümtaz Sosyal, *100 Soruda Anayasa'nın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul (1997), s.127

ve şartlara göre değişen bir referansın insan haklarının korunması adına tehlikeli bir sonuç doğuracağını da belirtmektedir.⁹

Bir devletin, insan haklarını temel erek alması, varlığını insan hakları temeline dayandırması için çok önemlidir. Çünkü herkesin insan olmaktan kaynaklı, kişisel, devredilemez, dokunulamaz hakları vardır. Devletin bunları sadece koruması ve gerçekleştirilmesi ve negatif müdahale etmemesini isteriz. Sonuç olarak bir devletin insan haklarına dayalı olması, insan haklarının, felsefe yanında hukukla da olan ilişkisini anlatır.

Bu çalışma, yukarıda da belirtildiği gibi, insan haklarının belirsizliğini belirli kılma çabasında olan Kuçuradi'nin görüşleri çerçevesinde ele alınmaktadır. Kuçuradi'nin seçilmesinin başlıca nedeni, açık bir insan hakları bilgisiyle devlete bakmanın nasıl olduğunu bize gösterebilmesidir.

Birinci Bölümde düşünürün insan hakları anlayışını ve devlet kavramına bakışı ele alınmaya çalışacaktır. İkinci Bölümde ise devletin neden insan haklarına dayanması gerektiği sorusunun cevabını bulmaya çalışıp, konunun uluslararası belgelerdeki düzenlemeleri incelenecektir.

⁹ Ahmet Mumcu, *İnsan Hakları & Kamu Özgürlükleri*, Savaş Yayınları, Ankara (1994), s.285

Bölüm 1

İOANNA KUÇURADI'NİN İNSAN HAKLARI ANLAYIŞI

Kuçuradi tehlikeli şeyler arasında saydığı kavramları, dünyada olan bitene bakıldığında pek masum görmemekte, *İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları* başlıklı kitabında, insan haklarının artık tehlikeli bir kavram olduğundan bahsetmektedir.¹⁰ Öncelikle kavram, bir nesnenin veya düşüncenin zihnimizdeki soyut ve genel tasarımıdır. Dolayısıyla bir düşünceyi kavramlaştırma yoluyla basite indirgeyerek genelleştirmiş oluruz. İnsan, var olan her şeyi düşünceye, tasarıma, imgeye, sözcüğe ve kavrama çevirerek tanımlar. Fakat yine de kavram insanın değil felsefenin konusudur. Var olan şeyler, felsefi disiplin içerisinde tümel hale getirilip çerçevenir ve anlam kazandırır. İnsanın iletişim, yani dil vasıtasıyla algıladığını, düşünmeyle biçimlendirmeye ihtiyacı vardır. Bir şeyin zihinde tasarımı ve anlamıyla, kavram arasındaki ilişki insanın dünyayı anlamasındaki temel adımdır¹¹. Çünkü kişinin ya da kişilerin olaylara yönelimi kavramların denetimi altındadır. Ancak kavram/kavramların içeriğini doğru anladığımızda olayı/olguyu zihnimizde doğru tasarlar ve anlamlandırırız. İnsan hakları gibi önemli bir kavramın iyi anlaşılması ayrıca önem taşımaktadır¹². Kant'ın “İçeriksiz düşünceler boş, kavramsız sezgiler kördür.”¹³ sözü aslında bu noktada çok uygundur. Eğer bir kavram içeriğine tam vakıf olmadan, teorik olarak neyi anlattığı anlaşılmadan kullanırsa insan hakları ihlalinin

¹⁰ İoanna Kuçuradi, *İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, (2011), s.1

¹¹ Betül Çotuksöken, *Felsefe Özne-Söylem*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, (2002), s.8-9

¹² Kuçuradi, 2011, s.1

¹³ Lucien Goldmann, *Kant Felsefesine Giriş*, Metis Yayınları, İstanbul(1983).s.17

yolu açılabilir. Kavramlar yerli yersiz ya da siyaseten, daha da kötüsü moda halinde kullanılırsa içi boşaltılıp tehlikeli hale gelmeleri kaçınılmazdır. Kuçuradi bu hususla ilgili Sokrates'in yapmaya çalıştığı, bir şey hakkında bilgiye sahip olmadan o şeyle ilgili herhangi bir soruya temeli bilgiye dayanan bir cevap vermenin mümkün olmadığını çağdaşlarına anlatmak olduğunu ifade eder. Kuçuradi'nin burada özellikle dikkat çektiği, Sokrates'in bilimsel olmayan bilgiyi reddetme ve bunu çağdaşlarına anlatma çabasının günümüzden yirmi beş yüz yıl önce gerçekleştiğidir.¹⁴ Kuçuradi'nin asırlar öncesine yaptığı bu atıf Platon ve Sokrates arasında geçen "Menon" diyalogudur. Platon öncelikle erdemın tecrübeyle mi yoksa bir başkası tarafından öğretilerek mi kazanılacağını sorgular. Sonrasında ekler yoksa erdem tüm bunların dışında doğal bir yetenek olabilir mi. Sokrates ise bunun öğretilip öğretilmeyeceğini bilmek şöyle dursun, bizatihi erdemın kendisinin ne olduğu hakkında hiçbir fikri olmadığını, bundan dolayı da ne'liği hakkında bilgisinin olmadığı bir şeyin özelliklerini de söyleyemeyeceğini bildirir Platon'a¹⁵. Kuçuradi'nin yukarıdaki diyaloga dikkat çekerek söylemek istediği bir konu hakkında çalıştığımızda her şeyden önce onun bilgisini edinmemiz gerektiğidir. Dolayısıyla konuya Kuçuradi'nin izinde giderek, felsefi antropolojinin konusu olarak insan haklarından başlayacağız.

1.1 Felsefi Antropolojinin Konusu Olarak İnsan Hakları

Anlamı açık olmayan her kavram gibi insan hakları da anlaşılmadıkça bulanıklaşmakta ve yanlış kullanımlara açık hale gelmektedir. Bu nedenle öncelikle bilimsel bir temellendirmeye muhtaçtır. Temellendirmeye kastedilen teknik değil, felsefi bir dayanaktır¹⁶. Aziz Augustinus zamanı anlattığı *İtiraf* adlı eserinde, "Hiç kimse bana sormazsa biliyorum da, biri sorup da ona açıklama yapmam gerektiğinde

¹⁴ Kuçuradi, 2011, s.88

¹⁵ Platon, *Menon*, Çev: Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul, (2012)s.30

¹⁶ Tepe, 2016, s.126

bilmiyorum zamanın ne olduğunu”¹⁷ demektedir. Augustinus’un zaman hakkında dediği gibi, insan hakları, insan, hak, adalet gibi kavramları bilir ya da bildiğimizi sanırız da anlatmakta sıkıntı yaşarız. Tüm bunlar insan haklarına zarar verir. Zira insan hakları belki de yeryüzünde kullanımı ya da kullanılmaması açısından en sıkıntılı kavramdır. Temellendirmeye tam bu sebeplerle gerek duyulur. Bir şeyi temellendirmekle ne ifade etmek istediğimiz ve buna ne zaman gerek duyduğumuz önemlidir. Çünkü Tepe’ye göre temellendirme genelde bir tartışma söz konusu ise ihtiyaç duyduğumuz şeydir. Bu ihtiyaç bir karşı duruşla ortaya çıkar. Birinin savlarımıza itiraz etmesi halinde onları temellendirerek-tek seçenek bu olmasa da doğruluğunu ispat etme yoluna gideriz.¹⁸

İnsan haklarının temellendirilmesine gelince, öncelikle insan felsefesinden yol alacağımız Takiyettin Mengüşoğlu’na göre “yaşamın bizden bağımsız bir anlamı yoktur.”¹⁹ Bu cümle insanca yaşamak için insana değer vermemizin ve insan hakları bilgisine sahip olmamızın önemine işaret eder. Bu ancak felsefi antropoloji temelinde mümkün olur. İnsan, insanın değeri ve onurunun ne anlama geldiğini bildiğimiz takdirde kendimize, başkalarına ve insan haklarına saygımız olur. Bu hususu Sevgi İyi “İnsanca yaşamak!” olarak nitelemektedir. Bunu neden istediğimizi soran İyi, cevap olarak bu durumda şaşırılacak bir olmadığını, insanca yaşamının yeryüzünde bütün insanlar tarafından her zaman istenen bir şey olduğunu söylemektedir. “İnsanın başka türden bir varlıkça, örneğin bitkice, hayvanca yaşaması istenemez elbette.”²⁰

İyi’ye göre insanca yaşamaktan kastedilen, bütün insanların insanlığa yakışan şartlar içinde yaşaması, aç kalmadan ve açlıktan ölmeden, evsiz ve korunmasız

¹⁷ Augustinus, *İtiraflar*, Çev: Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, (2010), s.374

¹⁸ Tepe, 2016, s.126

¹⁹ Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul (2016)s.54-55

²⁰ Sevgi İyi, (2017), s.4

kalmadan, sağlıklı beslenerek hâsılı temel hakları korunarak yaşayabilmesidir. Bir insan ancak bu şekilde yaşarsa insanlığın ‘ortak mirası’ na katkı verme olanağı olur.²¹

Felsefi antropoloji, sorusu “insan nedir?” olan bir disiplindir. Çünkü ancak insandan belli bir şey anlaşılırsa, “neden insan hakları?”, “insan hakları nelerdir?”, “neden korunmalıdır?” gibi soruları yanıtlama imkânımız olur. Tepe insan haklarını neden korumamız gerektiğini sorgularken öncelikle, korumadığımız takdirde neler olacağını sormamız gerektiğini belirtmektedir. Tepe’ye göre İnsan hakları ihlalleri bu kadar sık olurken, ”insanlara hiçbir koşulda işkence yapılmamalıdır” düzenlemesini ancak “işkenceye uğrayanların yaşadıklarını göstererek anlatmanın mümkün olduğunu” savunmaktadır.²²

Netice olarak, bu türden istenmeyen durumlara karşı çıkmak, itiraz etmek ve önleyebilmek için öncelikle, insan haklarının antropolojik ve bilimsel temellerini ortaya koymak gereklidir.

1.1.1 İnsan Kavramı

İnsan haklarını antropolojik temellerinden bahsediyorsak insan hakları ve insan kavramı arasındaki bağlantıyı kurmak için öncelikle insan kavramına ve insan haklarının dayandığı “insan” anlayışına bakmalıyız.

Antik Yunan felsefesinin Thales’den başlayıp Demokritos’a kadar bölümü doğa felsefesini içerir. Bu dönemde filozoflar evrenin nasıl ortaya çıktığını, evrimin temellerini ve nesnelere arası ilişkileri genellikle değişimi ve hareketi ön planda tutarak incelemişlerdir. Bu aslında evreni maddeci bir bakış açısıyla incelemektir. Demokritos bu felsefenin son temsilcisi olmuştur. Daha sonra felsefe bu maddeci yaklaşımdan insana yönelmiştir. Artık felsefenin merkezinde insan vardır. Böylece, konusunu insan ve insanla ilgili meselelerin oluşturduğu; antropolojik dönem başlamıştır.

²¹ Sevgi İyi, (2017), s.4

²² Tepe, 2016, s.104

Antropolojik felsefenin ilk temsilcileri sofistlerdir.²³ İnsana yönelişin başladığı ve Yunanca “öğreten kişi” anlamına gelen sofist felsefenin ilk ve önemli temsilcilerinden biri Protagoras’dır. Protagoras, “insan her şeyin ölçüsüdür” diyerek, daha öce bakılmamış bir yere dikkat çekmiştir. Artık ölçü insandır. Yani insanın doğru dediği doğru, yanlış dediği de yanlıştır.²⁴ Zira Işıқтаç’a göre de insan hakları ekseninde yapılan tartışmalarda Sofistleri önemli kılan da bu düşünürlerin insanı, felsefelerinin odağına yerleştirmiş olmalarıdır. Sofistlere göre, insanın dışında ve üstünde “gerçek”, “doğru” ve “iyi” bulunmamaktadır. Devletin ve yasaların varlık nedenini ,insanın yararı, olarak belirlenmesi var olan sistemin başlıca eleştiri noktasıydı. Bununla beraber sofist düşünürler var olan düzenin tüm kural ve kurumlarını eleştirmekte fikir birliğine ulaşırsalar da yıkılan değerleri ne ile değiştirecekleri konusunda farklı görüşleri sürmüşlerdir.²⁵ Işıқтаç’a göre Sofistler devleti kendiliğinden ortaya çıkan bir kurum olarak görmezler. Tam tersine onlara göre devlet, insanların en az çabayla güven içinde yaşama arzusundan kaynaklı bir anlaşmayla doğmuştur.²⁶

İnsan, Sofistler tarafından her şeyin ölçüsü olarak görülmesinin sonucu olarak soyut spekülâtif şeylerden çok aklını kullanmaya yönelmiştir. İnsan, ancak kendi aklı ve çabasıyla eğitilir ve iyi, güzel, cesaret, adalet ne varsa bunları kendi çabasıyla öğrenmesi mümkün olur.²⁷ Her ne kadar felsefi olarak insana ilk dikkat çeken Protagoras olsa da felsefe tarihi kaynaklarında, antropolojik dönemin ilk temsilcisi olarak Sokrates gösterilmektedir. Felsefenin Sokrates tarafından gökten yere indirildiği -tanrı, yaratılış, ilk madde gibi arayışlardan- insan, yaşam, ahlâk ve erdem gibi konulara yöneldiği dolayısıyla da antropolojik felsefenin ilk temsilcisinin

²³ *İlkçağ felsefesi*, AÖFYayımları, Eskişehir,(2017), s.69

²⁴ *İlkçağ Felsefesi*, 2017, s.72

²⁵ Işıқтаç, 2018, s.47

²⁶ Işıқтаç, 2018, s.47

²⁷ <https://acikders.ankara.edu.tr/Felsefe/Bolumu,Sofistler/Ders/Notlari>.(ziyaret tarihi, 19.05.2020)

Sokrates olduğu savunulur.²⁸ Böylece Herakleitos ve Protagoras sözlerinde ifade bulan ”insan” kavramı, Sokrates’le sağlam bir çerçeveye oturmuştur. Bu sebeple Sokrates için antropolojik felsefeyi bilimsel olarak hayatımıza sokmuştur denilebilir. Sokrates, bilgiyi ve doğruluğu evrensel boyutta incelemiş kavramsal bilgilere dayandırmıştır.²⁹ Gerçeği arayışa kendisiyle başlatmıştır. Delphoi yazıtındaki buyruğa gönderme yapan Sokrates hâlâ kendini bulamamışken başka şeylerde gerçeği aramayı anlamsız bulduğunu söylemektedir. Efsaneleri değil kendini incelediğini söyleyen filozof böylece aslında bilmenin temelini insanı bilmek olduğunu da anlatmaktadır.³⁰

Sokrates’in ilke olarak edindiği ”kendini bil” söylemi, hem insanın içsel yolculuğuna hem de erdemli bir hakikat arayışına göndermedir. Sokrates de Sofistler gibi insanı her şeyin ölçüsü olarak görmekle birlikte, onlardan farkı, insanı aşan bir tümel olduğuna inanmaktadır. Bu doğruya da diyaloglarla, yani diyalektik felsefeyle ulaşılabileceğini savunmaktadır. Sokrates için bilgi en büyük erdemdir. Hiçbir insanın bilerek kötülük yapmayacağına inanır, yapılan şeyin yanlış olduğunun bilmesi halinde insanların yanlış yapmayacağına inanan filozof, ünlü savunmasında söylediği “sorgulanmamış hayat yaşamaya değer değildir”³¹ sözüyle de sorgulanıp araştıran ve iyi olan bilgiye erdeme ulaşan insanın kötü olamayacağını savunur.³²

Sokrates’in öğrencisi Platon’un felsefesi de insan doğası üzerinedir. Hatta onun bıraktığı yerden devam etmiştir diyebiliriz. Fakat hocasından farklı olarak Platon insanı tek başına yaşayamayan bir canlı olarak görmüştür.³³ İnsanın ne olduğu sorunu dahil bütün sorunların çözümünün, konuyu en iyi bilenler tarafından yapılması gerektiğini savunmaktadır. Platon’a göre başka insanlarla dayanışma ve işbölümü

²⁸ İlkçağ Felsefesi, 2017, s.80

²⁹ İlkçağ Felsefesi, 2017, s.83.85

³⁰ Platon, *Phaidros*, Say Yayınları, Çev:Furkan Akderin, İstanbul.(2017), s.230a

³¹ İlkçağ Felsefesi, 2017, s.89

³² İlkçağ Felsefesi, 2017, s.89

³³ Platon, *Devlet*, Çev:Eyüboğlu-Cimgöz, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, (1999.), 435.a-b

içinde yaşamak, ahlâklı bir şekilde, toplum için en uygun davranışı sergilemek insanın yapısı gereğidir. Görüldüğü gibi Platon'un insanı siyaset ve toplum felsefesinin kalıpları içindedir. Filozofa göre insan toplumsal bir varlık olduğu için, kendi başına tüm ihtiyaçlarını gidermekte yetersiz kalır. Herkes yapabileceği işi yapmalı ve toplumsal bir yapı olan devlet halinde yaşmalıdır. Adaleti en büyük erdem olarak gören Platon, insanların içinde yaşadıkları toplumun karakterini yansıttığını savunur. Dolayısıyla filozofa göre, “her devlet büyük bir insan, her insan küçük bir devlettir”.³⁴

Antik dönem Yunan felsefesinde kendinden önceki düşünürlerden aldıklarına çok daha fazlasını katarak, kendinden sonraya aktaran Aristoteles, felsefenin sistematik hale gelmesinin sebebi, aynı zamanda mantık disiplinin kurucusu olmuştur.³⁵ Aristoteles'e göre insan doğal bir varlıktır. Adalet ve ölçülülük en iyi erdemdir. İnsanın üstün yanı ise, dil aracılığıyla ortaya koyduğu aklıdır. Bu sayede aile ve devlet gibi sosyal ilişkiler kurabilir. Hak, adalet ve ahlâka dayalı bir toplum düzeni sadece akıl sahibi ve dil sayesinde aklını ortaya koyabilen insan tarafından gerçekleştirilebilir. Işıқтаç'a göre Aristoteles'in bu konu hakkındaki önermesi “herkesin mutlu hayat istediği” savıdır. Bunu imkânlı kılacak olan da insanın toplum halinde yaşamaya uyumlu olan yetileridir. Ölçülü olmama bizi başka insanlarla çatışmaya götürür. Aristoteles için bu çatışmaları önleyecek formül “altın orta” olarak nitelendirdiği ölçüdür.³⁶ Işıқтаç'ın düşüncesine göre Aristoteles'in etik ve politika görüşleri de bu ölçü üzerine kuruludur. İyi bir toplumsal yaşam adalet ve ölçülük içinde gerçekleşir.

Aristoteles, *Metafizik*'te insanda üç temel faaliyet bulunduğunu söyler, bunlar: “bilme”, “eylemde bulunma” ve “yaratma” etkinlikleridir. Aslında Aristoteles'in

³⁴ Platon, (1999.), 435.a-b

³⁵ Işıқтаç, 2018, s.77

³⁶ Işıқтаç, 2018, s.77

insanı anlatma biçimi, insanı insan yapan nitelikleri öne çıkararak, varlıksal yapısına dikkat çekmek şeklindedir.³⁷ Taşkıner Ketenci ve Metin Topçu'ya göre Aristoteles böylece, “insan nedir?” sorusunu sorup, cevabıyla da ontolojik insanın karşılığını bulmaktadır. Aristoteles'in bu konuda bulduğu cevap, insanın eyleyen bir varlık olmasıdır. Yani insan politik bir varlık olarak değil insana özgü olanakları çerçevesinde değerlendirilip varlığı esas alınmalıdır.³⁸

Aristoteles, insanın toplumsal bir varlık olmasını onun doğasından kaynaklandığını savunur. Bu sebeple sosyal ve siyasal olarak nitelendirdiği insan hakkında “Zoon politikon” ifadesini kullanır. Doğası gereği sosyal olan insanın toplum içinde yaşamasının ereği de erdemdir. İnsanın erdemli bir varlık olarak yaşamını sürdürmesinin yöntemi, adalet başta olmak üzere, ölçülülük ve cesaret gibi ahlâki davranışlara sıkı sıkıya bağlı olmasıdır.³⁹

Ciçero, Aristoteles sonrasında felsefe ve hukuk alanında “insan felsefesi” bağlamında önemli düşünceleri olan bir düşünürdür. Ciçero'ya göre öncelikle “İnsanlık” kavramı insanlar arasında her türlü ayrıma ve dereceye ters düşer. İnsan olmak sıfatı herkesi eşit kılar. Yasalar önünde insanların bir farkı yoktur. Yasa olarak nitelediği ise evrensel akıldır. Bahsedilen evrensel akıl mutlak ve devlet için de geçerlidir.⁴⁰ Ciçero'ya göre “akıl sahibi tüm insanlar, ister köle ister imparator olsun eşittir.”⁴¹

Doğadan insana dönüşün başladığı ilkçağ felsefesi ve ardından insan dahil her şeyin Tanrı üzerinden anlamlandırıldığı ortaçağ bakış açısı Rönesans'ın gelmesiyle birlikte devrimsel nitelikte değişime uğramıştır. Elbette insan düşüncesi de akımdan nasibini

³⁷Taşkıner Ketenci-Metin Topçu, “Aristoteles Ve Augustinus'un İnsan Anlayışları Üzerine” *Kaygı*, Bursa, 2013/20, s.3-4(Araştırma Makalesi)

³⁸Taşkıner Ketenci vd. 2013/20, s.3-4

³⁹ *Siyasi Düşünceler Tarihi*. AÖF Yayınları. Eskişehir(2013), s.20-60

⁴⁰ Aktaran Işıқтаç, 2018, s.101

⁴¹ Aktaran Işıқтаç, 2018, s.101

almıştır. Rönesans, “özgürlük”, “eşitlik”, “kardeşlik” ve “adalet” gibi kavramların ön planda olduğu ve devre bu kavramların ruhunu verdiği bir dönemdir. Tüm bu uyanışlar “insan” düşüncesini de etkilemiştir, dolayısıyla düşünce hayatının en önemli konusu “insan” olmuştur.⁴²

Görüldüğü gibi, insan bir felsefe konusu olarak, kimi zaman doğrudan kimi zaman dolaylı hep gündemde olmuştur. Bununla birlikte daha çok “Aydınlanma” sonrası felsefe, insana, yapısına, onun doğadaki yerine ve anlamına yönelmiştir. Dönemin ünlü filozofu Kant “insan nedir?” sorusunu sorarak antropolojik felsefenin bilimsel temellerini oluşturmuştur.⁴³ Kant, insanı anlamaya dair temel bilgilere ulaşmak için

- “ne bilebilirim?
- ne yapmalıyım?
- neyi umabilmeme izin var?

Başlıklarını içeren dört soru sormuştur.⁴⁴ Betül Çotuksöken’e göre bu sorular antropolojiyle ilgilidir. Felsefenin konu bakımından sınırlanmasının mümkün olmadığını söyleyen Çotuksöken, felsefi bakış açısıyla haberdar olduğumuz nesne-özne ilişkisindeki öznenin, yani insanın, önce yapı bakımından kendi dışında kendi olmayana yöneldiğini, dış dünyayı anlamaya çalıştığını söylemektedir. Dışa yönelimin

⁴² Kökleri antik yunan düşüncesine dayanır. İnsanı felsefeyi merkezine alan Sokrates’e, “insan her şeyin ölçüsüdür” diyen Protagaros’a kadar gider. Fakat, esas olarak Rönesansta, tanrıdan uzaklaşarak insanı ön plana çıkaran hümaizm akımına ve felsefesine dayanır.(Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.432)

⁴³ Kant’ın kendisine rehber olarak gördüğü, ve dönemin Fransız akımı gereği; nesnel davranma, akılcılık, kendini denetleme gibi tavırlara karşı duran Rousseau, iflah olmaz bir romantik ve özgürlükçüdür. Bireyi her zaman, özgür, bağımsız ve öznel tasvir eder. Doğanın özgür ve mutlu yaşantısının insan için doğru olan olduğunu savunur. Bireye zararı dokunan toplumdur. Zorunlu olarak toplum halinde yaşayan birey, bunu ancak bir sözleşme ile kabul etmelidir. Ve önemli olan da bu sözleşme ile özgürlük ve eşitlik hakkına bir sınırlamanın olmamasıdır. Rousseau, insan doğasının kendini Eremlerle ortaya koymasına çok önem verir, bu duyguyu vicdanla bir tutar. Bu tavır Kant’ı çok etkiler ve ahlaki erdemini bireyi tanrıya yaklaştıran en önemli şey olduğunu düşünerek Rousseau’nun kendini yola getirdiğini, “ o zamana kadar bilimle dolu olduğunu, şimdi oraya insanın değerini koyduğunu “ söyler.

⁴⁴ Goldmann, 1983, s.135

nesnesi malumdur ki doğa olmuştur. İçe yönelip kendi hakkında bilgilenmeye başlayan insan, baştaki amacı bu olmasa da, birçok bilginin temelini yine insanın oluşturduğunu keşfetmiştir.⁴⁵

İnsanın kendini araştırmasına ölçüt olarak neyi alacağı, örneğin bir nesne gibi kendine dışarıdan bakıp hatta karşısına koyup koyamayacağı, mümkün olduğunu düşündüğümüzde bunun sonucunda elde edilen bilginin ne tür bir bilgi olacağı soruları önemlidir. Çotuksöken'e göre "Kendini bil!" buyruğu felsefenin doğum noktası olmuştur neredeyse.⁴⁶ Böyle bir yaklaşımın amacı, olayları değerlendirme bağlamında zihnin sınırlarını zorlamak, insanın düşünce dünyasına felsefe açısından bakmaktır.

Aslında bütün felsefeler konusu ve sorunu açısından doğrudan ya da dolaylı olarak insana dayanır, insanı ilgilendirir. Bu sebeple felsefede tartışılan her sorunun neticesinde aslında insanın ne olduğuna varılır. İnsanın ne olduğunu bilme sorusu ezelden beri, insanın eylemleriyle, özellikleriyle, hatta bazen tek özelliğiyle belirlenmeye çalışılmıştır. Mesela insanı tanımlamak için "animal rationale", "zoon politikon", "homo faber", homo economicus" benzeri betimlemeler kullanılmıştır.⁴⁷ Yani antikçağdan bu yana peşinde koştuğumuz "kendini bil" buyruğu sonuç olarak Ernest Cassirer'in haklı eleştirisiyle, "insanın kendiyle ilgili bilgilerinde bir karmaşaya yol açmıştır"⁴⁸ Bu karmaşayı Max Scheler *İnsanın Kozmostaki Yeri* isimli kitabında şöyle belirtir:

"Bugün eğitimli bir Avrupalıya "insan" denince ne düşündüğü sorulsa, hemen hemen hiç yan yana gelmeyecek olan üç ayrı düşünce kafasında gidip gelmeye başlar.⁴⁹

⁴⁵ Çotuksöken, 2002, s.35

⁴⁶ Çotuksöken, 2002, s.35-36

⁴⁷ Çotuksöken, 2002, s.35-36

⁴⁸ Betül Çotuksöken, *Kavramlara Felsefe İle Bakmak*, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 1998, s.12

⁴⁹ Max Scheler, *İnsanın Kozmostaki Yeri*, Çev. Harun Tepe.Aytaç Kitapevi, Ankara, (1998), s.36

Scheler'e göre, bu üç düşünceden ilki, yaratılışı ve cennet- cehennem temalı Yahudi-Hristiyan geleneğinin "insan" düşüncesidir. İkincisi, "akıl", logos⁵⁰, phronesis, ratio, mens - gibi Antik Yunan felsefesindeki insanı akıl sahibi varlık olarak gören düşüncedir. Üçüncüsü ise "insanı yeryüzündeki gelişimin en son ürünü" olarak gören doğa ve genetik bilimidir⁵¹

Kuçuradi, Scheler'in düşüncesinde birlik olmadığını bunun sonucu olarak da antropoloji felsefi, teolojik ve doğa bilimi ile ilgili olmak üzere, birbirlerine hiç benzemeyen üç dala ayrıldığını, fakat buna rağmen belli bir insan tanımı olmadığını eleştirir.⁵²

1.1.2 Kuçuradi ve Felsefi Antropoloji

Kuçuradi *İnsan ve Değerleri* kitabında öncelikle antropolojik bakışın özelliklerini sorgular. Felsefenin ve antropoloji arasında nasıl bir bağ kurulacağını irdeler. Doğru bir bilimsel bağ kurmanın sadece "doğal varlıktaki bir fenomen söz konusu olunca gerçekleşebileceğini"⁵³ ve ulaşılabilecek bilginin doğru olacağını savunur. Kuçuradi'ye göre olan biten ve var olan arasındaki yapısal özellikleri kavrama ve açıklama çabası felsefi bağ kurmanın bir özelliğidir.

Fenomenlere farklı bakma tarzları, bundan dolayı da problemlerin farklı ortaya konuşu-yani farklı yaklaşımlar- aynı fenomenin farklı açıklanmasına yol açar. Özellikle insanla ve tarihsel varlıkla ilgili fenomenlerin karşısında bu, sık sık yapılan bir şeydir.⁵⁴

Ayrıca Kuçuradi'nin görüşüne göre yaşayan bir insanla bir kişi fenomenini veya bir ürünü obje olarak alıp çeşitli bağlantıları yönünden incelememiz konuya antropolojik açıdan bakmaktır. "Bu yol, ontolojik temellere dayanan antropolojinin

⁵⁰ logos burada konuşma yani söz olduğu kadar, her şeyin" ne olduğunu" kavrayan yeti anlamına da gelmektedir- Scheler, 1998, s.36

⁵¹ Scheler, 1998, s.36

⁵² İoanna Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara (2018), s.86-89

⁵³ Kuçuradi, 2018, s.18

⁵⁴ Kuçuradi, 2018, s.18

felsefeye açtığı imkândır”⁵⁵ Kısacası Kuçuradi’ye göre antropoloji, insan varlığını konu alan ve bunu fenomenler aracılığıyla anlatan bir bilim dalıdır. Geleceğe yönelik varsayımlarda bulunmak, norm koymak ya da insan gelişiminin nasıl süreceği ile ilgili öngörülerde bulunmak ise antropolojinin işi değildir. ⁵⁶

Takiyettin Mengüşoğlu ise felsefenin geçirdiği aşamalardan ve aldığı yoldan memnun olduğundan bahseder. “Felsefelerden değil, şeylerden (fenomenlerden), problemlerden hareket etmeliyiz, yani şeylere dönmeliyiz” diyen, Edmund Husserl’e atıf yaparak düşünürü çok şey borçlu olduğumuzu, tarih boyunca felsefenin diğer disiplinleri içinde konu olan “insan’ın, Husserl’in “şeylere” dikkat çekmesiyle ayrı bir inceleme dalı olarak felsefi antropolojide yerini bulduğunu söylemektedir.⁵⁷

Mengüşoğlu bu husustaki teorilerin hepsini uzun uzun inceledikten sonra ”insan nedir?” için bir cevap bulmuştur. Vardığı sonuç fenomenler üzerinden bir değerlendirme yapılması gerektiğidir. Mengüşoğlu’nun insan fenomeni “başarı”dır. İnsanı ancak eylemlerinin ve başarılarının bir ürünü olarak kavrayabiliriz. ⁵⁸

Mengüşoğlu, Türk felsefe tarihinde antropolojik felsefenin ilk temsilcisidir. Mengüşoğlu’nun antropolojik felsefesinin temeli, ontolojik esaslara dayanır tahlil ve tasvir ettiği insan fenomeni: bilen, isteyen. özgür, eğitilebilen, konuşan, seven, sanat yaratabilen, uyumsuz, bio-psişik bir varlık olduğu yönündedir.

Mengüşoğlu’na göre tüm bu başarının taşıyıcısı insan varlığıdır. Yani bu başarılar olmazsa insan insan olmazdı. Aynı zamanda Nietzsche’nin söyleminde de fenomenlerin insan mevcudiyetinin şartları olduğunu belirtir.⁵⁹

⁵⁵ Kuçuradi, 2018, s.17

⁵⁶Kuçuradi, 2018, s.17

⁵⁷Mengüşoğlu Takiyetti, “Ontolojik Esaslara Dayanan Felsefi Antropoloji Hakkında Düşünceler”, Felsefe Arkivi 4, İstanbul, 2012, s.1-8, <https://dergipark.org.tr> (23.05.2020)

⁵⁸ İoanna Kuçuradi *Schopenhaur ve İnsan*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara(2006), s.76

⁵⁹Mengüşoğlu, 2012, s.1-5

Mengüšođlu insanın elde ettiği bilgilerle yetinmeyerek ilerleme konusunda kendini hem özne hem de obje olarak görmesine dikkat çeker. Yani insan bir taraftan sanatın, bilginin vb yaratıcısı diğer taraftan da bu şeylerin objesidir. Aynı zamanda insan sınırsız bir şekilde hem kendini hem elde ettiği başarıları bilmeye çalışan bir varlıktır⁶⁰

Sonuç olarak Mengüšođlu'na göre insan başarılarından mevcuttur. Felsefensin amacı onu parçalamadan somut bütünlüğüne dokunmadan, ona anlam kazandıran fenomenleri incelemek suretiyle ontolojik bir görüşe sahip olmaktır. Çünkü insan başarı ve özellikleriyle bir anlam kazanır.⁶¹

İnsan hakkında görüşünün temelini Mengüšođlu üzerine kuran Kuçuradi, hocasından aldığı kuramı bir adım ileriye götürmüştür. Tepe bu hususu şu şekilde belirtir Kuçuradi'ye göre, Mengüšođlu'nun insan görüşünün bu kadar önemli olmasının sebebi özgün olmasıdır. İnsanı tür olarak incelemesi, insana has özellikleri buradan yakalamayı amaçlaması Mengüšođlu'nun özgünlüğüdür.⁶²

Kuçuradi insanı, temelde Mengüšođlu'nun insan görüşüne dayanan bir açıdan tanımlasa da hocasının görüşüne getirdiği eleştiri ile kendi tanımını yapar. Kuçuradi'ye göre insanı başarıları ve yapıp etmeleri üzerinden fenomenlerle tanımlamak aslında bu fenomenlerin -en azından çoğunun- insana özgü etkinlikler olduğu konusunda şüphe uyandırır. Kuçuradi'ye göre bunlar insanın özellikleri olduğu kadar olanaklarıdır ve Mengüšođlu'na getirdiği eleştiri sonucu, özellikler ve olanaklar arasında bir ayrımın altını da çizmiştir. Bu durum düşürürü aşağıda belirtilecek olan “insan ve değerleri” kavramına götürmüştür.

⁶⁰Takiyettin Mengüšođlu, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitapevi, İstanbul, (1958), s.135-136,

⁶¹ Mengüşoulu, 1958, s.138

⁶² Tepe, 2018, s.119

Kısacası öncelikle ve özellikle olanakların farklı şeyler olduğunu görmüş; buradan hareketle bu olanakların değerler bilgisini edinmiştir.(...) bundan da kendi insan hakları görüşünü geliştirmiştir.⁶³

Yani Kuçuradi için, insan sadece başarılarından ibaret değildir aynı zamanda olanakları da ifade etmektedir ki bu onu insanın değerine götürür.

1.2 Kuçuradi'nin İnsan Hakları Görüşündeki Temel Kavramlar

1.2.1 İnsanın Değeri

Kuçuradi'nin antropolojik felsefeye dolayısıyla insana bakışının hocası Mengüşoğlu'nun görüşleriyle aynı doğrultuda olduğunu, fakat birkaç yerde eleştiri getirdiğini yukarıda belirtmiştik. Şöyle ki Mengüşoğlu'nun “insan başarılarıdır” söylemindeki “başarı” fenomenini Kuçuradi “olanak” olarak yorumlamakta ve olanakları da değer kavramıyla bütünleştirmektedir. Kuçuradi'nin olanaktan kastı insanın etkinlikleridir. Çünkü bu etkinlikler, insanı diğer canlı varlıklardan ayırarak, özel bir yere konumlar. Bu özel konum sadece ona özgü özelliklerdir, yani insanı insan yapan olanaklarıdır. Kuçuradi bu olanakları, insan türüne özgün özellikler ve etkinliklerin ürünleri olarak görmektedir. Bunlar, insanın diğer canlılarla ortaklaşa sahip olduğu özelliklerden farklı olanlardır. Kuçuradi'ye göre, insanın olanaklarını kullanması, onun insanca yaşaması ve insan değerine sahip olmasıyla ilgilidir. Mengüşoğlu'nun bu konudaki fikrinin paralel olduğunu da onun insanın niteliklerini sıralarken bahsettiği insanın “disharmonik” bir varlık olmasında görüyoruz.⁶⁴ Kuçuradi'ye göre insanın bu yapısı onun birçok karşıtlığı barındırmasını sağlamakta. Bu karşıtlıkları barındıran insan da iyiyi kötüden ayırma becerisi ve sonuç olarak değer anlayışına sahip olma imkânını kazanmaktadır. Kuçuradi'ye göre Mengüşoğlu'nun insanın yapısal özellikleri içinde saydığı “insanın bilen bir varlık olması” da insanın

⁶³ Tepe, 2018, s.122

⁶⁴ Kuçuradi, 2013, s.25

değeriyle bağlantılıdır. Bu insanın muhakeme yapması, haklıyı haksızdan ayırması, doğayı ve hayatı anlaması, kendini bilmesiyle ilgilidir. Dolayısıyla insanın bilen bir varlık olması insanın değerini ve olanaklarını da bilmesi için en elzem özelliğidir. Bilgi insana varlıkta özel bir anlam katar, çünkü onu diğer canlılardan farklı kılan bilgidir.⁶⁵

İnsan, diğer canlılardan farklı olarak sahip olduğu bu değeri korumak ve geliştirmekle mükelleftir. Bir olanaklar varlığı olarak insanın, değerlerine sahip olmak kadar geliştirmekle de tamamen insan haklarıyla bağlantılıdır. İnsanın değerleri olarak nitelendirdiğimiz şeyler onun varlığını oluşturan yapıp eylemleri, değerlendirmeleri, yaratıcı gücü, çalışmaları, etkinlikleri, eylemlerini özgürce yapılmasıdır. Bunlar insanın değeriyle olduğu kadar insan haklarıyla da ilgilidir.⁶⁶ Kuçuradi'ye göre etkinlikler amaca uygun şekilde olanakların kullanılmasıdır, çünkü onları etkinlik olmayan benzer şeylerden farklılaştıran onun amaçlılığıdır. İnsanın değeri amaçlara uygun gerçekleşen bu etkinliklerle bağlantılıdır. Çünkü etkinlikler insanın olanaklarıyla ilgilidir. sonuç olarak insanın sahip olduğu bu olanaklar bize insan değeri bilgisini verir.⁶⁷

Kuçuradi'nin felsefi anlayışında “değer” ve “insanın değeri” kavramları özel ve önemli bir yere sahiptir. Çünkü insanın yapısına, ne olduğuna, özelliklerine ve olanaklarına ait bu bilgiler doğrudan insan haklarıyla da ilgilidir. Bu sorulara vereceğimiz yanıtlar, bizim insan hakları kavramına bakışımızı ve yüklediğimiz anlamı da nitelendirir. Yani insanın değeri hakkında vereceğimiz cevaplar, aynı zamanda neyin insan hakları olup neyin olmadığına götürür bizi.

⁶⁵ Kuçuradi, 2013, s.25

⁶⁶ Kuçuradi, 1988, s.170

⁶⁷ Kuçuradi, 1988, s.170

Kuçuradi nesnel koşulların bilgisine yüzyıllardır sahip olmamıza rağmen uygulamada bu bilgiler doğrultusunda davranmadığımızı ve değerlere önem vermediğimizi söyler.

Bireyin değerlerini oluşturan koşulların bu bilgisinin etkili olabilmesi, yani insan olmanın olanaklarının kişilerce gerçekleştirilebilmesinin nesnel koşullarının fiilen-yaşamda, insanlar arası ilişkilerde- sürekli yaratılması, eylemde bulunan kişi bakımından koşulları olan etik değerlere bağlı görünüyor.⁶⁸

Kuçuradi'nin burada işaret ettiği “etik değerler” insanlar arası ilişkilerimizde öyle davranmayı seçtiğimiz olanaklarımız ve eylemlerimizdir. Etik değerler, kişinin değerlerini işaretler, bu olanakları gerçekleştiren, öyle davranmayı seçen kişi de değerli ve etik bir davranış sergilemiş olur. Aslında etik değerleri kişi bakımından özetleyecek olursak Kuçuradi'nin görüşüne göre bunlar kişinin istemleriyle ilgilidir. Kişinin eylemlerini bu istemler yönetir, işte kişiden gelen “bu belirleyici bir ‘anlamanın’ bilgisi, söz gelişi bir temel hakkın bilgisi olduğunda, kişinin eylemiyle gerçekleşen olanak, bir etik kişi değeridir.”⁶⁹

Kuçuradi'ye göre etik değere sahip olmak dürüst, adil ve güvenilir bir kişi olmayı da imkanı kılar.⁷⁰

Değer duygusunu eyleme dönüştürmek ise ancak başka insanlarla ilişkilerimizde ortaya koyacağımız tavırla gerçekleştireceğimiz bir şeydir. Başka insanlara da değer bilgisiyle davranmak ortak yaşantılarımızda insanca ilişkiler kurmayı becerebilmemiz için öncelikle ve özellikle önemlidir. Ortak paydamızın yani insan olma değerimizin farkında olmalıyız. Kuçuradi'ye göre kendisini insan olarak görüp değerini bilen kişi, başkasının da değerinden haberdar olur, insanı kendinden bir amaç olarak görerek değeri doğrultusunda eylemde bulunur.⁷¹ Kuçuradi bu hususu şu

⁶⁸ Kuçuradi, 1988, s.172

⁶⁹ Kuçuradi, 1988, s.175

⁷⁰ Kuçuradi, 1988, s.175

⁷¹ Tepe Harun, “Etik Bir Sorun Olarak Ayrımcılık”, *Felsefe Logos Dergisi*, sayı:29, (2006), s.32

şekilde özetler: insanın değeri diğer canlılara göre farklı olan yapısıdır. Bu onun o kişi olmasını, özelliklerini ve olanaklarını anlatır. Bu fark onu farklı yaşantılara, farklı sonuçlara götürür. Bu değer onu adil, dürüst, kahraman, özgür bir kişi yapabilir bu onun kişi değeridir, “Bir Brand’ın, bir Prometheus’un, bir Antigone’nin, Küçük Prens’in” değeri gibi.⁷²

1.2.2 İnsan Onuru

“Onur” kavramı, ne zaman söz konusu olsa onu karşımızdaki insana anlatmakta oldukça güçlük çekeriz. Çünkü insan onuru söz konusu olduğunda onuru korunması gerekenin hangi taraf olduğu konusunda ciddi bir yanlış vardır. Bu hususu Kuçuradi insanlık dışı bir muamele olan işkence üzerinden anlatmakta aynı zamanda uygulamada yapılan yaygın bir yanlışta da dikkat çekmektedir. Bu yanlış (örnekse) işkence vb insanlık dışı uygulamalarda muameleye uğrayanın onurunun kırıldığını düşünmemizdir. Oysa işkenceyi yapanın onuru zarar görüyor. Kuçuradi bunu şu şekilde ifade etmiştir.

İnsan onuruna, kendi onurumuza, uğradıklarımızla değil, yaptıklarımızla zarar veririz, çünkü yaptıklarımızdan sorumluyuz, başkalarının bir yaptıklarından değil. Bir şeyi yapmak ya da yapmamak kendi elimizdedir. Başka insanlarla ilişkilerimizde insan onurunun gerektirdiği gibi eylemde bulunmak, eylemlerimiz başkasına yönelse de, kendimizle ilişkimizin bir sonucudur.”⁷³

Tepe insan onuruna kendi yaptıklarımızla verdiğimiz zararın insan haklarıyla ilgili olduğunu savunur. İnsan özerk bir varlıktır. Kendi başına bir amaç ve mutlak değere sahiptir. Bundan dolayı da insanın özgür ve ahlaklı davranma yetisi vardır. Bu yeti onu değer ve onur kavramlarının temeline götürür.⁷⁴

⁷² Kuçuradi, 2018, s.41

⁷³Kuçuradi, 2011, s.69

⁷⁴ Tepe, 1998, s.19

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1 maddesi: “Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğar. Akıl ve vicdanla donatılmışlardır ve birbirlerine kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.” Şeklinde düzenlenmiştir.

Bu maddede bahsi geçen şekilde kardeşlik anlayışıyla muamele görmek herkesin hakkıdır. Evrensel Beynamede sözü edilen, bütün insanların haklar ve onur bakımından eşit oluşu insan yapısının iki özelliğini nitelendirir. Düşünsel özellik olan “akıl” ve insanın etik yanını niteleyen “vicdan”. Bu özellikler insanların birbirlerine kardeşçe davranmasının temelidir. Zira insan akıl ve vicdan sahibiyse başka türlü davranmak aklına gelmez, bu da Kuçuradi’ye göre insan haklarının aynı zamanda karşılıklı davranışlarımızın gereklerini niteleyen -eylem-ilkeler olduğunun göstergesidir.⁷⁵

Bu evrensel ilkeler etkin ve edilgin anlamda etik ilkeleri niteler. İnsanların görmeyi talep ettiği ve başkalarına da uygulamaları gereken muameleleri anlatır. Bu muameleleri aynı zamanda toplumdan, siyasetten ve hukuktan da talep ederler. Talep edilen şey açık ve kısaca insanca yaşama koşullarının sürekli gerçekleştirilmesidir.⁷⁶

Onur kavramının toplumlar ve kültürler arası yanlış kullanımlarının önüne geçmek ancak normlaşmış etik değerler olmasıyla ve insan onurunun insanın yapısal olanaklarından kaynaklandığı bilgisiyle engellenir Kuçuradi’ye göre toplumlar ve kültürler arası farklı kullanım namus/şeref gibi anlayışlarda söz konusudur. İnsan onuru sıklıkla bu kavramlarla karıştırılmaktadır. Oysa onur kavramı insanın sadece insan olmasında kaynaklı değerine dayanır ve kavramın insan haklarıyla ilgisi onu diğerlerinden ayırır. Kuçuradi kavram kültürler arası farklar gösterseydi insanların onur bakımından eşit olmalarının mümkün olmayacağını söylemektedir.⁷⁷

⁷⁵ Kuçuradi, 2011, s.71

⁷⁶ Kuçuradi, 2011, s.72

⁷⁷ Kuçuradi, 2011, s.75

1.2.2.1 Onur Kavramının Tanımı ve Diğer Kavramlardan Farkı

Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır.⁷⁸

Yukarıda da belirtildiği gibi, İkinci Dünya Savaşı sonrası onur kavramı çok daha öne çıkmış ve konuşulur olmuştur. Zeynep İspir'in aktardığına göre De Baets savaş sonrasına ilişkin bu durumu iki nedene bağlamaktadır. Bunların ilki, onurun ihlal edildiği durumlara ilişkin yaşadığımız korku ve ikinci olarak da biyo-tıpdaki gelişmelerin ve klonlamanın insan onuruna yönelik bir tehdit olarak algılanmasıdır. İspir'in belirttiği gibi, De Baets'in söylediği “onur kırıcı durumlar bize onur hakkında çok şey söyleyebilmektedir.”⁷⁹

İspir, Marcus Düwell'in insan onurunu açıklamak için seçilen yöntemin; “ihlal edildiği” düşünülen halleri örnekleyen-insanın onuruna uygun olmayan örnekleri ortaya koyarak- yöntem olmasını eleştirerek nelerin insan onuruna olmadığını saptayacağımız bir pozitif yöntemi önerdiğini belirtir.⁸⁰ İspir'e göre Düwell, onur kavramının tanımlanmasına ilişkin kullanılmasını önerdiği pozitif yaklaşımı için bazı argümanlar öne sürmüştü ve bunların altı maddede özetlemiştir. Bu maddeler kısaca şöyledir: ilk olarak onurun algılanma şekli bakımından itiraz edilen bazı durumlar vardır(insan türünün tüm üyelerinin onur sahibi olup olarak kabul edilip o şekilde muameleyi hak edeceğiyle ilgili). İkincisi ise bu tür itiraz açısından hangi durumların

⁷⁸ Kant'ın “ Aydınlanma Nedir?” Sorusuna Yanıt başlıklı makalesi, dönemin Almanya'sında aylık bir derginin “size göre içinde yaşadığımız çağ çoğu kişinin de dile getirdiği gibi bir aydınlanma çağı mıdır? sorusuna verdiği cevaptır. Spare Aude! Aklını kendin kullanmak cesaretini göster! Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkiv, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2016, Kitap 27, Oğün Ürek

⁷⁹ Zeynep İspir, “*İnsan Haklarının Temeli Olarak İnsan Onuru Kavramı*” Doktora tezi Ankara, (2017), s.66

⁸⁰ İspir'e göre negatif yaklaşımla(indüktif yaklaşım) ile pozitif yaklaşım arasındaki farkı anlayabilmek için negatif yaklaşımı benimseyen yazarların gerekçelerine de göz atmak gerekir. Negatif yaklaşımın savunucuları insan onuru kavramının belirli bir tanımını yapmanın mümkün olmadığını, insan onurunu açıklamanın ancak belirli ihlallerden hareketle gerçekleşebileceğini savunmaktadırlar. Ayrıca onura aykırılık teşkil eden örnekleri yakalamak (örneğin işkence, kölelik, küçük düşürücü muameleler)onurun ne anlama geldiğini söylemekten daha kolaydır. İspir, s.66

onur kırıcı davranışlar olduğu önceden belli olmalıdır. Ancak kavram teorik olarak anlaşılırsa nelerin onur ihlali sayılacağı anlaşılır. Üçüncü madde İHEB’de geçen onur kullanımını “modernitenin bireyi ahlakın korumaya vurgu yapısıyla derinden ilgilidir ve negatif bir yaklaşım kavramın bu tarihi yönüyle ilişki kuramayacaktır.” Dördüncü birçok hukuki ve etik gelenek tarafından yapılan; insanın evrendeki yeri ve onuru arasında bir ilişki kurma anlayışıdır. Bu durum insanın hukuki ve ahlaki statüsünü haklara sahip olmasıyla ilişkilendirmektedir. Böylesi tümevarımsal bir yöntem yoluyla hukuksal ve ahlaki statünün onurla nasıl bağ kuracağı açık değildir. Beşinci olarak, akıl yürütme yoluyla bireysel durumların üzerinden durmak yapısal adaletsizliğin gözden kaçmasına sebep olacaktır. Altıncı ve son olarak insan onurun kavramsal olarak tartışılmalı ve keyfi anlamlar geliştirilmesi engellenmelidir. Tek tek olaylardan yola çıkarak yapılmaya çalışan bir temellendirme insan onuru kavramını ahlaki, politik ve hukuksal olarak tartışılmaya açılmış bir hale getirmesinden dolayı elverişli değildir.⁸¹

Onur kavramını tanımlamak ve kavramın insan haklarıyla ilişkisini anlamak açısından da, insanın neden onurlu bir varlık olduğu sorusu önem kazanmaktadır. Çünkü “neden” sorusuna verdiğimiz yanıtlar, neden-sonuç ilişkisi bağlamında kavram hakkında bir sonuca ulaşılmamızı sağlamaktadır. Bu soruların cevabı için birçok düşünür Kant’ın ahlâk, erdem, adaleti, insan değeri ve onur gibi kavramları ele aldığı “Ahlâk Metafiziğinin Temellendirmesi”⁸² üzerinden yola çıkmaktadır. Kant’ın bu konudaki birkaç temel söyleminden biri, insanın bir amaç olduğudur. İnsanı ve genel olarak akıl sahibi her varlığı araç olarak görür. Kant’a göre insanlar kendisini ve başkalarını araç değil amaç olarak görmeli ve öyle davranmalıdır. İnsanlar “gerek

⁸¹ İspir, 2017, s.68, -Marcus Düwell, “The Future of Human Dignity”, Netherlands Quarterly of Human Rights, Vol. 31/4, 2013, ss.400-402

⁸² Immanuel Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, Çev: İoanna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, s.45

kendine gerekse başka akıl sahibi varlıklara yönelen bütün eylemlerinde hep aynı zamanda amaç olarak görülmelidir.”⁸³ Bu tavır yani kendisi amaç olduğundan, zorunlu olarak herkesi de amaç olarak görme ilkesine dayanır. İlkenin temeli şudur:“her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun. ⁸⁴

Kant'ta göre kendini ve eylemlerini yargılayabilme yetisindeki her akıl sahibi varlık, istemelerini bir yasa koyucu konumunda yapar. Bu durum insanın amaçlı bir varlık olmasını sağlar. Akıl sahibi varlık bu istemleriyle “amaçlar krallığı” kavramına gider.⁸⁵ Elbette krallıkla kastedilen birçok akıl sahibi varlığın ortak yasalar çerçevesinde kurduğu bir amaç birliğidir. Bu krallıkta amaç tüm akıl sahibi varlıkların hem kendilerini hem de başka akıl sahibi varlıkları asla araç olarak görmemesidir. Bu bağlamda yasa niteliğinde olan buyruk kendi dahil tüm akıl sahibi varlıklara kendi başına bir amaç gözüyle bakmaktır.⁸⁶

Kant'ın imgelediği bu amaçlar krallığında kesin buyruk gereği akıl sahibi varlık her istemesini genel bir yasa kuralıymış gibi düşünmelidir. “Bu istemenin ilkesi şudur; genel bir yasa olmayla bağdaşabilen maksimden başka hiçbir maksimde bulunmama.”⁸⁷ Ve bu ödev eşit ve adil bir şekilde amaçlar krallığının her üyesi için geçerlidir.

Kant'ın tasvir ettiği amaçlar krallığının bir diğer özelliği her şeyin bir fiyatının ya da değerinin olduğudur; eğer bir şeye fiyat biçiyorsak onun eşdeğeri olabilir yerine başka şey konulabilir. Fakat her türlü fiyatın üstünde olan bu sebeple de bir ederi, bir eşdeğeri olmayan şey değerlidir. Kant'ın burada vurguladığı ahlâklı olmanın bir

⁸³ Kant, 2002, s.45

⁸⁴ Kant, 2002, s.46

⁸⁵ Kant, 2002, s.50

⁸⁶ Kant, 2002, s.51

⁸⁷ Kant, 2002, s.51

fiyatının olmadığı, insanın kendi kişisini ve başka insanın kişisini amaç olarak görüp davranmasının değer ve onur içerdiği. Kendimizle çatışmamak için değerli olana sarılmamız. Kant'a göre iyi istemenin tek formülü, kişinin kendisini genel yasa koyucu yerine koymasındır. Tüm bunlar da ahlâksal olarak değerlidir. Kant'a göre istemenin ahlâksal olup olmadığını anlamak için keskin derinlere ulaşan bir bakış açısına sahip olmamız gerekmez sadece "kendi maksiminin genel bir yasa olmasını da isteyebilir misin?" sorusuna vereceğimiz cevap yeterlidir.⁸⁸

Kant bize onuru, iyi istemeyle, değerle, kendi ve başka akıl sahibi varlıkları amaç olarak görmekle, özgür ve özerk olmakla, ahlâklı davranmakla anlatmaktadır.

İspir'e göre "Kant'ın görüşleri içerisinde ahlâklılık ile yasa arasında önemli bir bağ vardır. Düşünürün ifadesiyle "ahlâklılık, bütün eylemleri yasa koymayla ilgi içine sokmaktan meydana gelir; bir amaçlar krallığını ancak bu yasa koyma olanaklı kılar."⁸⁹ Michael Rosen'e göre Kant, ahlâklılığı ve onuru sadece insanınla ilişkilendirmiştir. Bu yolla insanı ayrıcalıklı bir yere konumlandırmaktadır. Bütün insanların ortakça sahip oldukları onur, eşitlikçi bir kavramdır. Rosen'e göre onur kavramını tasvir eden filozofların içinde bir tek Kant, kelimenin tam anlamıyla insan onurunu anlatmıştır.⁹⁰ Kuçuradi, Kant'ın onur kavramına bakışını şöyle yorumlamıştır: "Onuru tüm insanlarla paylaştığımız bilincinde olmalıyız. Kimliklerimiz ve sıfatlarımız ne olursa olsun kendimizi ve diğerlerini her şeyden önce insan olarak görmeliyiz. Bu bakış açısı insanı ve insan onurunu anlamamızın yolunu açar."⁹¹

⁸⁸ Kant, 2002, s.19

⁸⁹ İspir, 2017, s.76

⁹⁰ İspir, 2017, s.76

⁹¹Kuçuradi,, 200. *Ölüm Yıldönümünde Kant*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, (2013), s.6

Kuçuradi'ye göre Kant'ın söylemlerinin gereğini yerine getirip getirmemek yani onurlu bir insan gibi davranıp davranmamaksa bize kalmaktadır.⁹²

Öte yandan insanın onurunu ekonomik ve sosyal boyutu da içine alarak anlamlandıran ve kavrama daha farklı bakan bir yaklaşım daha vardır. Martha Craven Nussbaum'un "Yapılabilirlikler Yaklaşımı"⁹³ olarak isimlendirdiği bu kuram, "her bir birey ne yapabilir ve ne olabilir" onu gerçekleştirmesi üzerine kuruludur. İnsan onuru kavramını sosyo-ekonomik açıdan değerlendiren başka kuramcılar olmuşsa da aynı zamanda felsefi olarak değerlendiren Martha Nussbaum olmuştur.⁹⁴ Nussbaum'un bu konudaki düşüncesi, her bireyin ne yapabilir ne olabilirse bunu gerçekleştirmesinin insan onuruyla ilgili olduğu yönündedir, çünkü her insan bir amaçtır.⁹⁵ Kuramda yapılabilirlikler olarak nitelenen insanın özgürlüklerini gerçekleştirmesidir. Çünkü insanın kendini gerçekleştirebilmesi için bireysel yetenekleri yanında, siyasi, ekonomik ve toplumsal olarak da özgürlüklere sahip olmalıdır.⁹⁶ Nussbaum'a göre yapılabilirlikler kuramının temeli " her bir insanın yalnızca insan olmaktan kaynaklanan bir onuru olduğunu"⁹⁷ öğütleyen Stoacılaradır. Stoacı yaklaşıma göre insan onuru ve aynı zamanda onurun her insan için eşit ve sınırsız bir değeri niteliyor olması siyasi düzenlemelerin dayanağını oluşturmalıdır. İnsanlar onur sahibi varlıklardır. Onur sahibi olmak bakımından tüm insanlar eşittir ve bu durum yöneticilerin keyfiyetine bağlı değildir. Nussbaum bu hususta Aristoteles'in görüşünü de referans almaktadır. Aristoteles'e göre yöneticiler her bir insanın verimli bir hayat sürmesini sağlamak zorundadır. Bunun nasıl gerçekleşeceğini bilmek

⁹²Kuçuradi, 2013.s.6

⁹³ Martha Craven Nussbaum, *Yapılabilirlikler Yaratmak İnsani Gelişmişlik Yaklaşımı*, Çev: Selda Somuncuoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s.34

⁹⁴ Tepe, 2018, s.34

⁹⁵ Nussbaum, 2018, s.34

⁹⁶ Nussbaum, 2018, s.37

⁹⁷ Nussbaum, 2018,.s.148

yöneticinin görevidir. İnsanın istediği şeyleri yapabilmesini erdemle ilişkilendiren Aristoteles, insan omuruna yakışan bir hayatın insanın özgürce seçtiği şeyleri yapabilmesine bağlar.⁹⁸ Değerler konusuna çoğulcu yaklaşılmalıdır sosyal adaletsizlik bu şekilde aşılabılır. Her kişinin bir amaç olarak görülmesi ve devlet politikasının bu doğrultuda oluşturulması gerekmektedir. Nussbaum'a göre her bir kişinin hayat kalitesinin yükseltilmesini ve olanaklarını gerçekleştirme fırsatı verilmesi insan onurunun gereğidir.⁹⁹

İnsanın bir amaç olduğu ilkesinden yola çıkan Nussbaum, “insan onuru ve insan onuruna yakışan yaşam” üzerinden ilişkilendirmede bulunmaktadır. Yani yapılabirliklerin gerçekleşmesi yaşam koşulunun insan onuruna yakışıp yakışmamasıyla yakından ilgilidir. Her insanın belli bir eşik üzerindeki hayat kalitesinde yaşamasını, insan onurunun gereğidir. Nussbaum, yanlış politikalar sonucu yapılabirliklerin gerçekleşmemesi ve bunun sonucunda insan onurunun düştüğü durumu anlatmak için Martin Luther King'e atıf yaparak “karşılığı olmadığı için ödenmeyen çek” benzetmesini kullanmıştır.¹⁰⁰ Nussbaum, İnsan yaşamının farklı alanlarını göz önüne alarak ve insan onuruna yakışır bir hayat neyi gerektireceğini sorarak, en az düzeyde bir yapılabirlikler listesi oluşturmuştur. Bu liste: yaşam beden sağlığı, bedensel bütünlük, düşünce, duygular, başka insanlarla iletişim kurabilmesi, siyasi faaliyette bulunabilmesi gibi insanların insan olmaktan kaynaklı özlük haklarını içerir.¹⁰¹

Yapılabirlikler listesinde yer alan kalemler insan onuruna yakışır bir hayatın olabilmesi için gerekli tüm konuları kapsıyor. Devletin, standart amaçları bağlamında görevi, insanların onurlu bir hayat sürmelerini asgari düzeyde sağlamaktır.¹⁰²

⁹⁸ Nussbaum, 2018, s.144

⁹⁹ Tepe, 2018, s.31-32

¹⁰⁰ Nussbaum, 2018, s.46

¹⁰¹ Nussbaum, 2018, s.79

¹⁰² Nussbaum, 2018, s.81

Bir insanın normal koşullarda yaşabilmesinden kastedilen yaşamaya değecek bir hayat sürmesi, erken ölmemesi, beden ve üreme sağlığının, yeterli beslenmesinin sağlanmasından bedensel bütünlüğün korunması, cinsel tatmin, özgürce seyahat etmek ve duyuları kontrol edebilecek akla sahip olmak gibi yapılabirliklerinin gerçekleşmesidir. Nussbaum'a göre siyasal sorumluluk sahibi aktörler insanlara insan onuruna yakışan hayatı sağlamak zorundadır. Yapılabirliklerin gerçekleşmediği bir toplumda insan onuruna yakışan bir hayattan bahsedemeyeceğimiz gibi toplumsal adaletten de söz etmek mümkün değildir. Yapılabirliklerin gerçekleşmediği bir hayat iyi bir hayat değildir düşünöre göre.¹⁰³

Sonuç olarak Nussbaum'un "Yapılabirlikleri" Aristoteles'den başlayarak "devletin ana görevi ve varlık nedenini oluşturan insan hakları ve insan kavramlarıyla ilgilidir. Devletin kuruluş sebebi insan onurunu korumak, yapılabirliklerini hayata geçirmektir. Yapılabirliklerin asgari düzeyde bile gerçekleşmediği bir toplumda insan onurundan bahsetmek mümkün değildir.

Diğer bir yaklaşım ise küçük düşürülmenin, onurla olan ilgisi üzerine kuruludur. Buradaki bahse konu küçük düşürülme insanın insana yaptığı insanlık dışı muamele ile ilgilidir. "İnsanı, insanlık ailesinin bir üyesi olarak görmemek", insana insanca davranmamak, işkence, kötü muamele, şiddet, acımasızlık ve aşağılama içeren davranışta bulunmak, onur kırıcı davranışlardır ve insan onuru kavramı bu temelden tanımlanır.¹⁰⁴

İspir'e göre insan onurunu, insanın varlıktaki özel yerine bağlayan, George Kateb'in yaklaşımı, insanın biricikliği üzerinden anlaşılmıştır. "İnsan onurunun konusu insanların değeridir veya onların yüksek konumu veya onların doğadaki özel

¹⁰³ Nussbaum, 2018, s.91

¹⁰⁴ İspir, 2017, s.114-118

yeridir.”¹⁰⁵ İspir’e göre Kateb onuru sadece insana özgülemez. Ama insanın diğer türlerle kıyaslandığında daha yüksek bir onura sahip olduğunu söyler. Yani insanın, felsefi antropolojide bahsi geçen özelliklerinin, olanaklarının ve özniteliklerinin onu, “doğadaki diğer canlılara göre daha onurlu yaptığını savunur.”¹⁰⁶

Son olarak, Kuçuradi’in insan onuru kavramına baktığımızda kavramı antropolojik yaklaşımla değer kavramı üzerinden tanımladığını görürüz. İnsanın değerini antropolojik olarak ortaya koyan Kuçuradi, insan türüne özgü nitelikler, özellikler ve olanaklar üstünde durarak, değer kavramını tanımlar ve insan onurunu da bununla ilişkilendirir. Yani, değer kavramının farkına varmayı ve bu doğrultuda davranmayı onurlu bir davranış olarak niteler. Her insanı, insanın bu yapısal olanaklarını gerçekleştirebilecek şekilde muamele görmeye layık kılan da bu değerdir. “İnsan onuru, insanın nesnel değerinin öznel karşılığıdır.”¹⁰⁷ Kuçuradi’ye göre tür olarak insanın değerini felsefi/antropolojik bilgisinden, yani insan türünün belirli yapısal özellikleri ile olanaklarının ve bunlardan kaynaklanan ve ona evrendeki yerini sağlayan tarihteki başarıların bilgisinden oluşur.

Kuçuradi bize bu bilginin, doğal ve rastlantısal özellikleri ne olursa olsun başka insana bu değer doğrultusunda muamele etmeye yönlendirdiğini söylemektedir. Bu bilgi sayesinde insana dair değer ortak kimliğimiz olduğunu farkına varıp, bu değer farkında olmayanlara bile muamele etme ilkeleri doğrultusunda davranmamız gerektiğinin bilincinde oluruz.¹⁰⁸

Onur kavramına hangi yaklaşımla bakarsak bakalım temeli insana dayanır. İnsanın doğadaki biricik varlığına, akıl sahibi olmasına, özgür, özerk, amaçları olan, değer bilincinde bir yaratık olmasına dayanır bu temel. Yasa ve ödev sorumluluklarına

¹⁰⁵ İspir, 2017, s.122-125

¹⁰⁶ İspir, 2017, s.122-125

¹⁰⁷ Kuçuradi, 2011, s.72

¹⁰⁸ Kuçuradi, 2011, s.72

sahibi olmasını insanı onurlu kılmaktadır. Onurlu bir hayat sürmenin koşulu sahip olunan bu değer ve olanakların farkına vararak bu kapasitenin hayata geçirilmesidir.

Onur kavramının diğer benzer kavramlardan farkına gelince, öncelikle belirtmeliyiz ki kavram, benzer anlam ifade ettiği zannedilen birçok başka şeyle karıştırılmaktadır. Onur kavramının nitelediği şeyler itibarıyla bunun asla yapılmaması gereklidir. Zira onur kavramı karıştırılıp diğer kavramların yerine kullanılması halinde ihlalleri fark etmemiz ve önlemiz açısından sorunlar doğabilir.

Her şeyden önce, onur kavramını yukarıda belirtildiği gibi şeref kavramıyla karıştırılmaktadır. Sübjektif yargılar içeren sözcüklerde oluşan bu birbirinin yerine kullanma eylemi, onur kavramını toplumlar ve kültürler arası değişkenlik gösteren ve sürekli değişen değer yargılarına göre içeriği değişecek bir hale getirmektedir. Oysa onur insanın kişisel özelliklerinden, sıfatlarından, servet ve statüsünden bağımsız bir kavramı ifade eder. Zira sadece insan olmamız sebebiyle sahip olduğumuz onuru, başka niteliklemlerle karıştırırsak, onun işlevsiz hale gelmesi, kavramın içinin boşaltılması ve ihlallere açık hale getirilmesine zemin hazırlamak dışında başka bir şey yapmamış oluruz.

“Onur” kavramı, toplumlar ve kültürler arası farklılıklardan dolayı, Kuçuradi’ye göre “şeref”, “gurur” gibi kelimelerle birlikte, hatta bazen yerlerine kullanılsa da aslında bambaşka bir etik değere işaret eder. Şeref kişiye ya da onda olduğu varsayılan değere saygıyı anlatır. Bu saygı ya da değer kişinin etik değeri olan erdemlerinden kaynaklı olduğu gibi, kişinin o toplum ya da kültürdeki “iyi”ye karşılık gelen davranışlarından da oluşmuş olabilir. Kuçuradi’ye göre “onur” insanın yapısına ilişkin bir kavramken, “şeref” tamamen sonradan kazanılmış ya da kazandığı farz edilen değeri niteler. Kuçuradi onur ve şeref arasındaki konu da verdiği şu örnekle anlatmaktadır:

Bir süre önce basına yansıyan, Amerikalı askerler tarafından işkence gören Iraklı tutuklunun sözlerini çoğunuz okumuşsunuzdur: Bir duvarın önünde çırılçıplak durmak zorunda kalmaktansa, Saddam zamanında tutuklandığında olduğu gibi kendisine elektrik verilmesini tercih ettiğini; çünkü ona elektrik verilmesinin şerefine/namusuna dokunmadığını, çırılçıplak durmasının ise şerefine/namusuna dokunduğunu söylemiş. Burada, her iki muamele biçimi insan onuruna aykırı olduğu halde, bu tutuklu, ona elektrik verildiği zaman değil, başkalarının gözleri önünde çırılçıplak durmak zorunda kaldığı zaman şerefine/namusuna dokunulmuş hissetmiştir.¹⁰⁹:

Kuçuradi'ye göre onur bizim yaptığımız ya da yapmadığımız şeylerle ilgiliyen şeref başkalarına bağlıdır, başkalarının gözündeki halimizle ilgilidir.

Öte yandan karıştırılan diğer bir kavram “gurur”dur. Onuru sahip olunan değerın öznel karşılığı olarak nitelendiririz. Diğer taraftan gurur, kişinin tamamen kendisiyle ilgili bir duygudur. “Kişinin kendisiyle ilişkisinde hissettiği bir duygudur. İnsanın doğrudan veya dolaylı olarak kendi imgesine uygun davranıldığı zaman yaşadığı bir duygudur”¹¹⁰

Sonuç olarak insan onuru diğer kavramlarla karıştırılmaması gereken, bir kavramdır. Kuçuradi'ye göre “antropolojik olarak, belirli bir değer kavramına dayanan”¹¹¹ insan onuru insanın diğer canlılardan farklı sahip olduğu olanaklarıdır.

1.2.2.2 Eşit Bir Şekilde Onur Sahibi Olmak

İnsan olmanın özünü, kişinin öz değerini niteleyen onur, ona karşı yapılan tüm müdahalelere karşı öne sürülebilme özelliğine sahiptir. Bu sebeple de bütün hakların ve özgürlüklerin dolayısıyla insan haklarının temelini oluşturur.¹¹² “İnsanın, insan olmasının anlamı ve amacı insanın onuruyla açıklanır. İnsan, onurunu doğuştan ve doğal olarak kazanır”¹¹³

¹⁰⁹ Kuçuradi, 2011, s.74

¹¹⁰ Kuçuradi, 2011, s.74

¹¹¹ Kuçuradi, 2011, s.72

¹¹² Nihat Bulut, “Eski Yunan’dan Aydınlanma Çağına İnsan Onuru Kavramının Gelişimine Genel Bir Bakış” *Erzurum Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, CXII, S.3-4, Erzurum, (2008), s.2

¹¹³ Bulut, 2008, s.2

Onuru sahip olma açısından, tüm insanlar eşittir. Onur sahibi olmak için dışarıdan bir onaylama gelmesine-devlet onayı da dahil- gerek yoktur. İnsan hakları pozitif hukuktan bağımsız, insanın doğası gereği sahip olduğu hakları içerir. “İnsanın öz iradesiyle yaşamını düzenleme yetisinin şekillendirdiği özgürlüğü ve onuru, devlet öncesi, pozitif üstü bir niteliğe sahiptir.”¹¹⁴

Yukarıdaki cümleden de anlıyoruz ki, insan haklarını dayanağını ve insanın özünü içeren insan onuru insanın, pozitif hukuk düzenlemesine muhtaç olmayan, özgür ve özerk varlığına işaret eder. Bir onura sahip olmamız için, bunun onaylanmasına ya da yasal düzenlemeye ihtiyacımız yoktur. Dolayısıyla, klasik söylemiyle “dil, din, milliyet, cinsiyet, inanç, renk, sosyal statü veya ekonomik ya da kültürel durum gibi ayırt edici şeylere bakılmaksızın ve hiç kimseye ayrıcalık tanımaksızın, eşit şekilde sahip olduğumuz insan onuru, aynı zamanda devredilmez ve vazgeçilmez niteliktedir.”¹¹⁵

İnsanların istisnasız insan onuruna ve eşitlik hakkına sahip olmalarının, özgürlükçü hukuk devleti için doğal sonucu devletin insan onuruna riayet ve insanlara eşit davranma yükümlülüğüdür. Bu nedenle Anayasamızın eşitlik ilkesini içeren kural (Ay. Md.10)¹¹⁶, “insan onurunun doğal bir sonucunu oluşturmaktadır.”¹¹⁷ Unutmamamız gereken, eşit olduğumuz için hepimizin aynı ölçüde onur sahibi olmadığı, hepimizin onura sahip oldukları için eşit olduğudur.

¹¹⁴Oğuz Şimşek, “*Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı ve Korunması*” Doktora Tezi, İzmir, (1999), s.4

¹¹⁵ Bu alanda Elif Çelik, Chales Taylor’un görüşünü şu şekilde belirtmektedir: “Taylor, şeref ve insan onuru arasındaki ayrıma değinirken, şeref(honor) olarak adlandırılabilir konum ya da statünün dayanağı olan sosyal hiyerarşilerin çöküşünü ele alır. Bu açıdan şeref, eski kullanımına paralel, herkesin bu mertebeye sahip olmaması dolayısıyla esasen sosyal eşitsizlikleri de doğal olarak bünyesinde barındıran bir tanımdır. Oysa bugün insan onuru olarak kullanılan kavram bilhassa eşitlikçi bir vurgu içermektedir. Taylor, Charles, *Multiculturalism Examining the politics of Recognition*, 1994, s.26-27 (Elif Çelik’den alıntıdır. “İnsan Hakları Hukukunda İnsan Onurunun Yeri Ve Rolü”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(2) 2019, s.285

¹¹⁶ Anayasa Madde 10: Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.

¹¹⁷ Şimşek, 1999, s.129-130

Onur kavramının eşit bir şekilde tüm insanlara ait olması konusunda diğer bir önemli konu ise birçoğları tarafından gözden kaçan ya da bilinçli olarak göz ardı edilen onur kavramının taşıyıcısı olma konusundaki karışıklıktır. İnsan onurunun taşıyıcı olmak için bir gerekçeye sahip olmamız gerekmez. Bütün yaratıklar eşit oranda insan onurunun taşıyıcısıdır. Başka insanların haklarını en ağır şekilde ihlal etmiş kişiler aynı oranda insanlık onurunun taşıyıcısıdır.¹¹⁸

Birçok kez belirtildiği gibi, insan olmamız onur sahibi olmamız için yeterli koşuldur. İnsan haklarının temelinde de mutlak, dokunulmaz ve temel değer olan insan onuru bulunmaktadır. Dolayısıyla insan onurunun, özel, özgür ve özerk yapısı nedeniyle devlet tarafından tanınmaya muhtaç değildir. Devlet tarafından yapılan düzenlemelerin onur kavramına dayanması, devlet oluşumunun temelini bu kavramın oluşturması ve devletin insan onurunu koruma konusunda maksimum dikkat göstermesi elzemdir.

1.2.3 İnsan Onuruna Dayalı İnsan Hakları

Kavramları daha iyi anlamının en iyi yolu onları temellendirmektir. Tepe'ye göre insan haklarıyla ilgili sorunlar etik ve hakların etik temellendirmesine dayanır. İnsan haklarının etik temeli insana neler yapılabileceğiyle yakından ilgilidir. İnsanın değerli olduğu bilgisi insan haklarının etik ilkelerinden kaynaklanır.¹¹⁹ Tepe'ye göre "insan onur ve insan değeri gibi insan haklarının üstüne kurulduğu kavramlar düzgün temellendirilip açıklığa kavuşmadıkça insan hakları konusunda bir bilgisel temel oluşturmak da olanaksızdır."¹²⁰

İnsan haklarına etik değerler olarak bakarsak, insan haklarına sahip olmamızın ve talep etmemizin yani bir hakkı insan hakkı olarak görmemizin sebebinin yine onur

¹¹⁸ Şimşek, 1999, s.126-127

¹¹⁹ Tepe, 2018, s.8-9

¹²⁰ Tepe, 2018, s.8-9

kavramına dayandığını görürüz. Tepe'ye göre Henry Shue'nun düşüncesinde bu haklar, ahlâklı olmanın tabanını oluşturduğu gibi hiçbir şartla altına düşmesine izin verilemeyecek bir çizgiyi de ifade eder.¹²¹ Bu sebeple insanın diğer herkese yöneltebileceği makul asgari istemlerdir.

Shue'nun "varlığını sürdürme hakkı"¹²² kişinin varlığını sürdürebilmesi için insan haklarına asgari düzeyde sahip olma durumunu ifade eder. Bu durum Nussbaum tarafından oluşturulan listede¹²³ de kendini bulmuştur. Tepe'ye göre Nussbaum, her insanın belli bir eşik üzerinde hayat kalitesinde yaşamasını, insan onurunun bunu gerektirdiğini belirtmekle "insan onuruna yakışır bir hayat neyi gerektirir" sorusunu cevaplandırmaktadır. Böylece en az düzeyde bir yapılabirlikler listesi oluşturur. Tepe'ye göre Nussbaum'un buradaki amacı, devletlerin yurttaşlarına asgari şartlarını sağlaması gerekliliğidir. Tepe'nin belirttiği şekilde Nussbaum'un onurlu bir yaşam sürmenin asgari listesinden anladığımız ise insanın bu sınırın altında bir hayat yaşamasını insan haklarına aykırı olacağıdır ve bu bize insan haklarının temelinin onurlu bir hayat sürme şartına dayandığını gösterir.¹²⁴

Kuçuradi' nin bu konudaki fikrini ise, onun insan haklarına bakışından anlıyoruz. Kuçuradi, insan haklarına dayanak olarak, yukarıda da birçok kez söylediğimiz üzere, insanın değerliğini gösterir. İnsan onurunu insanın nesnel değerinin öznel karşılığı olarak gören Kuçuradi'nin¹²⁵ bu söyleminden, insan haklarının dayanağı olarak, insan onurunu gördüğü sonucunu çıkarmak mümkündür. Tepe insan hakları konusunun siyasal ve hukuksal bir konu olarak görülmesini eleştirip konunun etik ve siyasal bir fikir olduğunun altını çizmektedir.

¹²¹ Tepe, 2018, s.92-93

¹²² Henry Shue, "Temel Hakların Evrenselliği", *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, Yayına Hazırlayan: İoanna Kuçuradi, Türkiye Felfese Kurumu, Ankara, 2016, s.39-51

¹²³ Bkz. yukarıda Onur Kavramının Tanımlanması ve Diğer Kavramlardan Farkı başlığı altındaki S.46-

¹²⁴ Tepe, 2018, s.96-97

¹²⁵ Kuçuradi, 2011, s72

Gerçekten de insan hakları düşüncesi etik ve siyasal bir fikirdir. Kişilerin insan onuruna zarar vermeden nasıl yaşayabileceklerini ve yaşatılabileceklerine ilişkin etik ilkelerdir insan hakları.¹²⁶

Yukarıdaki söylemlerin sonucu insan haklarının insan antropolojisi temeline dayandığını söyleyebiliriz. Bu temel de insanın değeri ve insan onuru kavramından kaynaklanır. İnsan hakları etik bir kavramdır. Kişilerin özgür, özerk ve değerli tarafları olan onurlarına zarar vermeden ve zarar görmeden nasıl yaşanacağını düzenlenmesidir. Bu düzenleme elbette, varoluş nedeni insan haklarını ve insan onurunu korumak olan devletin sorumluluğundadır. Uygulama ve talep etme ise her birimizin insanlık görevidir.

1.2.4 İnsan Haklarının Evrenselliği

Dünyadaki kötülük hemen hemen hep, bilmemekten gelir. İyiyi isteme de aydınlanmışsa kötüyü isteme kadar zarar verebilir.

Kuçuradi'nin altını çizdiği¹²⁷ Camus'un *Veba*'sından alınan yukarıdaki sözleri, bize bildiğimiz ya da bildiğimizi zannettiğimiz değerlere bir daha, üstelik bu defa daha da yakından bakmamız gerektiğini hatırlatmaktadır.

İyi ya da kötü değer yargısıyla yaklaştığımız kavramlar, insan haklarında olduğu gibi etik değerlerse evrensel değerlerdir. Eğer bu konuda yanlış bir değerlendirme yapmışsak, evrensel bir değeri yanlış yorumlayarak, zararlı bir hale getirmiş olmamız güçlü bir olasılıktır. Çünkü evrensellik bir ilkenin her yerde mutlak geçerliliğini savunan bir anlayıştır.¹²⁸ Bu anlayışa göre gerçeklik bir bütündür bu sebeple de onun bilgisi de bir bütün olarak kabul edilmesi gereklidir. Örnek olarak: “basketbol kuralları genelde evrenseldir. En azından topun potanın içinden girmesi

¹²⁶ Tepe, 2018, s.97

¹²⁷ Kuçuradi, 2006, *Etik*, Önsöz

¹²⁸ <https://tr.m.wikipedia.org> (11.07.2020)

baskettir.” Etik olarak evrensellik bütün insanlar tarafından kesin olarak benimsenen ya da benimsemek zorunda kalınan ilkelerdir. Ahlâk ilkeleri bu tür ilkelerdir.¹²⁹

Ahmet Cevizci “*Felsefe Sözlüğü*”nde evrensellik sözcüğünü “Evrenin bütününe yayılan, evrenin bütünü ve evrendeki her şey için geçerli olan” yani istisnası olmayan”¹³⁰ şeklinde yapmıştır. Doğrusu Cevizci’nin tanımında geçen hiçbir istisna kabul etmeme durumu insan hakları kavramından yola çıktığımız düşünüldüğünde son derece doğru ve gerekli bir durumdur. Zira insan haklarının tanımında kullanılan genel ve yaygın söylem bu haklara sahip olmak için insan olmanın yeterli olduğudur. Sadece bu sav bile, insan haklarının evrensel değerler olduğunun gerekçesidir. Bu haklar sadece insan olmakla sahip olduğumuz haklardır dolayısıyla bu hakları talep etmenizin ve kullanmamızın bir istisnası olmamalıdır. Evrensel Bildirge’nin 2. Maddesi¹³¹ tam da buna değinmektedir; haklara sahip olmak için sadece insan olma yeterliliği yanında bu hakların evrensel olma gerçekliliği de maddede konu edilmiştir. Aslında *Evrensel Bildirge*’nin başlangıç kısmındaki ifadeler, insan haklarının evrenselliğinin dayanağıdır, bu dayanak da kuşkusuz insan onuru temellidir.

Evrensel bildirge giriş bölümünde insanlık ailesinin üyesi olarak nitelediği insanların yapısal olarak onura sahip olduklarının ve onurun herkesçe eşit, devredilmez bir hak olduğunun, özgürlük ve adaletin temelini bu hakların oluşturduğunun altını çizer. 10.Aralık.1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirge’si ardından gelen birçok bildirgenin de temelini oluşturmuştur. Bu sebeple insan hakları üzerine temellenen tüm bildirimler, evrensellik varsayımlarını, bu haklarının yeter şartının insan olmasına dayandırır.

¹²⁹ <https://tr.m.wikipedia.org> (11.07.2020)

¹³⁰ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, s.323

¹³¹ İHEB madde 2. 1- Herkes ırk, renk, cinsiyet, din, dil, siyasal ya da başka türden kanaat, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş ya da başka türden statü gibi herhangi bir ayırım gözetmeksizin, bu Bildirgede belirtilen bütün hak ve özgürlüklere sahiptir. <https://www.ihd.org.tr> (11.07.2020)

Tepe'ye göre 'insanların onur ve hakları bakımından eşit olduğu' gerçeğinin yanında bu düşüncenin, evrensel olup olmadığını tartışmak anlamlı değildir.¹³²

İnsanın değerine ve onuruna dayalı bir kavramın kültürler arası değişiklikler göstermesi insan olmanın özüne ters bir durum yaratır. İnsanın insan olmasına bağlı olan, onurunu ve değerini niteleyen şeylerin hangi topluma ve coğrafyaya gidersek gidelim aynı önemde olması gereklidir.

Tepe, bir ilkenin genel geçer olması onu evrensel yapar şeklinde bir evrensellik ölçütü olmaması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü genel geçer ölçütünün sınanmasının mümkün değildir. Yeryüzünde her kişi için geçerli olup olmadığını saptamamızın imkânlı olmadığını belirtmektedir.¹³³

Tepe'ye göre eğer evrensellikten genel bir kabul görüşü anlarsak evrensel bir şey bulmamız mümkün değildir. "çünkü herkesin kabul edeceği hiçbir eylem bulamayız". Diğer taraftan insan haklarını bir sözleşme ya da bildirgenin içinde geçen evrensel terimine bağlamamız da mümkün değildir. Bu mümkün olsaydı dünya insan hakları açısından sorunsuz bir yer olurdu.¹³⁴

Shue, temel haklar konusunda yazmak istemesinin sebebinin "yüksek ama ucuz ve boş özgürlük vaatlerine" duyduğu öfkeyi göstermek olduğunu belirtmektedir."¹³⁵ Çünkü yazara göre insan hakları etik değerler içeren ahlâksal haklardır. Shue'nin ahlâksal haklar olarak kastettiği bu hakların "haklı bir istemin ussal temeli" ni oluşturuyor olamsıdır. Yani bu haklar açısından bir özden yararlanma konusunda oluşacak tehlikenin toplumca güvence altına alınmasıdır. Bu, insanların sahip oldukları haklardan, her zaman her yerde yararlanması için etkin

¹³²Tepe, 2018, s.129

¹³³Tepe, 2018, s.129-130

¹³⁴Tepe, 2018, s.129-130

¹³⁵Henry Shue, "Temel Hakların Evrenselliği", Yayına Hazırlayan: İoanna Kuçuradi, *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2016,s.39-65

düzenlenmelerin yapılması zorunluluğu demektir.¹³⁶ Temel hakları ahlâklılığın temeli olarak gören Shue, bu haklar açısından hiç kimsenin altına düşmemesi gerekli bir çizgiden bahsetmektedir. Shue'ye göre “temel haklar, her kişinin insanlığın geri kalanına yönelttiği akla yatar istemlerin en azıdır.”¹³⁷ Bu haklar evrensel olmalarından dolayı insanların herhangi bir ayırım olmaksızın yer ve zamandan bağımsız, talep edecekleri ve uygulayacakları haklardır. Özünü de insan olma onuruna dayanır.

1.2.5 İnsan Hakları ve Adalet

Adalet diye bir şey yoktur. Adalet, tam da hiç olmadıkları için yaratılması gereken şeylerdendir. Adalet, ancak yaratılırsa var olacaktır, işte insani sorun budur.¹³⁸

Andre Comte-Sponville'un *Büyük Erdemler Risalesi* eseri içindeki “Adalet” başlığında, hangi erdemi ele alırsak alalım adaletten vazgeçemeyeceğimizi ve adaletin erdemler içinde en değerlisi olduğunu savunur:¹³⁹

Kimsenin adaleti tam olarak bilmediğini bu sebeple adil olamadığını savunan Comte-Sponville Alain'e atıf yaparak adalet diye bir şey olmadığını söylemektedir. Bu sebeple de “adalet, tam da hiç olmadığı için yaratılması gereken şeylerdendir.”¹⁴⁰ Düşünürü göre adalet yaratılırsa var olacak “insani sorun budur”

Çok iyi-ama hangi adalet? Ve adaletin ne olduğu ya da ne olması gerektiği bilinmeden nasıl adalet yaratılabilir?¹⁴¹

Filozofa göre adaletin diğer erdemlerden farklı olduğu nokta, adaletin “mutlak anlamda iyi olan tek erdem” oluşudur. Cesaret gibi, sadakat gibi, ılımlılık gibi erdemler, adalet erdemiyle bağlıdır, eğer kötülük ve adaletsizlik varsa ve bu erdemler

¹³⁶ Shue, 2016, s.44

¹³⁷ Shue, 2016, s.46

¹³⁸ Alain Propos, 2 Aralık 1912 konuşması, (Pleiade, Propos, II, S. 280) ayrıca bkz. 81 chapitres, IV, 7 ve VI, 4 (Pleiade, “Les passions et la sagesse” s.1184-1226 Andre Comte-Sponville. *Büyük Erdemler Risalesi*, Çev: Işıl Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.91

¹³⁹ Comte-Sponville, 2013, s.89-90

¹⁴⁰ Comte-Sponville, 2013, s.89

¹⁴¹ Comte-Sponville, 2013, s.89-90

kötülük ve adaletsizliğe hizmet ediyorsa onlar artık erdem değildir. Dolayısıyla içinde mutlak iyilik olan tek erdem adalettir.¹⁴²

Comte-Sponville'e göre diğer bütün erdemlerin ufku adalettir. Aristoteles'in adalet için "eksiksiz erdem" dediğini hatırlatarak her değerın adalete dayandığını savunur. İnsan ömür boyu adalet talep eder.

Adalet kavramı kuşkusuz her dönem filozofların ilgi alanı olmuştur. Thrasymakhos ve Sokrates arasındaki diyalogda kanunların yönetimde olanların işine geldiği gibi yapıldığı eleştirilir. Yönetenler kendileri için uygun olan düzenin yönetilenler için de doğru olduğunu söyleyerek uymayanı cezalandırırlar. Oysa doğruluk her yerde aynıdır. Thrasymakhos'a göre güç yöneticinin elindedir bu durum da "doğruluk güçlünün işine gelendir"¹⁴³ sonucunu çıkarmaktadır.

Dolayısıyla Thrasymakhos, insanların eşit olmadığından yola çıkarak, adaletin hep güçlünün yanında olduğunu, zayıfların güçlü insanların seçimlerine razı olmak zorunda olduğunu savunur. Devlet kavramın diyaloglar yoluyla tartışıldığı Platon *Devlet*'de adaleti "Doğruluk herkese borçlu olduğumuz şeyi ödemektir"¹⁴⁴ şeklinde tanımlamıştır. Düşünür, yöneticilerin adil olanlardan seçilmesi gerektiğini savunur. Platon'un savunduğu sistemde devlet yöneticileri filozoflardan oluşmalıdır. Ancak bu şekilde akıl gücü birleşir. Yönetici aklını kullanarak doğru kanunlar çıkarır ve herkese yapacağı işi vermeyi başarmalıdır. Aksi takdirde devlet doğru yönetilemez. Platon göre "insanoğlu bunu yapmadıkça tasarladığımız devlet, mümkün olduğu ölçüde bile doğamaz, kavuşamaz gün ışığına"¹⁴⁵

Devlet, sadece Antik Yunan Felsefesinin değil, aslında devlet kavramını konu eden tüm felsefi disiplinlerin en önemli eserlerinden biri olamaya devam etmiştir.

¹⁴² Comte-Sponville, 2013, s.91

¹⁴³ Platon, 1999, s.17-18, 339a

¹⁴⁴ Platon, 1999, s.6, 331e

¹⁴⁵ Platon, 1999, s.182, 473d

Sokrates tarafından sorulan “adalet nedir”¹⁴⁶ sorusuyla başlar devlet tartışması ve bu doğrultuda ilerler. Devlet konusunun filozoflarca tartışılması hep adalet/adaletsizlik üzerinden olmuştur. Adaletsizliği ancak yasalara uyarak engelleyebileceğimiz savunmuştur. Platon’a göre yasa koyucu yani yönetici bilgili, yiğit ve ölçülüdür, bu erdemlere sahip bir yönetici doğal olarak adildir.¹⁴⁷ Adaletin olması için erkin güçlüde olması değil, adil olanda olması önemlidir. Ancak böyle olduğunda güçlü kişi kendi menfaatini koruyan değil adil olan yasalar yapar.

Kısacası, adalet herkesin hak ettiğine sahip olduğu, böylece kimsenin bir başkasının yolunu kesmediği uyumlu hali sağlayan şeydir.¹⁴⁸

Aristoteles’te adalet, erdem anlayışına bağlıdır. Ahlâki açıdan iyi olmak ve iyilik barındıran şeyler yapmak erdemli davranışlardır. Zira ahlâkın temelini erdem oluşturur insan iradesi zorluklarla karşılaşsa da iyiye yönelmekten vazgeçmemelidir. Erdemleri teker teker inceleyen Aristoteles, adalet, dostluk ve hazzı insanı mutlu kılan erdemler olarak ayırmıştır.¹⁴⁹ Işıқтаç’a göre adalete içerik kazandıran ilk filozof Aristoteles’tir. “Aristoteles için adalet, karşılıklı haklar arası uyumu anlatır”¹⁵⁰

Aristoteles, Platon gibi ideal bir devlet tasavvur etmemiş lakin toplumsal yapının ahlakı üzerinde çok durmuştur. “Zoon politikon”¹⁵¹ olarak nitelediği insanın, ahlâk ilkelerine uyduğu sürece toplum yaşamının olası olacağını savunmuştur.¹⁵² Çünkü Aristoteles’e göre toplum yaşamındaki aşırılıkların giderilmesi, değerlerin korunması ancak adalet vasıtasıyla olur:

¹⁴⁶ -... ama şu senin doğruluk dediğin şeyi nasıl anlayacağız? Bu sadece doğruyu söylemek ya da alınan şeyi geri vermek midir? (Devlet’de adalet kavramı “doğruluk” adı altında konu olsa da asıl sorgulanan adalettir.) Platon, s.6.331.c

¹⁴⁷ Shue, 2016, s.46

¹⁴⁸ Comte-Sponville, 2016, s.94

¹⁴⁹ Işıқтаç, 2018, s.81

¹⁵⁰ Işıқтаç, 2018, s.81

¹⁵¹ Zoon politikon: Aristoteles’in insanın toplumsal bir varlık olduğunu anlatmak için kullandığı bir kalıptır.

¹⁵² Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1993.s.88

Şöyle bir söz vardır: adalet tüm erdemleri kendisinde toplar.(...) erdem sahipleri sadece kendileri için değil diğer insanlar için de bunu kullanabilirler.(...) bir yönetici diğer insanlarla iletişim halindedir. Bu nedenle de bütün erdemler arasında sadece adalet diğer insanların iyiliğiyle ilgili şeydir, çünkü başkalarıyla kurulan ilişkide ortaya çıkar.¹⁵³

Adaletle ilgili görüşlerinin temelini Aristoteles'e dayandıran Uygur ise¹⁵⁴ önce adaletsizlik üzerinde durur. Uygur'a göre adaletsizlik insanın görülmemesidir. Ve insanın görülmemesi diğer bir bakıma onun değerlerinin unutulmasıyla ilgilidir. Uygur bu durumun değer bilgisinin eksikliğinden kaynaklandığını söylemektedir. İnsanın görülmesi onun değerinin hukuk yoluyla ortaya koyulmasıdır. Uygur hususu şöyle özetlemektedir.

“İnsanın görülmemesi ise adaletsizlik dediğimiz durumları ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla hukukla ilgili insanın görülmesinde, adalet değeri rol oynar. (...) Adaletsizlik adaletin nasıl korunacağını gösterir.”

Uygur'a göre, hukukta adaletsizliği görebilmenin en elverişli yollarından biri insan hakları düşüncesidir. İnsan haklarını yoluyla adaletsizliği görmemiz üç şekilde mümkündür: bunlardan ilki, insan haklarının günümüz hukuk sistemlerinde adaletin sağlanması açısından kriter olarak alınmasıdır. İkinci olarak, ulusal ya da uluslar arası tüm düzenlemelerde insan hakları hukuki kavram olarak yer almalıdır. Ve son olarak, insan haklarının adaletsizliğin ve dolayısıyla insanın görülmesinin ölçüsü olduğu unutulmamalıdır.¹⁵⁵

Aynı zamanda, insan haklarından yola çıkmak, adalet ve adaletsizlik arasındaki uzaklığı kapatmak için de önemlidir. Uygur'a göre adaletsizliğin üzerinde bu kadar durmak adaleti önemsememek değildir. Sadece vurgulanmak istenen adaletsizliği

¹⁵³ Aristoteles, “*Etik*”, Say Yayınları, Çev: Furkan Akderin, İstanbul.(2014),1130a

¹⁵⁴ Kuçuradi burada, adalete ulaşmak için önce adaletsizliğin ne demek olduğunu bilinmesine dikkat çekmiştir.. Kuçuradi, 2011, s.31

¹⁵⁵ Uygur, 2016, s.118

anlatmak için sadece adaletin yeterli olmadığı, bunu en iyi örneğinin de insan hakları olduğudur.¹⁵⁶

Adaletsizliği görülen yerde tanımak için öncelikle değer ve değerler bilgisi gerekmektedir. Bu bilgi çerçevesinde de adaletsizliğin insan olmayla ilgili olanakların gerçekleştirilmemesiyle ilgili olduğu ortaya konur.¹⁵⁷

Uygur, öncelikle kendimizi sorgulamamız gerektiğini söylemektedir. Çünkü adaletsizlik insanın kendini gerçekleştirememesiyle ilgilidir. Eğer insana saygı ve eşitlik konusunda bilgiye sahip olursak adaletin neyi gerektirdiğini de anlamamız olası hale gelmektedir. Böylece adaletsizliğin tek probleminin eşit dağıtım olmadığını insan değeri bilgisiyle ilgili olduğunu da anlarız.¹⁵⁸

Uygur konuyu şöyle toparlar, adaletsizlikten hareket ettiğimizde her tek durumda adaletsizliğin görülmesi tamamen insanın görülmesiyle ilgilidir. Çünkü “adalet insanlara insanlıklarını vermekle ilgilidir” ancak böyle adaletsizlik giderilebilir.¹⁵⁹

Uygur’a göre adaletsizlik üzerinde durmak, insan haklarını anlamak bakımından önem taşır. Adaletsizliği bir insanın varlığına saygı duyulmaması, değerlerine saygı duyulmaması, insanlığın gerektirdiği şekilde muamele görmemesi olarak anladığımızda adalet ile aradaki bağı kurmamız mümkün olur böylece insanın onuru ve değeri üzerine temellenen insan haklarının adaletle ilgisini çok daha iyi anlamış oluruz.¹⁶⁰

Kuçuradi’nin kavrama bakışını anlamak için “adalet özlemi insanların en eski özlemlerinden biri; adaletin ne olduğu ise, felsefenin en eski sorularından biri”¹⁶¹ cümlesiyle başlayabiliriz. Düşünürü göre birini adil olarak değerlendirmemiz yani o

¹⁵⁶ Uygur, 2016, s.121

¹⁵⁷ Uygur, 2016, s.112-113

¹⁵⁸ Uygur, 2016, s.112-113

¹⁵⁹ Uygur, 2016, s.112-113

¹⁶⁰ Uygur, 2016, s.112-113

¹⁶¹ Kuçuradi, 2011, s.27

kişi üzerinden adalete yüklediğimiz anlam bizim adalet istediğimiz ettiğimiz durumlarda neyi talep etmekte olduğumuz bilgisine götürür”¹⁶²

Bu soru açısından olan bitene baktığımızda şunu görüyoruz: insanlar genel olarak adalet istediklerini, örneğin “adil bir dünya” istediklerini söylerken, bulanık bir özlemi dile getiriyorlar”¹⁶³

Kuçuradi, adalet isteminin temenni şeklinde olduğu durumlarda kavramın belirsiz bir hal aldığını savunmaktadır. Adalet istemi günlük hayatta yapılan dilekler olmamalıdır düşünürüne göre. Bu istem belirli bir durumda bir hakkın yerine gelmesini talep etmektir. Kendileri ya da başkaları için o anda talep edilen sahip oldukları şeyin- her neyse- sahibine verilmesi talebidir. Yani verilmesi konusunda kendilerine borçlu olunan şeyin verilmesi talebidir.¹⁶⁴

Kuçuradi Platon’un “ adalet herkese borçlu olduğumuz şeyi ödemektir” düşüncesine atıf yaparak burada eleştiri getirmektedir. Kuçuradi’ye göre buradaki sorun şudur; adaleti herkesin sahip olduğu şeyi vermek olarak yorumlarsak, adalet isteyen birinin “adalete sahip olup olmadığını nereden bileceğiz.” Çünkü düşünürüne göre birinin bir şeye sahip olduğunu bilebiliriz fakat sahip olmadığını bilmemiz zordur. Kuçuradi burada olayı iyi okumamızı daha doğrusu görmemizi sağlamak için, şöyle bir denklem önermektedir. Bu denklem birinin diğerine göre olanaklarının daha fazla olmasına etki yapan şey ve diğer kişinin sahip olamadığı şey arasındaki karşılaştırmadır. “Bu, diğer kişinin yoksun bırakıldığını düşündüğümüz şeydir- eksikliği onun birinci kişinin sahip olduğu bazı olanaklardan yoksun kalmasına neden olan şey.”¹⁶⁵ Kuçuradi adaletin bu denklemle ilgili olduğunu söylemektedir.

Aslında Kuçuradi bize “adalet” kavramını “adaletsizlik” üzerinden işaret etmektedir. Böylece adaletsizliği nasıl anlayacağımızı bir disipline sokarak,

¹⁶² Kuçuradi, 2011, s.27-29

¹⁶³ Kuçuradi, 2011, s.29

¹⁶⁴ Kuçuradi, 2011, s.29

¹⁶⁵ Kuçuradi, 2011, s.30

adaletsizlik durumunda neyi kaybettiğimizi anlamış oluyoruz. Bu şekilde adaletsizlik üzerinden çıkardığımız talepler bizi adalet fikrini anlamaya götürür. Kuçuradi'ye göre kişilerin temel haklarına ilişkin taleplerinin ülkeler düzeyinde gerçekleşmesidir adalet.¹⁶⁶

Kuçuradi açısında insan haklarıyla adaletin bağlantısına gelince: Adalet insan hakları cephesinde bir isteme ilkesidir¹⁶⁷. Dolayısıyla insanca yaşamının, insan onurunun, değer görme ve değerli davranma ilkelerinin dayanağı olan insan hakları, adaleti talep etmenin de dayanağını oluşturur.

1.3 Kuçuradi'nin İnsan Hakları Anlayışının Gereklere

Kuçuradi yaşadığımız yüzyılın etik değerler açısından bir ortaçağ olduğunu savunmaktadır. Düşünre göre bu durumun en belirgin sonucu değerler adına yapılan bariz değer harcamalarıdır.¹⁶⁸ Kuçuradi, yukarıda bahsettiği bu harcamaların yaşamımızda çok sık karşımıza çıktığını söylemektedir. İnsanları değersiz kılan bu harcamaların ve ihlallerin, tam da değerleri perde olarak kullanılarak yapıldığını ve bu harcamaların tamamen insan hakları bilgisine sahip olmamaktan kaynaklandığını savunmaktadır. Değerler adına yapılan bu harcamaların bu kadar olağan hale gelmesi, birçok şeyin yanında, çağımız düşünürlerinin, bilimsellik yanılığısı içinde, etik değer yargılarını göz ardı etmelerinden kaynaklanmaktadır. Her ne kadar günümüz düşünürlerinin bu hesaplaşmayı göze alamıyorsa da, Aristoteles, Kant, Schopenhaur ve Nietzsche'nin insan ve değerler açısından etik sorunlara kafa yormaları ve yolumuzu aydınlatmaları sayesinde, insan hakları ve değer hakkında düşünmemiz mümkündür.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Kuçuradi, 2011, s.34

¹⁶⁷ Kuçuradi, 2011, s.35

¹⁶⁸ İoanna Kuçuradi, *Schopenhaur ve İnsan*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, Önsöz

¹⁶⁹ Kuçuradi, 2006, Önsöz

İnsan haklarına daha geniş bir perspektiften daha objektif bakmamızı sağlayan Kuçuradi, insan haklarını kısaca “her insanla ilgili bazı gerekler” olarak tanımlamakta ve bu gerekleri, “insanın değerini tanıma ve koruma istemleri” olarak özetlemektedir.¹⁷⁰ Kuçuradi’nin kavramın tanımında kullandığı, “insanın değeri” terimiyle kastettiği ise insanın diğer canlılar arasındaki özel ve farklı tarafıdır. Düşünürün bahsettiği bu fark, insanın onurundan, olanaklarından, insan olmakla sahip olduğu özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Kuçuradi’ye göre insanlık ve düşünce tarihi insan hakları bilincine çok engebeli bir yol geçerek gelmiştir. Bu nedendir ki insanın insan olmaktan kaynaklı özelliklerini koruması, sahip olduğu olanakları geliştirmesi, tüm insanlığın davası, insan olan herkesin asli ödevi olmalıdır. Diğer yandan da herkesin bu olanaklarının gelişmesi için talep hakkına sahip olduğu unutulmamalıdır. Bu değerlerin her kişide korunmasını talep etmek varlıktaki yerini korumayı istemektir.¹⁷¹ Kişinin kim olduğu önemli değildir. Bir başka insanın hakkını ihlal etmiş de olabilir. İnsan olması, insan hakkının korunması için hak sağlamaktadır ona. Bir insan hakkını hak yapan ve çiğnenmemesi gereğini doğuran bilgi insanın değeri ve olanakları gerçeğine dayanmaktadır. Kuçuradi yeryüzünde yaşadığımız sürece yaptığımız bütün eylemlerin insan haklarıyla ilgili olduğunun bilincinde olmamız gerektiğini söylemektedir. Yani “bu hakların herkes tarafından korunmasını yüksek sesle istemekten-devletten ve insanlıktan- başka çaremiz yoktur”¹⁷².

“İnsan hakları nelerdir?” diye sorduğumuzda Kuçuradi şöyle bir cevap vermekte:

Şimdi herkes insan hakları diyor, pek artık insan haklarına karşı çıkan, kahrolsun insan hakları diyen yok ama insan haklarının iyi bir şey olduğunu herkes ama ne olduğunu biliyor muyuz? Ben hiç emin değilim ondan. Uluslararası düzeyde bile birçok şeyin bilinmediğini düşünüyorum ve bu

¹⁷⁰ Kuçuradi, 2016, s.73

¹⁷¹ Kuçuradi, 2016, .74

¹⁷² Kuçuradi, 2016, s.74

teorik bilgi eksikliği insan hakları konusunda, teorik bilgi eksikliği, pratiğe yansıyor.¹⁷³

Teorik bilgi eksiklikleriyle pratikte karar vermenin sakıncalarından bahseden Kuçuradi, birçoğumuzun içine düştüğü yanlış dikkat çekerek, en büyük yanılığın ne olduğu değil ne olmadığından yola çıkmıyor olduğumuzdan kaynaklandığını söylemektedir. Bu bağlamda insan hakları her şeyden evvel hukuk değildir, öncelikle insan haklarının etik ilkeler olduğunu bilmeliyiz. Etik ilkeler oldukları için de hukukun öncülleridir. “Hukuk, bütün düzenlemeleriyle oradan türetilmelidir”¹⁷⁴

İnsan hakları, hukuk değildir, insanın insan olmakla sahip olduğu etik nitelikleri içeren bir fikirdir. İnsanın doğası gereği sahip olduğu özel yerden kaynaklı bu hakları, muamele görme ve muamele etme ilkeleri üzerinden anlamlandırmalıyız Kuçuradiye göre. Ayrıca düşünürü göre insan hakları sadece talep değil, eylem ilkelerini de içermektedir. Genelde insan haklarını talep ettiğimizi, fakat muamele etme tarafını unuttuğumuzu belirtmektedir. Kuçuradi’ye göre insan hakları konusunun hep muamele talep eden taraf olarak düşünüyoruz. Yani pasif tarafta edilgen şekilde talepleri dile getiriyoruz. Ama bununla beraber insan hakları eylem ilkelerini de içermektedir. Özellikle kamusal bir görevimiz varsa karşı tarafa yapacağımız muamelenin şekli tamamen insan haklarıyla ilgilidir. “Hiç kimse işkence görmeyecektir denince, bu ne demektir aynı zamanda, hiç kimse işkence yapmayacaktır.”¹⁷⁵

1.3.1 Muamele Görme İlkeleri Olarak İnsan Hakları

Kişinin başka kişileri, olayları, durumları, kendisini değerlendirmesi, insanın bir yapı özelliği, bir var olma şartıdır.¹⁷⁶

¹⁷³ Kuçuradi, 2005, s.4.

¹⁷⁴ Kuçuradi, 2005, s.4.

¹⁷⁵ Kuçuradi, 2005, s.3-5

¹⁷⁶ Kuçuradi, 2018, s.7

Yaşamlarımız, başka insanlarla/gruplarla ilişki içinde geçiyor. Yaşadığımız her olaya farklı tepkiler veriyoruz. İşte olaylara karşı verdiğimiz bu tepkiler ilişki içinde olduğumuz insanlara karşı takındığımız tutumlar ve durumlar karşısında davranış şeklimiz tüm olanları nasıl değerlendirdiğimizle ilgilidir. Dolayısıyla da hayatımıza verdiğimiz yönden, insanlara tavrımıza kadar tüm sergilediğimiz davranışlar bizim etik tutumuzu yansıtır.

Kuçuradi'ye göre hayatımıza verdiğimiz yön insana nasıl baktığımızla ilgilidir. Bu kendimiz ve başlarımızı nasıl gördüğümüzün tavrıdır. Birbiriyle çok ilgili fakat farklı değerlendirmelerdir bunlar. Hem kendimize hem de karşımızdakilere davranışlarımız, yapıp etmelerimiz aslında nasıl bir insan anlayışımızın olduğunun kanıtıdır.¹⁷⁷

Kuçuradi, yukarıda bahsettiği değer anlayışının, her bir insanda ne kadar farklı olduğuna dikkat çekerek, aynı olay karşısında, her insanın farklı değer yargılarından kaynaklı değerlendirmelerinden doğan sert çatışmaların, insanın değeri üzerine kafa yoran kişi için oldukça zor olduğunu söyler.

Kuçuradi, yasal düzenlemelerin temel normları olarak gördüğü insan haklarını kişilerin rastlantısal ya da doğal özelliklerinden bağımsız olduğunu belirtmektedir. Yani insanca muamele görme ilkeleri ve talebi insanların kişisel özellikleriyle ilgili değildir. Bu normlar etik olarak nasıl muamele etmemizin/görmemizin gerekliliklerini dile getirmektedir.¹⁷⁸

Bütün insanların eşit haklarını niteleyen insan hakları bir taraftan insanın yapısal olanaklarının korunmasıyla ilgilidir. Her bir insan, ancak bu olanaklar tanınırsa insan gibi yaşar, bu olanaklarla yaşamını gerçekleştirir ve geliştirir. Bu sebeple de insanın kendini gerçekleştirdiği bu haklar mutlaklıdır. İnsan olarak hepimizin bu haklarımıza dokunulmamasını talep hakkımız vardır. Yaşam hakkı, güvenlik hakkı,

¹⁷⁷ Kuçuradi, 2018, s.6

¹⁷⁸ Kuçuradi, 2016, s.67

işkence görmeme hakkı, adil yargılanma hakkı vb gibi. İnsan haklarının etik ilkeler olmasından bu hususta herkesin buna uygun muamele talep hakkı vardır. En önemlisi muamele görme talebi, bir kişide insan hakkının korunması talebini içerdiği için kişinin kim olduğundan bağımsızdır.¹⁷⁹

1.3.2 Muamele Etme İlkeleri Olarak İnsan Hakları

Kuçuradi'nin, "insan onuruna, kendi onurumuza"¹⁸⁰ ifadesi muamele etme ilkelerini işaret eder. İnsan haklarına dair ihlaller, onur kırıcı davranışlar, işkence yapma gibi eylem ve davranışlar muamele etme ilkelerine aykırı davranmakla ilgilidir.

Kuçuradi, muamele etme ilkelerini şu şekilde açıklamaktadır:

Muamele etme ilkeleri olarak insan hakları ise, aynı zamanda kamu yaşamında insanlar arası ilişkiler için davranış normlarıdır. Kamu yaşamında bütün insanların etik olarak başka insanlara nasıl muamele etmeleri gerektiğini, yani kamu yaşamında doğru eylemlerin asgari koşullarını dile getirirler.¹⁸¹:

Kuçuradi'nin "doğru eylem"den kastı ise eylemimizin yöneldiği insanlar açısından, o eylemin karşıdaki insan için, insan olma koşullarını yerine getirecek yeterlilikte olmasıdır. Karşıdaki insana davranış şekillerimizin ölçüsü: en azından kendimiz için talep edeceğimiz davranış şekli olmalıdır. Kuçuradi'ye göre ancak böyle davranmamız halinde etik kişi özelliklerine sahip, dürüst, saygılı ve insan olma olasılığına sahip oluruz. Ayrıca bu tür eylemlerde bulunmak insan olanaklarının bilgisi için son derece önemlidir. Kuçuradi bu hususu verdiği şu örnekle anlatmaktadır: "işkenceye karşı ve onur kırıcı muamele" ifadesini kullanmasında dolayı bu muameleyi görenin onurunun kırıldığını düşünüyor. Oysa tam tersi muameleyi yapanın onuru kırılıyor. "Bu muameleyi yapan kendi onuruna bir şey yapıyor, kendini küçük düşürüyor."¹⁸²

¹⁷⁹ Kuçuradi, 2016, s.1-4

¹⁸⁰ bkz. s.50, 101 numaralı dipnot.

¹⁸¹ Kuçuradi, 2011, s.67

¹⁸² Kuçuradi, 2005, s.3

Çünkü Kuçuradi'ye göre uğradığımız bir muameleye müdahale etmemiz elimizde değildir fakat karşı tarafa yönelttiğimiz bir muameleyi yapıp yapmamak tamamen bizim elimizdedir. İnsan haklarının etik ilkeler olması da tam bu sebeple yani bizim yaptıklarımızla ilgili olmasındandır Kuçuradi'ye göre “başkalarına insan olarak yaptıklarımız çok önemli”¹⁸³ çünkü bu muamele etme hakkındaki insani bilgimizle ilgilidir.

Bu ilkelerin, yani bu etik davranış ilkelerinin sözde kalmaması hayata geçirilmesi gereklidir. Ancak etkili bir şekilde kullanılmasıyla, insan hakları ihlallerini önleyebiliriz. Kuçuradi'ye göre bunun için gerekli olan şunlardır:

- Kişilerin kamu yaşamında onlara göre davranmayı içtenlikle istemeleri
 - Her bir hakkın neyi talep ettiğinin)açık bilgisine sahip olmaları
- Aynı zamanda, belirli bir durumda bir insan hakkının nelerin yapılmasını gerektirdiğini bulabilme yeteneklerini-bu bilgisel yeteneği- geliştirmeleri gereklidir.¹⁸⁴

Kuçuradi'ye göre insanlar birbirlerine kardeşçe muamelede bulunmalıdır bu insan haklarının ve etik davranışın gereğidir. Düşünür bize ekmeğimizi yapandan bazılarımız için ışık olan Küçük Prens'i yazana kadar hayatımıza hakkaniyet düşüncesini getirmiş insanları örnek verir. İnsanların birbirlerine insanca ve olanaklarını geliştirecek şekilde davranmaları, koşullarımızı geliştirip topluma faydalı olmamızı ve en önemlisi insanca yaşamamızı sağlayacaktır.¹⁸⁵

¹⁸³ Kuçuradi, 2005, s.3

¹⁸⁴ Kuçuradi, 2011, s.67

¹⁸⁵ Kuçuradi, 2011, s.57

Bölüm 2

İOANNA KUÇURADI'NİN İNSAN HAKLARI ANLAYIŞI ÇERÇEVESİNDE DEVLET

Devlet her şeyden önce bir insan kurumudur: yani temelini, sosyal kurumlar gibi tarihsel koşullarda değil, tür olarak insanın varlık koşullarında/yapısal özelliklerinde bulur.¹⁸⁶

Kuçuradi, bazı konuların dönemsel olarak daha fazla gündeme geldiğini, hatta tabiri caizse moda haline gelip, o konuyu tartışmanın trend olduğunu söyler. Bu durumunun diğerler bazı önemli konuların gözden kaçmasına sebep olduğunu belirten Kuçuradi'ye göre 1.Dünya Savaşı ile birlikte “devlet” konusu oldukça geri plana atılıp uzun süre konuşulmamıştır. Ta ki siyaset bilimi ya da siyaset teorisyenlerinin yeniden “devlet nedir” sorusunu sorana kadar. Ancak bu yeniden sorgulamada devlet kavramı tamamen siyasal boyutuyla ele alınıp, devletin insan haklarıyla ilgili tarafı göz ardı edilmiştir. Kuçuradi'ye göre devlet nedir sorusunu sadece siyasal boyutuyla ele almak bakımından endişe vericidir.¹⁸⁷ Cem Eroğul, uzun süre atıl kalıp yeniden gündeme gelen devlet konusuna eleştirel taraftan bakmış ve 1980 sonrası gelişmelere dair şunları belirtir;

Toplumsal yaşam, her alanda, devlete takılıp tökezlemeye başlamıştır. Dünyanın her yerinde boy gösteren toplumsal bunalımın odak noktasının devlet olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Bu bunalım batıda daha göze batar olduğundan, devleti kuramsal olarak ele alma gereğinin en çok dünyanın bu yanında duyulmuş olması şaşırtıcı olmamalıdır. Ama bu durum bizi aldatmamalıdır. Sorun hiç de batıya özgü değildir; aslında evrenseldir.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Kuçuradi, 2011, s.42

¹⁸⁷ Kuçuradi, 2011, s.39

¹⁸⁸ Cem Eroğul, *Devlet Nedir*, İmge Kitapevi, Ankara, 1990,s.4

Eroğul bu hususta aslına bakılırsa, devletin sadece siyasal bir kurum olarak görülmesinden dolayı oluşacak sorunlara, en hafifinden, “devletin toplumsal yaşamda tökezlemeye sebep olduğunu”, söylemek suretiyle dikkat çekmiştir. Devletle ilgili oluşan her soruna devlete o dönemin toplumsal düzeni doğrultusunda yeniden şekil verilmesi suretiyle çözüm bulma çabaları artık çaresiz kalmıştır. Çünkü artık sorun, yeni ve uygun devlet biçimi bulmaktan çok daha derindir. Her dünya sorunuyla yeni bir devlet biçimi tasarlamak ve öte taraftan devletin sınırlarını genişletme çabalarının oluşturduğu çelişki, devlet sorununu/konusunu yeni baştan düşünmeye mecbur bırakmaktadır. Bu da devletin gerçek doğasını, var olma sebebini araştırmak ve buna odaklanmayı gerektirmektedir.¹⁸⁹

Ademantos’a seslenen Sokrates, “Sen ve ben birer ozan değil ama bir devletin kurucularıyız. Devlet adamı olarak, öyküler bulmak bizim işimiz değildir. Biz ancak, ozanların öykülerini yazarken izleyecekleri ana çizgileri ve ötesine geçmelerine izin verilmemesi gereken sınırları belirleriz”¹⁹⁰ der. Platon’un asırlar öncesinden ozan metaforu kullanarak altını çizdiği aşılmasına izin verilmeyen sınırlar aslında düşünürün devlete bakış açısının sonucudur.

2.1 Kuçuradi’nin Görüşleri Çerçevesinde Devlet Kavramı

2.1.1 İnsan Hakları ve Devlet

Siyasal yaşamda kullanıldığı bağlamlara-yani yaygın kavramın dile yansımalarına- bakılırsa, “devlet”in, ne olduğu pek belli olmayan “kendi başına bir varlık” olarak kavrandığı dikkat çekiyor.¹⁹¹

İnsanların kafasında doğru ya da yanlış bir devlet tanımı vardır. Devletin tanımı hakkında yapılan yaygın yanlışlardan biri onu “kendi başına bir varlık” olarak görmekten kaynaklanmaktadır. Devleti “kendi başına bir varlık” olarak görmemiz ve

¹⁸⁹ Eroğul, 1990, s.5

¹⁹⁰ Ernst Cassirer, *Devlet Efsanesi*, Çev: Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, (2005), s.277

¹⁹¹ Kuçuradi, 2005, s.3

devlet kavramını bu başlangıç üzerinden tartışmamız yolun sonunda yanlış yere çıkmamızı sağlamaktadır. Böylece devlet ona yüklediğimiz bu anlamın olumlu ya da olumsuz sonucu olarak “korunacak” ya da “ezen” bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁹² Şöyle ki devleti “kendi başına bir varlık” olarak gördüğümüzde kavramın teorik kısmını bir tarafa atıp sadece siyasal açısını tartışıyor olmaktayız. Bu bakış açısı “devlet” dediğimiz kavramdan beklediklerimiz açısından hayal kırıklığına uğramamızı olası hale getirmektedir.¹⁹³

Kuçuradi, alışkanlık haline getirilmiş halde “devleti yıkma”, “devleti kurtarma” ya da “devletin kalkması” gibi sözlerin devleti kendi başına bir varlık olarak görme yanılığısından kaynaklandığını söylemektedir. Zira devlete böyle bakmadıkça yukarıdaki söylemleri anlamak olası değildir.¹⁹⁴

Bu sebeple, öncelikle-özellikle Kuçuradi bakış açısından öğrendiğimiz gibisoruyu tersinden sormalıyız: Devlet “kendi başına bir varlık” mıdır? Değilse ne için vardır? Ancak bu sorulardan yola çıkarak teorik olarak yol alabilir ve siyasal bir tartışmanın çıkmazına düşmekten kurtulabiliriz. Böylece, Kuçuradi düşüncesinde devlet dediğimiz şeyin kendi için mi, insan için mi, insan hakları için mi olduğunu didikleme lüksümüz olur. Unutmamamız gereken bir başka nokta, devlet ne içindir sorusuna “devlet insan içindir” yanıtını vermemiz halinde bile, neden insan içindir sorusuyla devam etmemiz gerektiğidir. Bir kurumun kurulması söz konusu olduğunda tarihsel koşullarının, neden ihtiyaç duyulduğunun, neye hizmet ettiğinin de irdelenmesi gereklidir. Yani devletin, insanın yapısal olanaklarını sağlamak için var olduğu unutulmaması gerekir.¹⁹⁵ Kuçuradi’ye göre devletin temelini sosyal kurumlara ya da tarihsel gelişime bağlamak yanlış bir tutumdur. Çünkü devlet bir insan

¹⁹² Kuçuradi, 2005, s.3

¹⁹³ Kuçuradi, 2011, s.40

¹⁹⁴ Kuçuradi, 2011, s.40

¹⁹⁵ Kuçuradi, 2011, s.41

kurumdur. Varlık nedenini tür olarak insanda ve onun “kendine etik istemler getiren bir varlık olarak yapısında bulur”¹⁹⁶

Kuçuradi’ye göre bir insan kurumu olan devletin amaçları şu şekildedir:

“a).Grup halinde yaşayan insanlar arasındaki şu veya bu şekilde kendiliğinden kurulan toplumsal ilişkileri, -hak-ödev ya da rol ilişkilerini-hukuk ilişkilerine-adalete dayanan ilişkilere- çevirmek.

b). Kamuyu-bu grupta herkesin ve her birinin olan her şeyi-işletmektir. Bu amacı açısından devlet bir hukuk kurumudur.”¹⁹⁷

Bu bilgiler, yani devletin amacına yönelik tespitler bizi, devletin hukuksal bir insan kurumu olduğu bilgisine götürmektedir. Bu bilgi bizi devletin amaç ve ilkeleri açısından nerede durması gerektiğini de gösterir. Öte yandan insan hakları kavramı, her birimizin sadece insan olmakla sahip olduğumuz, insanın yapısal özellikleri, değeri ve onuru temeli üzerine yükselen bir kavramdır. Kuçuradi düşüncesinde insan hakları bilgisi, bir hukuk ve insan kurumu olan devletin varlık nedenidir.

Tüm bunlara rağmen günümüzde hala daha insanların çoğu “devlet”i kendi başına bir varlık olarak görmektedir. Devleti bu şekilde görmek; ona kutsal bir değer vermeyi, devleti korunacak bir varlık olarak saymayı dolayısıyla da bir siyasi baskı unsuru olarak kullanmayı kaçınılmaz hale getirir. Devleti bir hukuk ve insan kurumu olarak görmediğimiz sürece ondan korkmamız, koruma için yasalar çıkartmamız olasıdır. Bu halde devleti yıkmaya teşebbüsün hep gündemde bir baskı unsuru olarak kullanılması, şaşırılacak bir durum değildir.¹⁹⁸ Oysa devletin, bütün insanların eşit ve kardeşçe yaşaması için sahip olduğu insan haklarını gözetip uygulamaktan başka bir amacı olmamalıdır. İnsan olarak ulaştığımız insanlık bilgisi, bize haklarımız hakkında bilinç sağlamış ve devletin amacını da açıkça göstermiştir.

¹⁹⁶ Kuçuradi, 2011, s.41

¹⁹⁷ Kuçuradi, 2011, s.41

¹⁹⁸ Kuçuradi, 2011, s.22

Hukuksal bir insan kurumu olarak devletin amacı açısından bakıldığında, bu gereklerin ulusal düzeyde yerine getirilmesini sağlamak, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak devletin işidir.”¹⁹⁹

Kuçuradi’ye göre, her şeyden önce insan hakları bilgisi bize devletin işlevini ve var olma sebebini anlayıp bu amaca uygun şekilde kurulmasını sağlamak için gereklidir.²⁰⁰

Sonuç olarak Kuçuradi açısından devletin varlık amacını, “Hukuksal bir insan kurumu olarak devletin amacı ve varlık koşulu, yurttaşların temel haklarını güvence altına almak ve insanca yaşayabilmelerini sağlamaktır” şeklinde özetleyebiliriz. Bu iki işlev devletin görevini tanımlar. Bu görüş çerçevesinde insan hakları açık bilgisi temeline dayanmayan, bu hakların korunmasını amaç olarak belirlemeyen ve yasal düzenlemelerini bu bilgiye dayandırmayan devlet varlık nedeninden uzaklaşır.

2.1.2 Kuçuradi’nin Görüşleri Çerçevesinde İnsan Haklarını Koruma Mekanizması Olarak Devlet

Kuçuradi’nin insan hakları bağlamında devleti bir koruma mekanizması olarak tanımlamasını görmek için öncelikle düşünürün insan haklarını nasıl sınıflandırdığına bakmalıyız. Zira bu sınıflandırmayı anlamadan devletin insan haklarını koruma konusunda nerede konumlanacağını anlayamayız. Böyle bir sınıflandırmanın kolay olmadığı ve bazen işlerin daha karmaşık hale gelmesine sebep olduğu da bir gerçektir.²⁰¹

Benzer şekilde Kuçuradi de söz konusu hakların isimlerine ve sınıflandırmalarına baktığımızda işlerin daha karışık hale geldiğini belirtmektedir. Çünkü ulusal ya da uluslararası birçok belgelerde hakların sınıflanması farklılık göstermektedir. Bu tip belgelerde, temel haklar diye sınıflandırılan hakların ne gibi

¹⁹⁹ Kuçuradi, 2011, s.43

²⁰⁰ Kuçuradi, 2011, s.43

²⁰¹ Kuçuradi, 2011, s.4

istemler içerdikleri açık şekilde belgelenmemiş olması ciddi bir sorun doğurur. Çünkü hangi hakların temel haklar olduğu konusunda bir ölçütün olmaması, oluşacak malum çekişmelere ve ihlallere zemin hazırlayacaktır.²⁰² Kuçuradi'ye göre bu hususta ölçüt insan bilgidir. İnsanın olanaklarına dair bilgidiz bu olanakların hayata geçmesini sağlayacak ölçütü de işaret etmektedir.²⁰³

Kuçuradi'nin bu sınıma şekli insani olanakların köreltildiğinde neler kaybettiğimizi görmemizi sağlamak üzerinedir. Bu bilgi bize hangi istemlerin temel hakları içerdığı hakkında bir ölçüt oluşturur. Bu temel hakların özünü daha iyi görmemizi-kaybedeceğimiz şeyler açısından da önemlidir.²⁰⁴

Aynı zamanda insan haklarının sınıflandırılmasında bir ölçütle sahip olmamız konu hakkındaki kafa karışıklığını gidermemizi ve insan haklarını koruma konusunda devlete düşen ödevleri anlamamızı sağlar. Bu da kaçamak yolları kapatır. Böylece başka haklarla çatıştığı bahane edilerek tırpanlanmasını da önler. İnsan haklarına dair bir sınıflama yaparken bu hakların talep ettikleriyle ilgili bir ayrıma da tabi tutabiliriz. Bu talepler:

- İnsanın olanaklarıyla doğrudan doğruya ilgilidir,
- İnsanın olanaklarının gelişmesi için gerekli ön koşullardır,
- İnsanın değişken koşullardaki istemleriyle ilgidir.

Böyle bir sınıflamada ilk iki sıradaki istemler, temel haklarımızla ilgilidir.

Devletin amacı da temel haklarımızı korumaktır. Bunun yanında elbette kişi haklarının güvencesi de temel haklarımızdır.

İlk türden istemler, doğrudan doğruya insanın olanaklarının gerçekleştirilebilmesiyle ilgilidir. İnsana özgü etkinlikleri gerçekleştirirken kişilere dokunulmaması istemi de dile getirirler. Bir devlet tarafından verilemeyecek, ancak kişilerde kişilerce saygı görebilecek (veya

²⁰² Kuçuradi, 2011, s.3

²⁰³ Kuçuradi, 2011, s.3

²⁰⁴ Kuçuradi, 2011, s.3

çığnenebilecek) hakları koruma talebinde bulunurlar.(Devlet görevlileri de kişilerdir).²⁰⁵

Bununla beraber devletlerin ikinci ana işlevi kişi hakları bakımından dolaylı kullanılanları ülkede özgürce yaşabilmesini sağlamaktır. Çünkü “devlet dediğimiz hukuksal insan kurumunun varlık nedeni yurttaşların haklarını korumaktır”²⁰⁶ bu sebeple var olmuştur.

Kuçuradi’ye göre devletin kendi başına bir varlık olmadığını özellikle kamu görevi yapanların bilmeleri gereklidir. Devlet ve teşkilatları insanın haklarını korumak ve gerçekleştirmek için vardır.

Devlet kendi başına kafamıza bir şey indiren ya da baba olan bir şey değil, kendi başına bir varlık değil, bir teşkilatlanmadır, kurumlardan oluşan bir şeydir.(...) kamu görevlisinin asıl işi insan haklarını korumaktır.²⁰⁷

İnsan haklarının, yasal belgelerde bahse konu olması bu haklara saygı gösteriliyor olması anlamına gelmez. Aynı zamanda insan haklarına dokunulmamasını da sağlamak gereklidir. Zira görülüyor ki “herkes bütün insanların onur ve değer bakımından eşit olduğunu ilan ediyorsa da, dünyamızın dört bir bucağında, neredeyse her yerde, güvensizlik ve baskı egemendir.”²⁰⁸ İşte devlet ve kurumları da tam burada insan haklarının ihlal edildiği durumlarda koruma mekanizması olarak görevini yapmalıdır.

2.1.3 Kuçuradi’nin Görüşleri Çerçevesinde İnsan Hakları ve Devlet İlişkisinin Gereklileri

Binlerce yıllık gelişme devletin “insan” dolayısı ile var olduğunu, öyle ise onun gücünün de “insandan” çıkması görüşünü yavaş yavaş zihinlere yerleştirir.²⁰⁹

²⁰⁵ Kuçuradi, 2011, s.4

²⁰⁶ Kuçuradi, 2005, s.5

²⁰⁷ Kuçuradi, 2005, s.5-7

²⁰⁸ Kuçuradi, 2005, s.5

²⁰⁹ Ahmet Mumcu, *İnsan Hakları & Kamu Özgürlükleri*, Savaş Yayınları, Ankara, 1994, s.5

Bir hukuksal kurum olan devletin, unutmamamız gerekli bir diğer özelliği vardır ki o da “insan” dolayısıyla var olduğudur. Devletin insan hakları açısından sorumluluk ve gerekliliklerini tanımlamak için öncelikle bu konuda biliye dayalı temellendirme yapmamız gerekmektedir. İnsan haklarını korumanı ilk şartı, hakların neler olduğu konusunun anlaşılmasını sağlamaktır. Kuçuradi’ye göre bunun için öncelikle her birimizin “insan” olma bilincine ulaşmamız gerekir. Bu cesur ve zor bir tavidir. İnsan olma bilincine tam olarak vakıf olduğumuzda insanlık için gerekli sorumlulukları taşır ve yerine getirmeyi göze almış oluruz.²¹⁰ Ancak bu şekilde insan haklarının, felsefi, etik ve siyasal bir sorun/konu olduğunun bilincine varırız. Bu bilinç bizi devletin insan haklarına tavrı ve gerekleri konusunda ihtiyacımız olan bilgiye götür.

İnsan haklarını etik bir sorun olarak görmek kavramın açıklanması konusunda bilgiye ulaşmamızı sağlar. Kuçuradi’ye göre insan hakları etik bir sorun olduğu kadar siyasal da bir sorundur. Çünkü insan hakları bütün insanları ilgilendiren bir konudur. Devletin görevi, tüm yurttaşların bu hakların ihlali korkusundan uzak yaşamasını sağlamaktır. Devlet dediğimiz hukuksal kurumun insanlar tarafından yönetildiğini bildiğimize göre bu siyasal sorunun çözümü eğitime dayanmaktadır. Bu eğitim devleti yönetenlerin insan hakları bilgisine sahip olacakları felsefi eğitimidir.²¹¹

Kişi hak ve özgürlükleri hiç kimsenin tutsak durumunda kalmaması, hiç kimseye hiçbir koşulda işkence ve insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yapılmaması, kimsenin gerekçesiz tutuklanmaması, düşünce ve kanaat özgürlüğü ve bu sebeple yapacağı barışçıl toplanma özgürlüğü gibi haklarla ilgilidir. Bunlar insan değerinden kaynaklı, dokunulmaz ve devredilmez hak ve özgürlüklerdir. Kuçuradi’nin altını çizdiği etik sorunlardan biri de bu hakların söz konusu olduğunda devletin yüklendiği

²¹⁰ Kuçuradi, 2011, s.8

²¹¹ Kuçuradi, 2011, s.8

sorumluluk hususundadır. Devlet bu haklarla ilişkisini açıklarken “saygı” terimi kullanıyor çoklukla. Oysa bu haklar açısından devletten beklenen onlara saygı duyması değil çiğnenmelerini önlemek ya da bu konudaki saldırıyı bertaraf etmektir.

Bu hakların korunması, ancak onları çiğneme girişimi olduğu zaman söz konusu olabildiğinden; devletin bu hakları koruması, bu hakları yasaların güvence altına alması, yani bu hakların çiğnenmesini yasalarla önlemeye çalışması, çiğnendiği zaman da çeşitli organlarıyla araya girmesi demek olur.²¹²

Bütün insanların, eşit bir şekilde sahip olduğu bu hakların devletle ilişkisi “tanınmak” şeklinde de değil, ancak “gereğini yerine getirmek” şeklinde olmalıdır.

Diğer grup temel haklar ise insanın, insan olanaklarını geliştirmesiyle ilgilidir. Sağlıklı bir yaşam sürme, tatmin edici bir eğitim alma gibi haklar, bu haklardandır. Bu haklar konusundaki sıkıntılı durum da Kuçuradi’ye göre korunmasının kişilere değil o ülkede yapılan düzenlemeler ve siyasal kararlara bağlı olmasından kaynaklanmaktadır.²¹³ Bir ülkede ancak o ülke koşullarına göre siyasal kararlar alınır ve bu da hakların sınırlarını belirler. Bu kararlar bütün yurttaşların eşit olduğu gerçeği göz önünde bulundurularak alınmalıdır. “Çünkü bunlar, bütün insanların eşit olduğu hakların korunması aracı olsa bile, bütün yurttaşların eşit olduğu haklardır.”²¹⁴ Sosyal ve ekonomik haklar açısından, devletle kişilerin ilişkisinde durum daha çok, o hakkın, kişilerce “alınır” olduğu haldedir. Bu haklar hususunda her zaman eşitçe paylaşılıp paylaşılmadığı sorunu vardır. Zira bu hakların korunmuş olduğundan söz etmek için kişilerce/gruplarca kullanılabilir olması koşulu söz konusudur. Ancak bütün yurttaşlar bu haktan pay alma konusunda bir eşitliği var ise bu haklar korunuyor diyebiliriz.²¹⁵

²¹² Kuçuradi, 2011, s.5

²¹³ Kuçuradi, 2011, s.6-7

²¹⁴ Kuçuradi, 2011, s.6-7

²¹⁵ Kuçuradi, 2011, s.7

Kişi haklarının eşit bir şekilde korunup kullanılması kadar önemli bir başka mesele de devletin, bir hakkın kullanılmasını bir diğer hak için kısıtlama ya da erteleme konusu yapamayacağıdır. “Ertelenebileceğini ileri sürmek, insan haklarını ne olduğunu bilmemekten ya da belirli bir hakkın içeriğini açıkça görmemekten kaynaklanan bir yanılgıdır.”²¹⁶

Hukuksal bir insan kurumu olarak kurulan devletin görevi yurttaşlarının haklarını güvence altına almak ve insan haklarından kaynaklı tüm haklarını kullandırmaktır. İnsan haklarına dayanarak “kurulan” ve yönetilen devlet, insan haklarını korumayı merkezine almak zorundadır. Devlet hiçbir koşulda bunu göz ardı edemez, hatta hukuken kısıtlayamaz. Kişilerin insan olma olanaklarını geliştirmesinde, devletin üstüne düşen müdahale etmemek ve kısıtlamamaktır. Devletin görevi aksine korumak ve gözetmektir. Bu haklardan doğan sorumlulukların yerine getirilmesinde devlet görevlisine düşen de bu konudaki açık bilgiye sahip olmak ve görevini yerine getirmektir.²¹⁷

Her hangi bir ülkede devletin, insan hakları bakımından üstüne düşen görevi yapmaması temel hakların eşit kullanımını sağlamaması, o devletin var olma koşullarını yerine getirmiyor olduğu anlamına gelir. Bu durumda “devletin yurttaşı, yurttaşın yurttaşı sömürmesi kaçınılmaz hale getirir”.²¹⁸ Kamu-devlet-ekonomi-sosyal politikalar- arasındaki ilişki insan hakları temelinde kurulmadığı sürece, o coğrafyada bir devlet olduğu şüpheli hale gelir. Kuçuradi bu bağlamda devleti, ülkedeki tüm yurttaşların temel haklarını ve bu konudaki istemlerini yerine getirmek için oluşturulmuş bir organ olarak tanımlamaktadır. Devletin kamuyu temsil etmek ve işleyişi sağlamak görevlerinin olduğunu da söyleyen Kuçuradi devlete düşen ödevleri

²¹⁶ Kuçuradi, 2011, s.7

²¹⁷ Kuçuradi, 2011, s.48

²¹⁸ Kuçuradi, 2011, s.68

de Şu Şekilde tanımlar: İnsan haklarına uygun yasalar çıkarmak ve uygulamak ve kamu görevlilerinin insan hakları bilgisi konusunda eğitilmesini sağlamak.²¹⁹

Kuçuradi'nin bu tespitinden yola çıkarak, insan haklarının bir devlette uygulanabilmesi için devlete düşen, en önemli görevlerden birinin de insan haklarının ne olduğu bilgisine hâkim olacak felsefi ve etik eğitimin verilmesi olduğunu söyleyebiliriz.

2.2 Kuçuradi'nin Görüşleri Çerçevesinde Temel Uluslararası İnsan Haklarıyla İlgili Hukuk Belgelerine Bakarak Devlet Anlayışının Gereklerni Belirlemek

Şimdi amaca ulaşmak istiyoruz ve ayrıntılı olarak düşündüğümüz zaman tercihlerimi ortaya çıkıyor... Bir şeyin yapılması ya da yapılmaması aslında bize bağlıdır... Bu durumda iyi bir şeyi yapmak ya da kötü bir şeyi yapmak bize kalmış. Peki iyi ya da kötü şeyleri yapmak bize kalmışsa ve bunları yapmak iyi ya da kötü olmaksızın iyi ve kötü olmak da elimizdedir diyebiliriz. (...) Aslında taşı fırlatmak fırlatan kişiye bağlıydı.²²⁰

2.2.1 Kuçuradi'nin Hukuka Yaklaşımı: İnsan Hakları Hukuk Değildir

Bir devletin varlığı, insan haklarının en temel düzeyde gerçekleşmesine bağlıdır. Ancak bu koşullarda varlığını sürdürebilir. Dolayısıyla devletin yapacağı hukuksal düzenlemeler, insan hakları kaynaklı olmalıdır. Kuçuradi'ye göre insan hakları hukuk değil, hukukun kaynağı olan etik ilkelere dir.

İnsanların doğuştan getirdikleri hakları olduğu, bu hakların insan onurundan kaynaklı devredilemez, vazgeçilemez ve sınırlanamaz olduğunun bilgisine sahibiz. Bu bilgi bizi insan hakları fikrinin, her şart altında hukuk akımlarından ve yasal düzenlemelerden daha yukarıda ve bu düzenlemelere yön veren, temel oluşturan konumda olduğu sonucuna götürür. İnsan hakları insanca yaşamının şifreleridir.

²¹⁹Kuçuradi, 2011, s.68

²²⁰ Aristoteles, 2014, s.65-66, 1114a-1114b

Devletin görevi ise hukuk düzenini, insan hakları fikri üzerine inşa etmektir. Kuçuradi'ye göre insan hakları etik ilkeler olduğundan aynı zamanda toplumsal düzenin ilkelerini oluşturur. Bu ilkeler hukukun öncüleri olduğu için devlet teşkilatının da temelidir. ²²¹Kuçuradi yukarıda da belirttiğimiz gibi devletin insan haklarına “saygılı” olması fikrine de eleştiri getirir. Çünkü “saygılı” olmak ve “dayalı” olmak farklı sonuçlara götürür. Bir devletin insan haklarına dayalı olması “bütün teşkilatlanmasının temelinde o normların, insan hakları normlarının”²²² bulunması demektir.

Kuçuradi'nin görüşü insan haklarının hukuk değil hukukun temelini oluşturan etik ilkeler olduğu yönündedir. İnsan haklarının hukukun temelini oluşturan ilkeler olması demek, herhangi bir ülkenin bir yasayı oluşturması sırasında, o ülkenin koşullarında o yasanın bütün insanların insan hakları bakımından nasıl etkileneceğini göz önüne alarak düzenlemede yapmış olması demektir. İnsan haklarının her bir insan için korunuyor olması demektir. “Çünkü insan hakları aynıdır ama hukukun aynı olması gerekmiyor”²²³ farklı durumlarda da o hakkı korumak için farklı hukuk türetilmesi gerekiyorsa, insan haklarını öncül kabul ederek o bağlamda düzenlemeler yapılmak zorundadır. Amaç insan haklarının her bir insan için korunması ve gerçekleştirilmesidir.²²⁴

Yukarıda da belirttiğimiz gibi; Kuçuradi, “insan hakları hukuk mudur?” sorusuna çok net cevap veriyor: insan hakları hukuk değildir. İnsan hakları hukuk değil, bir düşünce/fikir ve daha önemlisi etik ilkelerdir. Bu sebeple de hukuk değil hukukun kaynağıdır.

²²¹ Kuçuradi, 2011, s.5

²²² Kuçuradi, 2011, s.5

²²³ Kuçuradi, 2011,s.6

²²⁴ Kuçuradi, 2011,s.6

İnsan hakları, insanların insan olmaktan kaynaklı sahip olduğu haklarıdır. Bu haklar insanlara devletin bir hukuk düzenlemesi yaparak tanıdığı haklar değildir. Bilakis, devlet, insan haklarını korumak amacı ile var olmuştur. İnsan hakları, her bir insanın ayrı ayrı sahip olduğu insanlık onuru ve değerinden kaynaklı haklarıdır. Pozitif hukukun düzenlemesine muhtaç ve bağlı olmadığı gibi, pozitif hukukun dışında ve üstündedir. Pozitif hukuk tarafından sınırlanamayacağı gibi pozitif hukukun en temel kaynağıdır.

(...)insan haklarının ne olduğunu bilseler, çoğunun bunları korumak için elinden geleni yapmak isteyeceğini ve kendini gerekli bilgi ile donatmaya çalışacağını düşünüyorum.²²⁵

Kuçuradi bu hususu şöyle ifade etmektedir: insanlar tarafından oluşturulan bir kurum olarak hukuk, amacı açısından bakıldığında toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi için vardır. Temelini insan hakları normlarının oluşturduğu hukukun amacı etik ilkelere dayanmak ve adalet fikrini gerçekleştirmektir.²²⁶

Kuçuradi insan haklarının hala hazırdaki hukuka (pozitif hukuk) normlara ve yasalara yansımaları konusunda pek iyimser değildir. Yapılan düzenlemelerin çoğunu “adalet fikriyle pek ilgi kurulamayacak anlayışlar yansıtan düzenlemeler”²²⁷ olduğu ifade eder. Buna karşılık, II. Dünya Savaşı sonrası yapılan düzenlemeler etik ilkelere dayanma açısından daha iyi niyetli ve insan hakları bağlamında daha umut verici düzenlemelerdir. Kuçuradi açısından geçtiğimiz yüzyılın en büyük başarısı, insan hakları fikrini gündeme getirmesidir.²²⁸

Sonuç olarak insan hakları hukuk değildir bir fikirdir, bir düşüncedir. İnsanların sadece insani olanaklarının korunmasını niteleyen bir düşüncedir.²²⁹

²²⁵ Kuçuradi, 2011, s.55

²²⁶ Kuçuradi, “İnsan Haklarına Dayalı Anayasa Veya Devlet Kavramı”, " <https://www.anayasa.gov.tr>. Ziyaret tarihi 28.09.2020

²²⁷ <https://www.anayasa.gov.tr>, s.131

²²⁸ Kuçuradi, 2011, s.55

²²⁹ Kuçuradi, 2011, s.56

Yasalar açık kavranılmış insan hakları normlarına dayanarak oluşturulursa, yani insan haklarının talep ettiği muamele güvence altına alınırsa, kişiler insan türüne özgü bazı olanakları gerçekleştirebilirler.²³⁰

İnsan hakları ne tür normlardır sorusuna ise Kuçuradi'den yola çıkarak, insanın değer bilgisinden türetilen normlardır, şeklinde cevap verebiliriz. Dolayısıyla bu değere zarar verecek hiçbir norm insan hakları normu olamaz. Bu değere zarar verebilecek insansal ya da tarihsel kaynaklı her türlü norm karşısında insanın değerinden kaynaklı insan hakları normları vardır. “işkence yapmamak gerekir”, “ırk ayrımı yapmamak gerekir” gibi. Yani insan haklarının, değişken koşullardan türetilen kültürel ya da grup çıkarlarını koruyan normlardan ayrı tutulmalıdır. Bu tür normların hukuka kaynaklık etmemesi gerektiğini söyleyen Kuçuradi'ye göre insan haklarının değersel ve bilimsel tarafı onların hukuk normlarına dolaylı ya da dolaysız kaynak olarak kullanılmasındandır.

Pozitif hukukun, birbiriyle kaçınılmazcasına çatışan kişisel ve grupsal çıkarları korumak için bir cambazlık zemini olmadığı, adaleti gerçekleştirmeyi ve insan onurunu korumayı amaçlayan normlardan oluşması gerektiğinin farkında isek, insan hakları pozitif hukukun öncüllerini oluşturmalı.²³¹

Kuçuradi'ye göre hali hazırdaki pozitif hukuk, insan hakları normları yanında kültürel yaklaşımdan kaynaklı normları içermektedir. Bu durum kaçınılmaz olarak insan haklarıyla bağlaşmayan ve birbirleri ile çelişkili durumları savunan normların yasalaşmasına imkân sağlamaktadır.

Son olarak Kuçuradi'nin şu görüşlerini belirtmeliyiz hukuk normları düzen yaratmak için vardır. Fakat bir düzenin varlığı insan haklarının korunması için yeterli mi?²³²Kuçuradi burada “düzen iyidir” yargısını eleştirmektedir. Bu bir değerlendirme sorunudur aslında. Çünkü düzenin her zaman insana özgü olanakların gelişmesine

²³⁰ Kuçuradi, 2011, s.61

²³¹ Kuçuradi, 2011, s.66-67

²³² Kuçuradi, 2011, s.66-67

yardımcı olacağını söylemek ezbere bir yargı olur. Oysa insan haklarının amacı tüm insanların insanca olanaklarının gelişmesini ve sürekli hale gelmesini sağlamaktır. Kuçuradi'ye göre insana özgü koşulların gerçekleşeceği bir düzenin yaratılması için hukuk ve yasalar tek başlarına yeterli değildir. Bu koşullar ancak insan hakları bilgisine dayanan düzenlemelerle olası hale gelebilmektedir.²³³

Sonuç olarak Kuçuradi'ye göre insan haklarının korunabilmesi bunun hepimiz tarafından içtenlikle istenmesine ve aynı zamanda yasa yapıcıların da insan hakları bilgisine sahip olmalarına bağlıdır.

2.2.2 Kuçuradi Düşüncesinde Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinin Evrenselliği ve Değer Bilgisine Göre Düzenlenmeleri

“Bir tek kişiye yapılan haksızlık bütün topluma yönelmiş bir tehdittir.”²³⁴

İnsan haklarının evrensel bir kavram olduğunu *İnsan Haklarının Evrenselliği*²³⁵ başlığı altında yukarıda incelemiştik. Bu başlık altındaysa uluslararası sözleşmeler çerçevesinde insanın değeri ve bu değer evrensel niteliği uluslararası düzenlemelerden örnek verilerek anlatılmaya çalışılacaktır.

İnsanın değeri, en kısa anlatımıyla sadece insan olmaktan kaynaklı ve diğer canlılara göre farklı özellikleridir. Bu bakımdan insan değeri aynı zamanda tüm insanların ortak özellikleridir. Hiçbir kısıtlamaya tabii olmadan ve tüm insanlarla eşit şekilde sahip olduğumuz bir kavramdır. İnanın değerine ve bu değer evrensel olduğuna ilişkin düzenlemeler Birleşmiş Milletler sözleşmelerinin yanında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi tüm insan hakları kaynaklı uluslararası sözleşmelerde yerini bulmuştur.

İlk olarak Birleşmiş Milletler Şartı'nın giriş bölümünde “ temel insan haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerine, erkeklerin ve kadınların ve büyük uluslarla küçük

²³³ Kuçuradi, 2011, s.67

²³⁴ Montesquieu, [www.https://tr.m.wikiquote.org](https://tr.m.wikiquote.org) (ziyaret tarihi:13.10.2020)

²³⁵ bkz. yukarı, *İnsan Haklarının Evrenselliği*, s.58-63

ulusların hak ve eşitliğine(...)"²³⁶ şeklinde devam eden bir tanımamayla insanın değerinin eşitliği ve evrenselliği amaç olarak belirtilmektedir. Ardından 1.maddenin 3. fıkrasında geçen, ekonomik, sosyal ve kültürel tüm insancıl sorunların uluslararası düzeyde çözülmesini ve bunu yaparken dil, din, ırk, cinsiyet vb hiçbir ayırım yapılmaksızın insan değerine sadık kalınacağına taahhüdü verilmiştir.

İnsan değeri ve bu değerin evrenselliği hususunda bir uzlaşma sağlamak insan hakları açısından son derece önemli olsa da aslına bakılırsa böyle bir uzlaşmanın sağlanmış olduğunu söylemek pek mümkün değildir. BM Şartı'nın ardından gelen insan hakları kaynaklı uluslararası sözleşme olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi de imzalandığı 1948'den bu yana evrensellik tartışmasına maruz kalmıştır. Örneğin Tepe'nin görüşü insan hakları kavramının üzerindeki evrensellik tartışmanın Birleşmiş Milletlerin ilan ettiği Bildirgede geçen "evrensellik" sözünden kaynaklandığı yönündedir. Tepe'ye göre Bildirgede geçen evrensellik insan haklarını değil metni nitelendirir. Yapılmak istenen bildirge ile dile getirilen gereklilerin yeryüzünde yaşayan tüm insanlar için geçerli olduğu vurgusudur. Böylece hiçbir insanın bu standartlar altında yaşaması konusunda yöneticilerin dikkatini çekmektir.²³⁷ Tepe bu düşüncenin yanlış olduğu düşünülmektedir. Zira Tepe'ye göre Bildirge, sadece Birleşmiş Milletlerce değil tüm dünya ülkeleri tarafından hazırlanmış olsa bile bunun normlar anlamında evrensellik iddiası için yeterli değildir.²³⁸

Öte yandan İHEB'nin "insan" fikri temelinde kurulan bir uluslararası metin olduğu da hâkim bir görüştür. Bu görüşe göre bütün insanlara sesleniyor olması evrensel tarafını niteler. İnsan fikri üzerine kurulması ve tüm insanları kapsayıcı bir dil kullanıyor olmasının sebebi, "insan" türünün tekliği ve insanlar arasındaki tüm farklılıkların üstünde yer

²³⁶ [www.https://adalet.gov.tr](https://adalet.gov.tr) ziyaret tarihi 09.04.2021

²³⁷ Tepe, 2018, s.155-156

²³⁸ Tepe, 2018, s.156

almasındandır. Aynı zamanda İHEB’si içinde çok sık geçen “ herkes”, “hiç kimse” ifadelerin kullanılış sebebi insanın din, dil, kültürel fark, cinsiyet gibi farklarını bertaraf etme niyetidir. İHEB’nde ayrımcı nitelemeler kullanmaktan kaçınarak evrensellik niyetini ortaya koyulmuştur.²³⁹

Kuçuradi’ye göre yaşadığımız yüzyıl en önemli başarısı insan hakları kavramının evrensel geçerliliği olması bu hakların uluslararası sözleşmeler aracılığıyla belgelenmesidir.²⁴⁰ Düşünüre göre insan haklarını içeren uluslararası belgeler anayasalar ve yasalardan farklıdır. Bu belgeler devletlerin “öz edimleridir.”²⁴¹ Bu belgeleri imzalayan devletler kendi yurttaşlarına ve başka devletlere karşı bir sorumluluk yükleniyorlar bir söz veriyorlar. Bu söz, yapacak oldukları düzenlemelerde insan olmaktan kaynaklanan taleplerin göz önüne alınacağı ve evrensel standartların altına düşülmeyeceğinin sözüdür.²⁴²

Kuçuradi’ye göre İHEB 1.maddesi insanların yapısal olanaklarını gerçekleştirme -muamele görmeli ve muamele etme ilkeleri- niyeti içermektedir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 1.maddesi “bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğar. Akıl ve vicdanla donatılmışlardır ve birbirlerine kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar” denirken, dile getirmeye niyetlenen, böyle bir şeydir.²⁴³

Kuçuradi İHEB 1. maddesi içeriğinde vurgulanan insana özgü iki özelliğin üzerinde durmuştur. Bunlar insanın düşünsel yönünü temsil eden “akıl” ve etik tarafı niteleyen “vicdan”dır. İnsan hakları bu iki özellik üzerine temellenmiştir. Böylece kardeşçe yaşamının yönü işaret edilerek aynı zamanda eylem ilkelerinin de altını çizilmiş olmaktadır.²⁴⁴

²³⁹Birgül İmece, “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi İle Ekonomik Sosyal Ve Kültürel Haklar Sözleşmesindeki “İnsan İdesi” Anlayışlarının Karşılaştırmalı Analizi” Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2019

²⁴⁰ Kuçuradi, 2011, s.195

²⁴¹ Kuçuradi, 2011, s.61

²⁴² Kuçuradi, 2011, s.61

²⁴³ Kuçuradi, 2011, s.71

²⁴⁴ Kuçuradi, 2011, s.71

Kuçuradi, 1.maddede bahsi geçen “kardeşçe” davranışın nasıl olacağını da yine İHEB 28. maddesini referans göstererek anlatmaktadır.²⁴⁵ Kuçuradi’ye göre bu tür uluslararası belgelerle amaçlanan, insanların birbirlerine karşı kardeşçe muamele koşullarını göstermektir. Bunun yolu olarak da toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde etkili olacak hukuk ve kamusal düzenlemelerdir. Bu düzenlemelerin amacıysa evrensel normlar çerçevesinde insanı insan yapan özelliklerinin geliştirmesine, insanın yapısal gerçekliğinin sağlanmasına imkan verecek olanaklar sağlanmasıdır.²⁴⁶

Kuçuradi’ye göre insan hakları bir gereklilik bildiren fikirdir. Bu gereklilik, bütün insanların sadece insan oldukları ve insan türünün ortak özelliklerine sahip olduklarından dolayı eşit hakları olduğudur. Bu fikir aynı zamanda her insanın başkaları tarafından belirli bir muameleyi talep etme ve o muameleyi karşı tarafa uygulama ödevini de içerir.²⁴⁷

Kuçuradi de İHEB açısından evrenselliğin, normları değil Bildirgenin kendisini nitelediğini düşünmektedir. Düşünür, bu duruma rağmen Bildirgenin temelinde yatan insan düşüncesinin değer bilgisinden kaynaklandığını, özellikle 1. maddenin bu tür normları dile getirme niyetinin açık göstergesi olduğunu söylemektedir. Bildirgeyle insanın belirli olanakları olan bir tür olduğu ve bu sebeple başka kişilere nasıl muamele etmesi ve nasıl muamele görmesi gerektiğinin ilkeleri düzenlendiğini düşünmektedir.

“her kişi başkasına öyle muamele etmeli ve başkalarından öyle muamele görmeli ki, insanın değerini (varlıktaki özel yerini) ya da onurunu oluşturan bu belirli olanakların gerçekleşebilmesi engellenmesin; her kişi (yapabildiği kadarıyla) insanın olanaklarını gerçekleştirebilme fırsatına sahip olsun. Evrensel Bildirge, bu olanağın belli başlı koşullarını dile getirmeyi amaçlıyor.²⁴⁸

²⁴⁵İHEB 28.madde: Herkesin bu Bildirgede ileri sürülen hak ve özgürlüklerin tam olarak gerçekleşeceği bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı vardır. [www.https://ihd.org.tr](https://ihd.org.tr) (ziyaret tarihi 14.10.2020)

²⁴⁶ Kuçuradi, 2011, s.72

²⁴⁷ Kuçuradi, 2011, s.104

²⁴⁸ Kuçuradi, 2011, s.105

İnsanın değeri ve bu değerın evrenliğini konu alan bir diğer uluslararası düzenleme 1950 tarihinde imzalanan Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin sözleşmedir. İlgili sözleşmede temel olarak İHEB ilkelerine sadık kalınmakla beraber insan hakları konusunda var olanı daha ileriye götürmeyi amaçlanmıştır. Şöyle ki; ikinci Dünya Savaşı sonrası, savaş öncesinden başlayıp savaş sırasında şiddetlenen, soykırım, işkence, sürgün, toplama kampları ve insan onuruna yakışmayan davranışlar sonucu insan haklarının korunması amaçlı uluslararası önlemler alınması düşüncesini elzem kılmıştır.²⁴⁹ Mumcu'ya göre insan haklarının düşünsel olarak doğduğu yer olan Avrupa yaşanan bu ihlallere kayıtsız kalamazdı.²⁵⁰ İlhan Unat'a göre de İkinci Dünya Savaşı sonrası savaşın sebep olduğu yıkımı toparlamak, temelini kişi özgürlüklerinin oluşturduğu demokratik düzenlemeler yapmak için bir araya gelen Batı Avrupa'nın gerçekleştirdiği iki önemli şey vardır: Avrupa Konseyinin kurulması ve ardından konsey üyelerinin ortak kararı ile AİHS oluşturulması.²⁵¹ Unat'ın ifadesiyle Avrupa Konseyi'ni bir siyasal bina olarak düşünürsek insan hakları bu binanın çimentosudur.²⁵²

AİHS Başlangıç Bölümünde belirtildiği gibi sözleşmenin hazırlanmasında Evrensel Bildirge temel olarak benimsenmiştir. Bununla birlikte Bildirgeden farklı olarak temel hak ve özgürlüklere müdahale yaptırımı bağlanmıştır.²⁵³ Ayrıca AİHS metninde, yaşam hakkı (madde 2), işkence yasağı (madde 3), kölelik ve zorla çalıştırma yasağı (madde 4), özgürlük ve güvenlik hakkı (madde 5), adil yargılanma hakkı (madde 6), ifade özgürlüğü (madde 10), düşünce özgürlüğü (madde 8), ayrımcılık yasağı (madde 14) gibi düzenlemeler yapılmıştır. Böylece insanın değeri

²⁴⁹ Tezcan vd. 2006, s.32

²⁵⁰ Ahmet Mumcu, 1994, s.130

²⁵¹ İlhan Unat, "İnsan Haklarını Ve Temel Özgürlükleri Korumaya İlişkin Avrupa Sözleşmesi", İoanna Kuçuradi, *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, (2016), s.154

²⁵² Unat, 2016, s.155

²⁵³ Mumcu, 1994, s.134

üzerine kurulu ve evrensel niteliği olan bu hususlar uluslararası düzenlemelerde yer bulmuştur.

İnsan değeri ve bu değerın evrenselliği üzerine kurulu bir diğeri uluslararası düzenleme BM tarafından İHEB sonrasında yapılan ikiz sözleşmelerdir. Amaçlanan BM Şartı ve İHEB ilkelerine sadık kalınarak hak ve özgürlükler açısından daha kapsamlı bir düzenleme yapılmasıdır. Bu sözleşmelerden ilki Medeni Ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmedir. Sözleşmenin başlangıç metninde “ insanlık ailesinin tüm mensuplarının doğuştan sahip oldukları onurun ve eşit ve devredilmez hakların tanınmasının(...)” şeklinde²⁵⁴ tanımlamasıyla sözleşmeyle düzenlenen siyasal ve medeni hakların tüm insanların evrensel değerlerini kapsadığının taahhüdü verilmiştir. Ayrıca MSHS nin 2. maddesiyle sözleşmede geçen hak ve özgürlüklerin taraf devletlerde yaşayan tüm insanları herhangi bir ırk, dil, din, siyasal düşünce, etnik köken, mülkiyet, doğum ya da başka statü vb fark gözetmeden kapsadığının güvencesi verilmektedir. Böylece insanın değeri ve bu değerın evrenselliği üzerine kurulan sözleşme özüne uygun şekilde ayrımcılıktan uzak şekilde düzenlenmiş olmaktadır.

BM tarafından düzenlenin ikiz sözleşmelerin bir diğeri Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Haklar Sözleşmesidir. ESKHS’yle ekonomik ve sosyal haklar o zamana kadar olandan daha açık ve kapsamlı bir şekilde tanımlanarak evrensel nitelik kazanmıştır.²⁵⁵

Kuçuradi, sosyal ve ekonomik konuları kapsayan yasalar yapılırken o ülkenin koşulları açısından ilgili haklar için yaratacak “önceden görülebilir sonuçları hesaba katarak yapmak” gerektiğini bildirmektedir.²⁵⁶ Ayrıca eğitim ve çalışma hakkında olduğu gibi, “bu hakların korunabilmesi için bir ülkede bütün ekonomik, sosyal haklarla ilgili yasaların ona göre çıkarılması ve ilgili kurumların oluşturulması söz

²⁵⁴ [www.https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr](https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr). (ziyaret tarihi: 10.04.2021)

²⁵⁵ Ahmet Mumcu- Elif Küzeci, İnsan Hakları Ve Kamu Özgürlükleri, Turhan Kitapevi, Ankara, 2012. s.99

²⁵⁶ Kuçuradi, 2005, s.9

konusudur”.²⁵⁷ Öte yandan İHEB de “akıl sahibi varlık” olarak nitelendirilen insan, ESKHS de “bir kültür varlığı” olarak nitelendirilir. Bu şu demektir, insanın akıl sahibi olarak görülmesinin temeli, insanın canlılar içindeki özel yerine bağlıdır, bu da doğuştan getirilen temel haklarının dayanağıdır. Bu haklara karşı devletin yükümlülüğüyse dokunmama ve dokunulduğunda bunu engelleme esasına dayanır.²⁵⁸ Diğer taraftan ESKHUS de insanın bir kültür varlığı olarak görülmesi ise Romantizm akımının bir ürünüdür. Bu da insanın içinde büyüdüğü kültür tarafından biçimlendirildiği ve sahip olduğu tüm değer yargılarının bu kültür tarafından biçimlendirildiği savına dayanmaktadır.²⁵⁹ Kuçuradi bunu halkların hakkı olarak nitelendirmektedir. “Halkların hakkı” kavramı sözleşmenin başlangıç metninde ve 1.maddesinde açıkça belirtilir. Kuçuradi’ye göre İHEB’de amaç “insan onuru” çerçevesinde, insanların insanca yaşamak için başka insanlardan bekledikleri muameleler ve insanın başka insanlara yapmakla sorumlu olduğu muameleleri düzenlemektir. Oysa ESKHUS’de amaçlan “toplumsal düzenlemeler için temel ilkeler olarak, toplumsal ilişkinin belirli bir biçimde kurulmasına ilişkin”²⁶⁰ düzenlemeler yapmaktır.

BM’nin insanın değeri ve bu değerini evrenselliğini gerçekleştirmek adına düzenlediği bir başka uluslararası sözleşme de Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması İlgili Uluslararası Sözleşme’dir. Sözleşmeyle tüm insanların onur ve eşitlikleri anlayışı üzerine temellenmiştir. “BM’in amaçlarından biri olan herkesin evrensel insan haklarına ve temel özgürlüklerine ırk, dil ve din ayrımı yapılmaksızın” tabii olacağı sözleşmenin ana amacıdır. Sözleşme İHEB ile belirtilen hak ve özgürlüklerin tüm insanların eşit olduğu ve bu haklardan yararlanırken insanların

²⁵⁷ Kuçuradi, 2005, s.9

²⁵⁸ İmece, 2019, s.54

²⁵⁹ İmece, 2019, s.54

²⁶⁰ Kuçuradi, 2011, s.199

herhangi bir ayrıma tabii tutulmasının kabul edilemez olduğudur. Yani insanlar yasalar önünde eşittir ve insanın değerinden kaynaklı sahip oldukları hakları evrenseldir, bu sebeple hiçbir ayrıma tabii tutulamaz.

İşkence Ve Diğer Zalimane Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme de BM tarafından ilan edilen insan hakları kaynaklı bir başka anlaşmadır. Sözleşmeyle “insanlık âleminin tüm mensuplarının eşit ve vazgeçilmez”²⁶¹ hakları olduğundan bahsedilerek bu hakların insan değeri ve insan onuru kaynaklı olduğunun dolayısıyla hiç kimseye işkence²⁶² yapılamayacağı ve hiç kimsenin işkence yapmayacağı uluslararası düzeyde teminat altına alınmıştır.

Kuçuradi düşüncesinde uluslararası insan hakları sözleşmelerinin evrenselliği ve insanın değeri bilgisi üzerine düzenlenmeleri konusunda son olarak Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesini örnek verebiliriz. Kadının uğradığı şiddetin acıları asla dinmediği için bu konunun üzerinde biraz daha ayrıntılı durmayı doğru bulmaktayız. Şiddetin kadına yönelik yüzü tarihinin her döneminde olduğu gibi günümüzde de en önemli sorunlarından biridir. Artık evrensel bir sorun haline gelen kadına yönelik şiddetin çözümüne yönelik ulusal ve uluslararası düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Bu şiddet türünün tek bir nedeni bulunmamakla birlikte, Uygur’a göre problemim önemli sebeplerinden biri toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Çünkü kadınların uğradığı ayrımcılığın ve şiddetin temeli çoklukla cinsiyet ayrımına dayanmaktadır.²⁶³ İnsan ilişkilerinde sorun çözme yöntemi olarak başvurulanlar

²⁶¹ [www.https://tihv.org.tr/iskenceye-karsi](https://tihv.org.tr/iskenceye-karsi) (ziyaret tarihi: 110.04.2021)

²⁶² İşkence: İşkence Ve Diğer Zalimane Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme’nin 1.maddesinde, “bir şahsa veya bir üçüncü şahsa, bu şahsın veya üçüncü şahsın işlediği veya işlediğinden şüphe edilen bir fiil sebebiyle, cezalandırmak amacıyla bilgi veya itiraf elde etmek için veya ayırım gözetin herhangi bir sebep dolayısıyla bir kamu görevlisinin veya bu sıfatla hareket eden bir başka şahsın teşviki veya rızası veya muvafakatıyla uygulanan fiziki veya manevi ağır acı veya ızdırıp veren bir fiil” şeklinde tanımlanmıştır. [www.https://tihv.org.tr/wp-content](https://tihv.org.tr/wp-content)

²⁶³ Gülriz Uygur, “Kadına Yönelik Şiddeti Önlemede Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Önemi”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Kadın Özel Sayısı, Ankara (2016), s.209 <https://www.vorent.org.tr> , (Ziyaret tarihi: 06.11.2020)

arasında şiddetin hep ilk sıralarda olduğunu söyleyen Tepe²⁶⁴ insanlık tarihinin tüm ilerlemelerine rağmen şiddetin hala hayatımızda olduğunu ve hatta bazı teknolojik ilerlemelerin şiddeti daha kolay hale getirdiğini belirtir. Tepe'ye göre, bir olgu ya da olaya felsefi bir yaklaşımla bakacak olsak öncelikle yapmamız gereken: kavramı açıklığa kavuşturmak, sınırlarını çizmektir. Böylece şiddetin antropolojik ve etik temellendirmesi yapılarak “ne” liği hakkında bilgi sahibi olabiliriz. Bu bize, hangi eylemlerin şiddet eylemi olarak değerlendirileceği konusunda da bilgi verir.²⁶⁵ Şiddete antropolojik bir bakış açısıyla baktığımızda Kuçuradi de şiddetle mücadele edebilmemiz için öncelikle yapmamız gerekenin şiddetin ne olduğu bilmemiz olduğunu söyler. Böylece şiddete başvurmamayı öğrenecek ve şiddet uygulamaya ihtiyaç duymayacak insanlar yetiştirmek de mümkün olacaktır. Aynı zamanda şiddetin bir olgu olduğunu ve birçok kişi için doğal bir eylem haline geldiğini savunan Kuçuradi, şiddeti hastalık olarak tanımlamanın doğruluk payı olsa da kolayca kaçmak olduğunu belirtmektedir.²⁶⁶ Kuçuradi'ye göre şiddetin hayvansal yönümüzle bir ilgisi yoktur. Çünkü şiddet sadece insanlarda görülen bencilce bir korkunun tepkisidir. Kuçuradi şiddeti “etik cehaletin belirtisi” olarak nitelemektedir.

Şiddet dediğimiz şey insanlara özgüdür. Yaramazlık yapan çocuğu kızgın demirle yakmak da şiddettir. Bir esiri ortalıkta çıplak durmaya mecbur etmek de şiddettir. Ne var ki, dar bir yolda hızlı yürümesini engellediği için yaşlı bir insana çarpmak ve onu itip düşürmek de şiddettir, ama kimse şiddet saymıyor bunu.²⁶⁷

Şiddet kadına yönelik ayrımcı bir tavrın ürünüdür. Kadına yönelik şiddetin temelini cinsiyet eşitsizliği ile ilişkilendiren Uygur'a göre, “adaletsizliğin birçok yüzü vardır”²⁶⁸ hayatımızdaki önyargılar bu adaletsizlikleri görmemizi ve baş etmemizi

²⁶⁴Harun Tepe, “Şiddetsiz bir dünya olanaklı mıdır: şiddetin antropolojik ve etik temelleri”, *Felsefelogos Dergisi*, sayı 37, İstanbul, (2009), s.29

²⁶⁵ Tepe, 2009, s.31

²⁶⁶ Kuçuradi, <https://www.yoret.tr/siddetsiz.toplum>, (ziyaret tarihi: 25.12.2020)

²⁶⁷ Kuçuradi, <https://www.yoret.tr/siddetsiz.toplum>, (ziyaret tarihi: 25.12.2020)

²⁶⁸ Uygur, 2016, s.121

zorlaştırır. Uygur'a göre işte bu adaletsizliklerin biri de toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Önyargılar devam ettiği sürece hakların ihlale uğraması sürecektir. Önyargılarımızdan yola çıkarak bir şekilde meşrulaşmasına sebep olduğumuz şiddeti engellemek, ancak bunu görüp sebep olduğu adaletsizliği ortadan kaldırmakla mümkün olacaktır.²⁶⁹ Uygur'a göre bu husustaki adaletsizliği gidermek ancak "önyargıların altından seslerini çıkaramayan insanların seslerini dinlemek"²⁷⁰ vasıtasıyla mümkün olacaktır.

Nussbaum'a göre bu konuda devlet kadının yanında olmalıdır. Kadına yönelik adaletsizliği önlemenin yolu; "eşitsizliğin kaynağı olan hiyerarşinin ve damgalamanın devlet tarafından onaylanan düzenlemelerle ortaya çıktığını görmek" ve duruma itiraz etmek bu sorunu çözenin ilk adımıdır.²⁷¹

Bu bağlamda oluşan adaletsizlik ve hukuk normlarının yetersizliği CEDAW ve İstanbul sözleşmesi vasıtasıyla gidermek amaçlanmıştır. Uygur'a göre bu belgelerin bütün yapısal adaletsizlik formlarını kapsadığı söylenemez. Ancak toplumsal cinsiyet anlayışının yol açtığı adaletsizliği önlemek bakımından, önemli hukuki belgelerdir. En azından toplumdaki kültür ve geleneğe bağlı önyargılara farkına varıp önlem almak, farklı seslere kulak kabartmak açısından önemli düzenlemelerdir.²⁷²

Kadına karşı her türlü ayrımcılığı önlemek ve engellemek amacıyla, Birleşmiş Milletler, öncelikle insan onuru, insanın diğer varlıklar arasındaki özel ve değerli yeri ve bu kavramların temelinde insan haklarına ilkesine dayanarak, erkek ve kadınların eşitliğine olan inancı da teyit etmiştir (başlangıç metinde). İHEB'nin ayrımcılığın kabul edilmezliği prensibine bağlı kalarak herkesin cinsiyet dahil hiçbir ayrımcılığa maruz bırakılmayacağını temelinde BM Genel Kurulu 1979 tarihli kararıyla CEDAW

²⁶⁹ Uygur, 2016, s.121

²⁷⁰ Uygur, 2016, s.121

²⁷¹ Nussbaum, 2011, s.167

²⁷² Uygur, 2016, s.130-131

kabul edilmiştir. Sözleşmenin başlangıç metninde, tüm düzenlemelere rağmen, kadına yönelik ayrımcılığın hâlâ yaygın bir şekilde devam etmesinden duyulan endişe dile getirilmiş, kadına karşı ayrımcılığın, insan değeri ve insan onuru kavramlarına ters düştüğü ve dolayısıyla insan hakları ihlali olduğu belirtilmiştir. Ayrıca sosyal, kültürel ve ekonomik yaşama eşit bir şekilde katılamayan kadının ailenin refahını sağlamaya da katkıda bulunamayacağını, kadınının eşit eğitim, sağlık ve iş fırsatına sahip olmaması hakkaniyet ve tüm insanların eşit olduğu esasına ters düşeceğinin altı çizilmiştir. Ayrıca CEDAW düzenlemesiyle taraf devletler

Hukuki sistemine kadın-erkek eşitliği prensibini yerleştirme; ayrımcı tüm kanunları ortadan kaldırma ve kadınlara karşı ayrımcılığı yasaklayan kanunları yürürlüğe sokma; kadınları ayrımcılığa karşı etkin bir şekilde korumak için mahkemeler ve diğer kamu kurumları kurma ve kadınlara karşı kişiler, örgütler ve şirketler tarafından yapılan her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını sağlamak ve bu konuda düzenleme yapmakla sorumludur.²⁷³

Kuçuradi'nin “değer problemi” olarak nitelendirdiği: “ iyi nedir, güzel nedir, faydalı nedir, doğru nedir soruları²⁷⁴ doğrultusunda değerlendirme yaparak, probleme baktığımızda (konu itibarıyla kadına yönelik ayrımcılığa) kişilerarası eşitlik ve adaletten ne anladığımızı tespit ederiz. Böylece kadına yönelik ayrımcılığın önlenmesi hususunda sadece hukuki eşitlikle sorunun çözülemeyeceğini fiili eşitliğin sağlanması için kadınların önündeki engellerin kaldırılması gerektiğinin bilincinde oluruz. Bu bilinç bizi, toplumsal kalıplaşmış roller ve önyargılardan uzak durmamızı sağlar. Böylece kadının toplum içinde ayrımcılıkla karşılaşmadan, insan hakları ve temel özgürlükleri ihlale uğramadan yaşayacağı düzenlemeler olası hale gelir.

Kuçuradi'nin yukarıdaki değerlendirmesinin ışığında kadınların uğradıkları ayrımcılığı sadece eşit haklara sahip olmalarıyla çözümlenmenin mümkün olmadığını görmekteyiz. Ayrımcılığın önüne geçmek için, toplumsal önyargıların ve kalıplaşmış

²⁷³ Acar, 2009, s.18

²⁷⁴ Kuçuradi, 2018, s.8

roller göz önüne alınarak bu doğrultuda önleyici düzenlemelerin yapılması gereklidir. Ancak bu şekilde yani Kuçuradi'nin tabiriyle “realiteye bakarak” karşımızdaki problemi çözebiliriz. Çünkü kadınlar ve erkeklerin şekli/yasal olarak aynı haklara sahip olması değildir bütün problemin çözümü.

Oysa hakikat ne bir gül, bir tavşan, ne suyun 100 derecede kaynaması, ne de insanın yapısıyla ilgili bir şeydir; dolayısıyla “aranılacak”, “keşfedilecek” bir şey değildir. İnsan realitesiyle ve genel olarak var olanla ilgili ortaya konan her doğru bilgi bir hakikattir.²⁷⁵

Hakikat kadınların toplumun her kesiminde cinsiyete bağlı bir ayrımcılığa maruz kaldığıdır. CEDAW ve ilgili tavsiye kararlarıyla taraf devletler üstlerine düşeni yaparak, kadına karşı oluşan insan hakkı ihlalini önlemekle mükelleftir.

2.2.3 Kuçuradi'nin Düşüncesi Çerçevesinde Başlıca Uluslararası Sözleşmelerin Devletlere Getirdiği Yükümlülükler

İnsan hakları-devlet ilişkisine uluslararası sözleşmeler açısından baktığımızda bu hususta devlete düşen yükümlülükler olduğunu görmekteyiz. İnsan haklarını konu alan tüm uluslararası belgelerin öncelikli amacı hakların korunmasının devletler tarafından güvence altına alınmasını sağlamaktır. Kimi zaman bu koruma ve güvence taraf devletlerin üstlendikleri yükümlülükler göre farklılık göstermektedir. Bu sebeptendir ki uluslararası kontrol organlarının devletlerin tavırlarından doğacak olası hak ihlallerini kontrol ve önleme bakımından sıkı prensipleri vardır. Devletlerin taahhütlerini ne derecede gerçekleştirdiği konusu kontrol organlarının çeşitli yollarla daima denetimi altındadır. Dolayısıyla uluslararası sözleşmeler kapsamında–aslında sadece sözleşmelerle sınırlı kalmayıp her daim- devletlerin insan hakları konusunda yerine getirmeleri gerekli üç sorumlulukları vardır.

- **Saygı gösterme yükümlülüğü:** Bahse konu hak veya haklar hususunda

²⁷⁵ Kuçuradi, 2018, s.78

devlete düşen, organ ve görevlileri tarafından müdahale ve ihlalde bulunulmaması yükümlülüğüdür.

- **Koruma yükümlülüğü:** Bahse konu hak veya haklar hususunda devlete düşen, hakkın kullanılmasında 3. tarafın müdahalesini önlemek, müdahale halinde failerin cezalandırılmasını sağlaması yükümlülüğüdür.
- **Uygulama yükümlülüğü:** Devletin, hakların tam anlamıyla kullanılmasının sağlaması ve gerekirse bu doğrultuda tedbirler almasını yükümlülüğüdür.²⁷⁶

Sözleşmelerin amacına bakıldığında hedeflenen, temel hak ve özgürlükler açısından bireyi devlet müdahalesinden korumak ve konuya ilişkin savunma haklarını düzenlemek olduğu görülmektedir. Bununla beraber zaman içinde AİHM'nin içtihatları etkisiyle sözleşmede yer alan temel hak ve özgürlüklerin sosyal yönünün de olduğu görülerek temel hakların korunmasında devlete düşen sorumluk pozitif yükümlülüklerle genişletilmiştir.²⁷⁷ Pozitif yükümlülükler insan haklarının etkin şekilde hayata geçmesini sağlamak, üçüncü kişiler tarafından olası ihlalleri önlemek açısından devlet tarafından alınması gereken önlemler şeklinde anlaşılmalıdır.²⁷⁸

Pozitif yükümlülükler hakkında bir başka farklı görüş de Olivier De Schutter'e aittir. Bu görüş, pozitif yükümlülüklerle uyulmaması halinde yalnızca o olayın mağduru ya da küçük bir grup değil daha büyük bir kesim hatta tüm toplum bundan etkileneceği yönündedir. Schuuer'ye göre pozitif yükümlülükte önemli nokta hak ihlalinin ortaya çıktığında devletin tavrıdır. Devlet, ihlal durumunda sessiz mi kalıyor

²⁷⁶ Jean-François Akandji-Kombe, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Pozitif Yükümlülükler*, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Uygulanmasına İlişkin Klavuz Kitap, İnsan Hakları El Kitapları, No:7, Belçika, (2008), giriş, www.inhak.adalet.gov.tr (24.10.2020)

²⁷⁷ Yüksel Metin, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Yaşamın Ve Sağlığın Korunmasıyla İlgili Olarak Devletlere Yüklediği Pozitif Yükümlülük", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:7, Sayı: 27, Ankara, (2010), s.113

²⁷⁸ Metin, 2010, s.113

ya da ihlalin devlet görevlilerinden kaynaklandığı hallerde bu davranışa izin verme hususunda nasıl davranıyor, bu konular son derece önemlidir.²⁷⁹

Kuçuradi'ye göre uluslararası sözleşmeler açısından devletin yükümlülüğü belirlenirken ölçüt doğrudan ve dolaylı haklar sınıflandırmasıdır. Düşünür “İnsan hakları kişi haklarıdır, ama kişi hakları insan hakları değildir”²⁸⁰ demekle bu sınıflandırmaya dikkat çekmiştir. Duruma böyle baktığımızda her ne kadar bir bütün oluştursa da kişi hakları açısından her kişi için farklı istemler içerir. Kuçuradi sınıflandırmayı bütün kişi haklarını bir parçası olan istemler üzerinden yapmaktadır. Çünkü hakların talep ettiği istemler önemli farklar göstermektedir. “Bu istemlerin bir kısmı insanın olanaklarıyla doğrudan doğruya ilgilidir; başka bir kısmı bu olanakların geliştirilmesi için genel olarak gerekli önkoşullar, bir başka kısmı ise bazı değişken koşullarla ilgilidir.”²⁸¹ Kuçuradi “insan hakları” terimini doğrudan insan olanaklarıyla ilgili istemler ve bu olanakların önkoşullarını oluşturan istemler için kullanmaktadır. Böylece Kuçuradi'nin sınıflandırmasında insan hakları kavramına temel özgürlükleri ve insan olanaklarının önkoşullarını dâhil ettiğini görmekteyiz. Eğitim hakkı, çalışma hakkı, sağlıklı bir hayat sürme hakkı vb haklar Kuçuradi'nin düşüncesine göre insan olanaklarını korumanın ön koşulunu oluşturan haklar olarak insan hakları listesindedir.²⁸²

Bu bakımdan, doğrudan insanın olanaklarını gerçekleştirmekle ilgili istemler açısından devlete düşen dokunmamaktır. Bir devlet tarafından tanınmaya muhtaç olmayan, sadece insan olmakla sahip olunan haklar olduğu için devlet görevlisi de dahil tüm kişilerin dokunamayacağı, müdahale edemeyeceği istemlerdir. Devletin burada yegâne sorumluluğu hakkın ihlalinin önlemektir. Bu haklar bakımından devletle

²⁷⁹ Metin, 2010, s.114

²⁸⁰ Kuçuradi, 2011, s.4

²⁸¹ Kuçuradi, 2011, s.4

²⁸² Kuçuradi, 2011, s.4

ilişki ancak onların çiğnenme tehlikesi doğduğunda olur. Devlet bu hakları yasal güvence altına almak, müdahale haline ihlali engellemek ve cezalandırmakla sorumludur. Hiç kimsenin işkence görmemesi, insanlık dışı muameleye maruz kalmaması, toplanma özgürlüğü, düşünce özgürlüğü gibi haklar böyle istemler içerir. Bununla beraber Kuçuradi'ye göre bu istemlerin uluslararası yasal düzenlemelerde yer bulması onların korunmuş olduğu anlamını doğurmaz.²⁸³ Aynı zamanda her insanın bu hakları kullanmasına ve kişinin kendini gerçekleştirmesine müdahale edilmemesini de (devlet görevlileri tarafında da) güvence altına alınmalıdır.²⁸⁴ Devletin varlık nedeni hakları korumaktır. Kuçuradi'ye göre bu haklara saygı gösterilmediği yerde güvensizlik vardır. İnsanların özgür ve değer bakımından eşit olduğu devletin de bunu gerçekleştirmek için var olduğu ilan ediliyorsa da dünyanın dört bir yanında güvensizlik ve acı vardır. Bu durum da hakların uluslararası bir belgede yer bulmasının korunmasını gerçekleştirmediğini göstermektedir.

Devlet tarafında tanınmaya muhtaç olmayan, devletle ilişkisi sadece gereğinin yerine getirilmesi şeklinde olan bir diğer hak grubu insan olanaklarını gerçekleştirmenin önkoşullarını içeren istemlerdir. Sağlıklı şekilde yaşama olanağı, eğitim alma olanağı gibi istemler bu gruptadır.²⁸⁵ Kuçuradi'ye göre buradaki sorun şudur; bu haklar bir başka hakkın gerçekleşmesine bağlı dolaylı haklar olduğu için devletin siyasal kararlarıyla ilintilidir. Bu tür sosyal, ekonomik ve siyasal istemler, devletler tarafından tanınmaya muhtaç olmasa da devletten kamu hizmeti olarak alındığı için siyasal kararlardan etkilenmektedir. Dolayısıyla bu haklardan yararlanma oranı devletin insan haklarına dayanma vadinin gerçek olup olmadığını göstermektedir. Sosyo-ekonomik hakların bir ülkede yurttaşlara eşitçe paylaştırılmış

²⁸³ Kuçuradi, 2011, s.5

²⁸⁴ Kuçuradi, 2011, s.5

²⁸⁵ Kuçuradi, 2011, s.6

olması insan olanaklarının gerçekleşip gerçekleşmediğinin ölçüsüdür.²⁸⁶ Kuçuradi bu tip haklar konusunda sosyal adaletin sağlanması hususunda öneminin altını çizmiştir. Düşünürü göre özellikle dikkat etmemiz gerekli konu: bir ülkede bir kısım çocuğun Cadillac'la okula giderken öteki çocuğun, yaşamak ve karnını doyurmak için bile çalışmak zorunda kalıyor olmasıdır. Bu durumda ortada bir sosyal adaletsizlik ve ülkede gelir dağılımıyla ilgili bir sorun vardır. Bu durum bir süre sonra dolaylı olarak korunan bütün hakların ihlal edilmesi tehlikesi olarak karşımıza çıkar.²⁸⁷ Ve bu sonuç devletin temel varlık sebebini sorgulatır. Bu tür dolaylı korunan haklarda insanın kendini gerçekleştirmesi için gerekli düzenlemeler bilgisine sahip olmak, kişisel ve grupsal çıkarlardan uzak durmak son derece önemlidir.²⁸⁸

Kuçuradi, bu konuda karıştırılmaması gerekli olanın altını çizmiştir. Bu da istemlerin birbiriyle bağlı olmadığı sadece kişi bakımından bu iki grup hakkın bağımlı olduğudur. Yoksa bir hakkın gerçekleşmesi için bir başka hakkın ertelenmesi gibi bir durum söz konusu olamaz. Düşünürü göre bir hakkın erteleneceğinden bahsetmek bile insan hakları bilgisinin olmaması ölçütüdür. Zira insan haklarını korunmasından sorumlu olan devletlerin Uluslararası Af Örgütü vb kuruluşların raporlarını baktığımızda gayet başarısız olduğu sonucu çıkmaktadır. Çünkü devletler bu raporlara göre sadece sorumlu oldukları insan haklarını korumamakla kalmayıp bizzat kendi organlarıyla çiğnemektedir.²⁸⁹

Uluslararası sözleşmeler özellikle temel hak ve özgürlükler konusunda düzenlemeler yaparak bu hakları korumayı amaç edinmiştir. Kuçuradi'nin bu hususta üzerinde durduğu konu: insan hakları olarak talep ettiğimiz şeyin, "insanın tür olarak

²⁸⁶ Kuçuradi, 2011, s.7

²⁸⁷ Kuçuradi, 2011, s.12

²⁸⁸ Kuçuradi, 2011, s.14

²⁸⁹ Kuçuradi, 2011, s.9

bazı olanaklarını gerçekleştirme”²⁹⁰ koşulu olduğudur. Yani insan ancak o koşullar yerine geldiğinde olanaklarını gerçekleştirip insanca yaşar. Örneğin, “ancak beslenirse, ancak eğitilirse, ancak düşüncesini rahatça söyleyebilirse”²⁹¹ Dolayısıyla aslında Kuçuradi tarafından talep edilen insan türünün tarihsel değeri gerçekleşmiş olmasıdır.

Öte yandan Kuçuradi, uluslararası belgelerle yoluyla yapılan insan hakları içerikli düzenlemeler ve bunların devlete getirdikleri yükümlülükler hakkındaki görüşlerini “içtenlik endişemizi bir tarafa atsak bile bir başka sorun vardır ki oda, bu belgelerin insan hakları bilgisine sahip olup olmadığıdır”²⁹² ifadesiyle bu konudaki tereddütlerini ekleyerek bildirmektedir. Kuçuradi’ye göre belgelerde bazı kavramlar karıştırılmaktadır. Ardından devletler bunları yasalarına olduğu gibi aktardığı için bu karışıklık o yasalara da yansımaktadır. Bu durumda, “belgelerin kaleme alınma niyetlerine ters düşen kararlar ve eylemler”²⁹³ insan hakları açısından yanlış uygulamalara neden olmaktadır. Kuçuradi’ye göre bu durum belgeleri kaleme alanların insan hakları konusundaki bilgisizliğinden kaynaklanmaktadır. İnsan hakları bakımından sorun yaratan bu durum Kuçuradi’ye göre “devletlerin hukuksal ve aynı zamanda ahlaksal yükümlülükleri” dile getirilmeye çalışılmasından kaynaklanmaktadır.²⁹⁴

Sonuç olarak yukarıda da belirttiğimiz gibi bu hakların uluslararası sözleşmelerde yer bulmuş olması onların taraf devletlerce korunduğu sonucunu doğurmamaktadır. Uluslararası sözleşmeler bakımından devletlere düşen yükümlülükler konusunda Kuçuradi’nin görüşünü düşünürün üzerinde özellikle

²⁹⁰ Kuçuradi, 2005, s.6

²⁹¹ Kuçuradi, 2005, s.6

²⁹² Kuçuradi, 2011, s.196

²⁹³ Kuçuradi, 2011, s.196

²⁹⁴ Kuçuradi, 2011, s.199-200

yorum yaptığı, ettiği birkaç hak üzerinden verecek olursak öncelikle karşımıza “düşünce özgürlüğü” ve “yaşama hakkı” çıkmaktadır.

Kuçuradi düşünce özgürlüğü hususundaki düşüncelerini Martin Scheinin’in 1992 yılında yayınladığı “*The Universal Declaration of Human Rights A Commentary*”²⁹⁵ başlıklı yazısına atıf vererek anlatmaktadır.

Öncelikle “düşünce özgürlüğü İHEB 18.maddesinde: “Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır (...)” şeklinde düzenlenirken yine İHEB madde 19 da herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğü olduğu ve hiç kimsenin bu özgürlüğü kullanmasında dolayı rahatsız edilemeyeceği hususu düzenlenmiştir. Scheinin’e göre İHEB ile ilgili farklı boyutları bulunmaktadır. Örneğin bir din ve ya inancı kabulle ilgili bireysel hak yani hakkın içsel boyutu hiçbir sınırlamaya tabii değildir. Dolayısıyla bu konuda uluslararası sözleşmeler bakımından taraf devletlerle daha az sorun vardır.²⁹⁶ Asıl sorun devletlerin düşünmek konusunda özgürlük vermiş olsa de düşünceyi yayma özgürlüğü konusuna yaşadığı sıkıntıdır yani asıl sorun özgürlüğün insan haklarıyla bağlantısındadır.²⁹⁷ Kuçuradi, düşünce özgürlüğü açısından İHEB madde 18 ve AİHS madde 9 da benzer sorunlar olduğuna dikkat çekmiştir. Sorun ilgili uluslararası sözleşmelerde düşünce özgürlüğünün din ve vicdan özgürlüğüyle birlikte anılıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü bazı ülkelerde ayrıca düşünce özgürlüğü din ve vicdan özgürlüğüyle birlikte anılmadığında o ülkeler açısından düşünce özgürlüğü uluslararası güvenceden mahrum kalmaktadır.²⁹⁸ Kuçuradi’ye göre bu husustaki bir diğer karmaşa da devletin iktidarlarını ya da bazı

²⁹⁵ Martin Scheinin, “Article 18”, *The Universal Declaration of Human Rights a Commentary*, ed. by Asbjorn Eide, Gudmunder Alfedson, Göran Malander, Lars Adam Redof and Alan Rosas, with the collaboration of Terasa Swinehart, Scandinavian University Pres, Oslo, 1992, s.263-264

²⁹⁶ Rajja Hanski-Martin Scheinin, *İnsan Hakları Komitesini Emsal Kararları*, Çeviren: Defne Orhun, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s.350

²⁹⁷ Kuçuradi, 2011, s.99

²⁹⁸ Kuçuradi, 2011, s.100

grupları korumak adına insan haklarını kısıtlamalarından-üstelik bunu kamu düzeni bahanesiyle yapmaktan-kaynaklanmaktadır. Bu husustaki bir diğer kafa karışıklığı örneği de Kuçuradi'ye göre MSHS 18. ve 19 madde arasındadır. İlgili sözleşmenin 19. maddesine göre herkesi kanaat ve ifade özgürlüğü olmalıdır ama bu hak gerekli görüldüğü hallerde kamu yararına askıya alınabilir şeklinde bir düzenlemeye sahipken, 18. madde düşünce din ve vicdan özgürlüğüyle ilgili böyle bir kısıtlamadan bahsetmez. Kuçuradi burada şunu sorgulamaktadır, kısıtlamaya konu olacak “kanaat” ve “kısıtlamadan muaf “düşünce” arasındaki fark nedir. Ve kamu ahlakı bir özgürlüğün kısıtlanmasında ölçüt olduğunda “ahlâk” gibi değişken bir normla evrensel insan haklarının sınırlandırılması ne kadar doğrudur. Kuçuradi'ye göre bu kafa karışıklığı tamamen insan hakları bilgisi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla sorunları da göz önünde bulundurarak anlama biçimimizi gözden geçirmek ilgili özgürlüğün kavramlaştırılması için önemlidir.²⁹⁹

Kuçuradi, düşünce özgürlüğü açısından amacı dışında kullanımı ve özgürlüğün güvencesiz kalmasını engellemek için üç noktaya dikkat etmemizi tavsiye etmektedir.

- İnsan hakları fikrinin kavramlaşması,
- Özgürlük ve temel özgürlüklerin açığa kavuşması,
- Düşünce teriminin açıklığa kavuşması gerekmektedir.

Düşünce özgürlüğü bakımından Kuçuradi'nin yukarıda sıraladığı ölçütlerden yola çıkarak bir değerlendirme yaptığımızda öncelikle insan haklarının gereklilik bildiren bir fikir dile getirdiğini bilmekteyiz. Bu gereklilik insan olmaktan kaynaklı eşitçe sahip olduğumuz değer kaynaklı muamele görme talebini içerir.

Kuçuradi'ye göre:

²⁹⁹ Kuçuradi, 2011, s.103

Her insan hakkı, belirli insansal olanakların gerçekleşebilmesi için normal olarak zorunlu sayılan bir temel koşula ilişkin bir talebi ortaya koymak için geliştirilmiştir.³⁰⁰

İşte Evrensel Bildirge başta olmak üzere uluslararası sözleşmeler de bu koşulları dile getirmeyi amaçlamışlardır.

Kuçuradi'nin bu hususta dikkat etmemizi önerdiği bir başka konu da doğrudan doğruya ya da dolaylı talepler ayırımına dikkat etmemiz gerektiğidir. Böylece kişi hakkı ya da grup hakkı ayırımı yapabiliriz. İnsan hakkı insan olarak özel yerinden dolayı kişiye özgü bir hak olduğundan grup haklarından ayrılan haklardır. Bütün insanların eşitçe taleplerini içerir. Kuçuradi'ye göre özgürlükler de ilk türden talepler arasındadır. “Kişinin talebi bu tür etkinlikleri-insan olanaklarının gerçekleştirilmesi-gerçekleştirirken hiç kimse tarafından dokunulmamaktır. Düşünüre göre sorun tam şuradadır; uluslararası sözleşmeler açısından bakıldığında özgürlük, insan olanaklarının gerçekleştiren etkinliklerin yapılması değil sadece olumlu değer yargısı içeren şeyleri yaparken sınırlanmamak olarak algılanmaktadır.³⁰¹ Oysa Kuçuradi'ye göre özgürlük sadece “iyi” sayılan şeyleri yaparken engellenmemek değildir, kişinin gerçekleştireceği etkinlik bakımından “egemen değer yargılarına aykırı düşen bir şey yaptığında bile” başka temel haklarının zarara uğramamasıdır.³⁰² Dolayısıyla düşünüre göre, hak ve özgürlük aynı kavram olsa da “hak” dediğimizde onun korunmasını, “özgürlük” dediğimizdeyse güvence altına alınmasını talep etmiş olmaktadır. Bu bakımından özgürlüklerin taşıyıcıları sanıldığı aksine kişiler değil ülkelerdir. Bir ülkede insan türüne özgü olanakların gerçekleştirme koşulları güvence altındaysa o ülkede özgürlük var demektir.³⁰³

³⁰⁰ Kuçuradi, 2011, s.105

³⁰¹ Kuçuradi, 2011, s.107

³⁰² Kuçuradi, 2011, s.108

³⁰³ Kuçuradi, 2011, s.109

Dolayısıyla Kuçuradi'ye göre özellikle dikkat etmemiz gerekli nokta şudur, insan hakları bağlamında, hakların taşıyıcıları kişiler yani tür olarak insan olmakla birlikte özgürlüklerin taşıyıcıları ülkelerdir. Bundan yola çıkarak, örneğin insanın düşünce özgürlüğü olması söz konusu değildir bulunduğu ülkenin düşünce özgürlüğüne sahip olması söz konusudur.

Ben ne kadar aykırı bir yeni fikir getirirsem, hoş gitmeyen bir fikir getirirsem haklarıma dokunulmuyorsa ve bu çoğunlukla böyle oluyorsa orada düşünce özgürlüğü var demektir.³⁰⁴

Kuçuradi'nin yukarıda sıraladığı ölçütlerin sonuncusu düşünce özgürlüğünü kavramlaştırmaya dayanmaktadır. Kuçuradi'ye göre düşünce insanın bilme yetisine bağlı etkinlikleri dile getiren önermeler ve ifadelerdir. Bu etkinlikler “fikirlere, anlayışları, kanaatleri, inançları, gereklilik önermelerini”³⁰⁵kapsar. Düşünce göre sorun şuradadır, bilgi önermeleri gibi doğrulanıp/yanlışlanabilmesi mümkün olmayan kanaatler kişiseldir. Örneğin “bir dinsizi öldürenin cennete giden yolu açtığı” bir kanaattir. Kuçuradi'ye göre işte düşünce özgürlüğüne sınır getirmek isteyenler bu gibi inançların özgürlüğün dışında olduğunu savunmaktadır. Düşünce özgürlüğünün Kavramlaştırma ihtiyacı ya bu sebeptendir. Dolayısıyla Kuçuradi'nin görüşüne göre düşünce özgürlüğünde talep edilen şey,³⁰⁶“herkes egemen olan fikirlere ne kadar aykırı olursa olsun, yeni fikirler ve bilgiler getirme hakkına sahip”olduğudur. Uluslararası sözleşmeler aracılığıyla da düzenlenmiş bu hak o ülkede güvence altına alınmışsa o ülke adına düşünce özgürlüğünün varlığından söz edilebilir. Kuçuradi'nin uluslararası sözleşmeler bağlamında düşünce özgürlüğüne bakışı hususunda son olarak şunu söyleyebiliriz. Kuçuradi'ye özellikle dikkat çektiği nokta, dokunulmaması güvence altına alınmış olanın yeni fikir ya da bilgiyi getiren kişinin

³⁰⁴ Kuçuradi, 2005, s.8

³⁰⁵ Kuçuradi, 2011, s.110

³⁰⁶ Kuçuradi, 2011, s.110

hakları olduğudur, fikir değil. Zira getirilen fikir, aynı konudaki bilgiye tezat olması ve açık bilgisine sahip olduğumuz insan haklarına aykırı olması sebebiyle bilimsel değerlendirmesi yapılmış olması koşuluyla yasaklanabilir.³⁰⁷

Kuçuradi'nin görüşleri çerçevesinde uluslararası sözleşmeler bağlamında devletin yükümlülüğüne örnek olarak vereceğimiz bir başka örnek de “yaşam hakkı” dır. Bütün diğer temel haklar gibi yaşam hakkı da bir talep içerir. Bu talep, devlet görevlileri dahil hiç kimsenin bedensel ve ruhsal bütünlüğüne dokunmaması talebidir. Kuçuradi'ye göre bu talep doğru olsa da yeterli değildir. Çünkü öldürme amacı olmadan yapılan eylemler de yaşamı tehdit edebilir. Örneğin aç bırakmak gibi.³⁰⁸

Yaşam hakkı, İHEB, AİHS, MSHS gibi uluslararası sözleşmelerde düzenleme altına alınmıştır. Ayrıca bu uluslararası sözleşmeler çerçevesinde yaşam hakkıyla bağlantılı olarak idam cezası, işkence ve insanlık dışı muamele, kişi güvenliği, kölelik, vücut bütünlüğü üzerinde bilimsel deneyler, klonlama vb uygulamalar yaşam hakkına müdahale olması boyutunda düzenlenmiştir.

Kuçuradi'ye göre yaşam hakkı hususunda karşımıza çıkan ilk ve en önemli sorun, yaşam hakkı ihlalinin öldürme amacıyla gerçekleşen fiile mi yoksa bir insanı hedef alınarak silah çekilen fiille mi oluştuğudur. Ayrıca her öldürmenin yaşam hakkını ihlali sayılıp sayılmayacağıyla ilgili iki görüş vardır. Bunlarda ilki yaşam hakkı da dahil bir suçu devlet görevlisi işliyorsa insan hakkı ihlali değilse sadece suç oluştuğudur. Kuçuradi'ye göre olaya böyle bakarsak, öldürmek kastıyla ya da bir insanı hedef alarak silah çekme sonucu gerçekleşen ölümlerde her zaman yaşam hakkı ihlali oluşmayacağı sonucu çıkmaktadır. Bunun aksine insan haklarını etik ilkeler olarak kabul ettiğimizdeyse öldürmek amacıyla ya da bir insanı hedef alıp silah

³⁰⁷ Kuçuradi, 2011, s.111

³⁰⁸ Kuçuradi, 2011, s117

çekerek fark etmez her öldürme yaşam hakkı ihlalini oluşturur.³⁰⁹ Neticede Kuçuradi'ye göre bu hususta bir ölçüt sorunu yaşamaktayız. Bu ölçüt yine insan hakları bilgisine ve kavramın netleştirilmemesine dayanmaktadır. Bir eylemin insan hakları açısından ihlal oluşturduğunu/oluşturmadığını değerlendirmek için o hakkı açık bilgisine, insan bilgisine ve insan hakları bilgisine sahip olmalıyız. Çünkü yaşam hakkı ekseninde yapılan tartışmalarda, idam cezası, insanlık dışı muameleler, işkence, ötenazi, organ transplantasyonu, kürtaj vb konular da ilgili hakkın ihlaliyle ilgili konuya dahil olmaktadır. Kuçuradi'ye göre insanlar bu konuda yapılan tartışmalarda savlarını görüşleri ne olursa olsun insan hakları bilgisine değil genellikle konu hakkında sahip oldukları farklı değer yargılarına dayandırmaktadırlar.³¹⁰

Örneğin, yaşam hakkının ihlali olup olmadığıyla ilgili tartışmaların en çok yaşandığı mesele idam cezasını ele aldığımızda görüyoruz. Avrupa Birliği Temel Hakları Şartı 2. maddesi³¹¹ açık bir şekilde idam cezasını yaşam hakkının ihlali olarak değerlendirip yasaklamaktadır. Buna karşın MSHS 6. maddesi³¹² ölüm cezasını yaşam hakkının ihlali olarak görmemektedir. Konuya Kuçuradi açısından baktığımızda ölüm cezası yaşam hakkının ihlalidir. Çünkü devlete düşen yaşam hakkına dokunmaması ve dokunulması halinde müdahale etmesidir.

Bir insan, insan haklarıyla ilgili bir konuda 'mağdur' olduysa, bunun telafisi olmaz. O hak, onu koruması beklenen kimseler tarafından korunamamış demektir.³¹³

Kuçuradi'ye göre kamu adına verilen böyle bir cezaya onay vermek devlet dediğimiz kurumu bir intikam aracı olarak görmektir. Yani sadece insanlar değil devletler de hak ihlali yapabilirler.³¹⁴ Ölüm cezası devlet tarafından yaşam hakkının

³⁰⁹ Kuçuradi, 2011, s.117

³¹⁰ Kuçuradi, 2011, s.119

³¹¹ [www.https://sbb.gov.tr/wp-content](https://sbb.gov.tr/wp-content) , ziyaret tarihi: 19.04.2021

³¹² [www.https://tbmm.gov.tr](https://tbmm.gov.tr) , ziyaret tarihi: 19.04.2021

³¹³ Hürriyet Gazetesi, 11.11.2016 <https://www.google.com.tr.amp/s/> (ziyaret tarihi, 31.10.2020)

³¹⁴ Kuçuradi, 2011, s.119

ihlal edilmesidir. Hukuksal bir insan kurumu olan devlet intikam almak için değil insan haklarını korumak için vardır. Kuçuradi ölüm cezasını karşı çıktığımız bir şeyi kendimizin yapması olarak yorumlamaktadır. Düşünüre göre, bir insan yapmasının yasak olduğu bir şeyi yaptığı takdirde ceza alması mümkündür, fakat ceza intikam almak değildir. Ceza yaşam hakkını ihlal etmemelidir. “Çünkü “ben insanım” diyen, başkasını öldürmez ve öldürülmesini istemez.”³¹⁵

Yaşam hakkı ihlali tartışmalarının bir başka örmeği de kişi güvenliğidir. Kuçuradi’ye göre kişi güvenliği adı altında talep edilen kişinin sosyal güvenliği değildir. Talep edilen, “kişinin, ister bir devlet organı tarafından ister başka biri tarafından, şiddet içeren saldırı ve müdahaleden korunmasıdır.”³¹⁶ İHEB 25.maddesinde açıkça düzenlendiği gibi hiç kimseye insanlık dışı muamele yapılamaz, işkence yapılamaz, özgürlüğünden ve güvenliğinden yoksun bırakılamaz, insanlık dışı cezaya maruz bırakılamaz.³¹⁷ Kuçuradi’ye göre şiddet içeren her türlü müdahaleden uzak kalma ve korunma talebi yaşam hakkıyla ilgilidir ve hakkın gereğidir. İnsanlar hiçbir şekilde işkenceye maruz kalmamalıdır. İnsanların yaşam sürmesini engelleyen, yaşamı sonlandıran, yaşamı tehdit eden her türlü müdahaleden korunma talebi yaşam hakkının gereğidir. Düşünür bu talepler açısından devlete düşenin sadece negatif yükümlülük olmadığı aynı zamanda kişi güvenliğini sağlamak açısından pozitif yükümlülüğü olduğunu vurgulamıştır.³¹⁸ Kişinin bedensel varlığını sürdürmesi için asgari koşulları sağlamak devletin görevidir.

Son olarak uluslararası sözleşmelerle devletlere yüklenen sorumluluklar açısından baktığımızda örnek olarak verdiğimiz yaşama hakkından yola çıkarak

³¹⁵ Hürriyet Gazetesi, 11.11.2016 <https://www.google.com.tr.amp/s/> (ziyaret tarihi: 31.10.2020)

³¹⁶ Kuçuradi, 2011, s.123

³¹⁷ <https://www.ihd.tr>

³¹⁸ Kuçuradi. 2011, s.123

yapılması gerekenin insan haklarının etik ilkelerini yerine getirmek olduğunu söyleyebiliriz. Mesela yukarıda konu ettiğimiz yaşam hakkı ve hakla ilgili diğer taleplerle ilgili olarak Kuçuradi'nin görüşü, “insan olarak dünyaya gelmiş herkesin yaşama hakkını korumak” müdahaleleri engellemek, kişi güvenliğini korumak devletin görevidir. Bu gerekleri yerine getirmek aynı zamanda insan olma bilincinden kaynaklıdır. Bu bilince ulaşmanın yolu da insan hakları bilgisidir.³¹⁹

³¹⁹ Kuçuradi, 2011.s.124

SONUÇ

Anayasalarda ve uluslararası belgelerde gördüğümüz, niyetlenen ile yapılan arasındaki ayrılığın kaynaklandığı “bir yer” de çağımızda yaygın olarak devlet anlayışıdır.

İoanna Kuçuradi

Bu çalışmada insan hakları bağlamında devlet konusu, İoanna Kuçuradi bakış açısıyla ele alınmıştır. Konu dâhilinde devlet oluşumu “insan”, “insan hakları”, “insanın değeri”, “insan onuru” gibi kavramlarla temellendirilmiş, uluslararası belgeler kapsamında incelenmiştir.

Bu bağlamda öncelikle Uygur’un da dediği gibi insan hakları hukuku ile insan haklarına dayalı hukukun aynı şeyler olmadığını bilerek yola çıkmalıyız. Şöyle ki, insan hakları hukuku, insan hakları içerikli belgelerdeki normları konu alır, insan haklarına dayalı hukuk ise insan hakları temelinde inşa edilmiş hukuktur. Ayrıca ve önemli olan da insan hakları hukukunun var olması orada bir insan haklarına dayalı hukukun oluştuğu sonucunu doğurmadığıdır. Elbette insan haklarını korumanın en önemli ve işe yarar yollarından biri devletin sahip olduğu hukuk sistemidir, ancak tek başına yeterli olması mümkün değildir. Diğer taraftan elbette devletin bir hukuk sistemi olmadan insan haklarının korunması olası değildir. Kuçuradi’nin belirttiği gibi, insan hakları belgelerini düzenleyenlerin bilgi eksikliği dolayısıyla da insan hakları belgelerinde insanın unutulması çok olasıdır.

İnsanın antropolojik değeri bilgisine sahip olduğumuzda insan haklarına dair bir fikrimiz oluşmaktadır. Bu fikir bizi insan haklarına dair bilgiye yani insana farklı bir bakış açısına götürür. Duruma böyle felsefi açıdan bakmak öncelikle insanın değeri kavramının ne olduğunu sorgular bize. Bu sorgu insanın diğer canlılardan farklı özelliklerine, onu insan yapan olanaklarına götürür. İnsan onuru dediğimiz kavram da tüm bunlarla ilgilidir. Edindiğimiz bu felsefi bilgi bize insan onurunun hangi hallerde

tehlikeye düşeceği fikrini verir. Bu bağlamda nelerin insan hakkı ihlali olduğunu da anlamış oluruz.

Buradan insan olmanın, insanın onurlu bir varlık olduğunun bilincinde olmayı gerektirdiği ve onur sahibi bir varlık olarak gerekli taleplerimizin olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Kuçuradi ise insan olmak ve insan hakları bağlamında hareket etmeyi “davranış ilkeleri” olarak tanımlar. İnsanın değeri ve onuru bilinciyle davranışlarda bulunmalı kamu yaşantısında da bu davranış kalıbından şaşmalıyız. İnsan hakları dediğimizde bu haklarla neyi talep ettiğimiz bilgisine sahip olmalıyız. İnsan hakları bağlamında muamele etme ve muamele görme ilkelerinin ne ifade ettiğinin ve bunların insan onurundan kaynaklandığını unutmamalıyız.

İnsan haklarının her bir insan için ayrı ayrı ve bir arada çok hayati bir önem taşıdığının bilinci, toplum halinde yaşamamızın imkânlı hale gelmesinin anahtarıdır. Bu bilginin devlet tarafından varoluş temeli olarak alınması gerekmektedir. Devlet, insanların sadece insan oldukları için sahip oldukları insani değerlerini ve onuru korumak ve gerçekleştirmek için vardır. İnsanın diğer canlılardan ayrıldığı özelliklerini ve değerinin farkında olmak, insan onuru hakkında bilgiye sahip olmak, insani talepler konusunda da fikrimiz olmasını sağlar. İnsan onurunun ne şekilde zarar göreceği bilincine sahip olmak ve gerektiğinde müdahale etmek düzenlemelerin temelini oluşturmalıdır. İnsan hakları insanla ilgili gerekleri dile getirir bu gereklerse sadece insan olmaktan kaynaklı istemelerdir.

Kuçuradi'nin bu hususta özellikle üzerinde durduğu bir başka durum, gerek ulusal gerekse uluslararası her türlü düzenlemede ortaya çıkan çelişki ya da daha doğru ifadeyle sorundur. Bu sorunun kaynağı niyet ve ortaya çıkan arasındaki farktır. Kuçuradi amaç ve sonuç arasındaki bu farkı birkaç sebebe bağlar bunların ilki, bilgi eksikliğidir. Bilgiden kast ettiğiyse açıkça insan hakları bilgisinin eksikliğidir. Yani

eğer normların dayandığı epistemolojik öncüller, genellemeler sonucu ulaşılan kültürel, tarihsel, empirik dayanaklarsa bu sonuçlara etik sonuçlar dememiz olası değildir. Dolayısıyla bu tür normlarla etik bir kavram olan insan hakları niyet aşamasında kalmaya mahkumdur.

Normların türetildiği bir başka öncül de “belirli tarihsel gerçeklik koşullarında, insanın değerinin bilgisine—yani insanın bazı yapısal olanaklarının özelliği bilgisinden-yapılan çıkarıma dayanan öncüllerdir. İnsanın değeri bilgisi tüm insanlar için ayrı ayrı ve her zaman geçerli olan, insan onuruna dayanan bilgilerdir. Bu bilgi evrenseldir. Eğer normun türetilme öncülü olarak, belirli bir tarihsel gerçeklik koşullarındaki insanın değeri bilgisine dayanırsak bu insanın değerine felsefi bakıştan uzak bir dayanak olur ve normla amaçlanan insan hakları kağıt üzerinde kalır. Kuçuradi, bunun sebebinin insan haklarını konu edenlerin, çoklukla, insan haklarının, “kişiyi devlete karşı korumak” için var olduğunu savunmaları olduğunu belirtir. Yani insan hakları, kendi başına bir varlık olduğu düşünülen devlet tarafından verilen “saygılı olma” sözünün gerçekliğinden ibarettir. Aslına bakılırsa devletin kendi başına bir varlık olarak görülmesi her şeyden önce, insansal kurum olan “devlet”in amacından sapmış bir tanımlamasıdır. Oysa devlete hukuksal bir insan kurumu olarak baktığımızda, amacının “hukuku gerçeklikte belirleyici kılmak” ve bu sayede adaleti sağlamak olduğunu görebiliriz.

Kuçuradi’ye göre devlete bakış açımız bu sebeple önemlidir. İnsanların toplu yaşam ihtiyaçlarından doğan devlet, kaçınılmaz olarak düzene olan ihtiyacı karşılamak için vardır. Fakat bu düzen, “her koşulda”, “her şeye karşın” değil, adalet fikrinin gerçekleşmesi amacıyla sağlanmalıdır. Ancak böylece insanın değeri üzerine kurulmuş bir hukuksal düzen yani devletten söz edebiliriz. Devlet kavramını kendi başına bir varlık olarak görmenin bir başka sakıncası bu bakış açısından doğan

çelişkidir. Bu çelişki kendi başına bir kurum olarak görülen devletin adalet fikrini insan hakları, insanların değeri ve olanaklarını gerçekleştirme amacına dayandıracağı yerde somut ve empirik kaynaklara dayandırıyor olmasıdır. Bu durumun sonucu kendi başına var olan devlet, insan haklarına saygılı hareket etmeyi amaçladığını, tebaasına beyan etse de bunu kâğıt üzerinde kalacağıdır. Çünkü kendi başına bir varlık sadece bütünlüğünü korumayı amaçlar. Kuçuradi, bir devletin insan haklarına “saygılı” değil “dayalı” olması gerektiğinin de altını çizerek. Bunun gerçekleşmesi için de her şeyden önce devletin kendini, kendi başına bir kurum olarak görme hevesinden vazgeçmesi gereklidir. Hukuksal bir insan kurumu olduğunu, insanın onurunu gerçekleştirmek sebebiyle var olduğunu kabul etmesi elzemdir.

Sonuç olarak insan haklarına bağlamında devlet kavramından anladığımız insanların topluluk halinde yaşamalarından doğan hukuksal bir insan kurumu olan devletin, her bir yurttaşın insan olmasından kaynaklı temel haklarını koruyup gözetmek için var olduğudur. Devlete insan hakları bağlamında baktığımızda başta anayasa olmak üzere tüm düzenlemelerin insanın imkânlarını gerçekleştirmek üzere yapılması gerektiğinin bilincinde olmalıyız. Ancak bu şartlarda devletin var olma amacı olan “yurttaşların yurttaşlara karşı korunması” ve temel insan haklarının korunması gerçekleşir. Ancak bu koşullarda insanın türler arasındaki özel yerinden kaynaklı değeri korunur, insan onurunun gerektirdiği olanaklar gerçekleşir ve toplum halinde yaşamak mümkün olur. İnsan onurundan bahsederken özellikle Kuçuradi'nin bakış açısı ile onur kavramının antropolojik olarak değerlendirildiği, insanın değeri bilgisine dayandığının altını çizmeliyiz. Bu bilgi de bizi, insanın diğer türlerden ayrı düştüğü değerine ve diğer türlerden farklı olarak sahip olduğu özelliklere götürür. İnsan onuru kavramı tam bu özelliklerin ve olanakların gerçekleşmesi için gerekli muamele görme ve muamele etme zorunluluklarını içerir. Devletin tüm görevlileri ve yurttaşlar,

bu gerçeklik koşullarının bilincinde olmalı insanın yapısal olanaklarının hayata geçmesini amaçlamalıdır. Ancak bu şekilde insan hakları bağlamında bir devlet gerçekleşebilir. Dikkat etmemiz gereken, amacının insan haklarını gerçekleştirmek, insanın olanaklarını gerçek kılmak olduğunu savunan belgelerin bu konuda samimi olması, insanın değeri bilgisi ile donatılmış olması ve söylemlerinin kâğıt üzerinde kalmamasıdır. Bunun en etkili yolu da anayasa ve düzenlemeleri sonuç olarak devleti:

Anayasamızdaki ifadesiyle “hürriyete, adalete ve fazilete âşık evlatlara”, hatta insan haklarına “aşık evlatlara” “emanet” etmekten çok; insan haklarının bilgisiyle donatılmış, insan olma bilincini edilmiş, dolayısıyla neye neden “aşık” olduklarını bilen “evlatlara” “emanet etmektir.³²⁰

³²⁰ İoanna Kuçuradi. <https://www.anayasa.gov.tr>.

KAYNAKLAR

Acar, F. ve Arner. H. O.(2009), *Kadınların İnsan Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, İçişleri Bakanlığı Genel Yayın, No:656.

Aristoteles, (2014), “*Etik*”, İstanbul: Say Yayınları, Çev: Furkan Akderin,

Augustinus, (2010), *İtirafılar*, Çev: Çiğdem Dürüşken İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Bulut, N. (2008), “*Eski Yunan’dan Aydınlanma Çağına İnsan Onuru Kavramının Gelişimine Genel Bir Bakış*” Erzurum Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, CXII, (2008)

Camus, A. (1997), *Veba*, İstanbul: Can Yayınları.

Cassirer, E. (2005), *Devlet Efsanesi*, Çev: Necla Arat, İstanbul: Say Yayınları.

Cevizci, A. (1999), *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Çalışkan, H. ve Çevik, E. İ. (2018), *Kadına Yönelik Şiddetin Belirleyicileri: Türkiye Örneği*, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt;7, Sayı:14, (2018)

Çelik E. (2019), “*İnsan Hakları Hukukunda İnsan Onurunun Yeri Ve Rolü*”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 9(2), (2019)

Çotuksöken, B. (1998), *Kavramlara Felsefe İle Bakmak*, İstanbul: İnsancıl Yayınları.

Çotuksöken, B. (2002), *Felsefe Özne-Söylem*, İnkılap Yayınevi, İstanbul (2002)

Devlet, P. (1999), *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, Çev: Eyüboğlu-Cimgöz.

Eroğul, C. (1990), *Devlet Nedir*, Ankara: İmge Kitapevi.

François Akandji, J. Kombe, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Pozitif Yükümlülükler*, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Uygulanmasına İlişkin Kavuz Kitap,

Goldmann, L. (1983), *Kant Felsefesine Giriş*, İstanbul: Metis Yayınları.

Gökberk, M. (1993), *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Hürriyet Gazetesi, 11.11.2016 <https://www.google.com.tr.amp/s/> (ziyaret tarihi, 31.10.2020)

İlkçag Felsefesi, (2017), AÖFYayınları, Eskişehir.

İmece, B. (2019), *“İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi İle Ekonomik Sosyal Ve Kültürel Haklar Sözleşmesindeki “İnsan İdesi” Anlayışlarının Karşılaştırmalı Analizi”* Yüksek Lisans Tezi. Mersin.

İnsan Hakları El Kitapları, No:7, giriş, www.inhak.adalet.gov.tr (24.10.2020)

İspir, Z. (2017), *“İnsan Haklarının Temeli olarak İnsan Onuru Kavramı”* Doktora tezi, Ankara

İyi, S. (2017), “*İnsanca Yaşamak*”, Maltepe Üniversitesi İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi ve Unesco Felsefe ve İnsan Hakları Kürsüsü Bülteni, Ekim(2017)

Kant, I. (2002), *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, Çev: İoanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Ketenci, T. ve Topçu, T. (2013), “*Aristoteles Ve Augustinus’un İnsan Anlayışları Üzerine*” Kaygı, sayı:20, (Araştırma Makalesi)

Kuçuradi, İ. (2005), “*İnsan Hakları: Kavramlar ve Çeşitleri*”, konulu konferans, Ankara Barosu İnsan Hakları Hukuku Araştırma Uygulama Ve Danışma Merkezi ve Staj Kurulu.

Kuçuradi, İ. (2006), *Schopenhaur ve İnsan*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İ. (2009), *Felsefe ve İnsan Hakları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumum Yayınları.

Kuçuradi, İ. (2011), *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayını.

Kuçuradi, İ. (2013), *Barışın Felsefesi 200. Ölüm Yıldönümünde Kant*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İ. (2017), *Uludağ Konuşmaları: Özgürlük, Ahlak, Kültür Kavramları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İ. (2018), *İnsan ve Değerleri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İ. “İnsan Haklarına Dayalı Anayasa Veya Devlet”, <https://www.anayasa.gov.tr> (Ziyaret tarihi 28.09.2020)

Mengüşoğlu, T. “Çağımızın Antropolojik Teorileri” <https://cdn.istanbul.edu.tr> (ziyaret tarihi: 20.06.2020)

Mengüşoğlu, T. (2012), “Ontolojik Esaslara Dayanan Felsefi Antropoloji Hakkında Düşünceler”, *FelsefeArkivi*/4, (2012) <https://dergipark.org.tr> (23.05.2020)

Mengüşoğlu, T. (2016), *İnsan Felsefesi*, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.

Platon, (2012), *Menon*, Çev: Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları.

Metin, Y. (2010), “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Yaşamın Ve Sağlıkın Korunmasıyla İlgili Olarak Taraf Devletlere Yüklediği Pozitif Yükümlülükler”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 27, (2010)

Mirandelo, P. D. (2006), “İnsanın Değeri Üzerine Söylev Ya da Rönesans’ın Manifestosu” Çev:Levent Özşar, İstanbul: Biblos.

Mumcu, A. (1994), *İnsan Hakları & Kamu Özgürlükleri*, Ankara: Savaş Yayınları.

Mumcu, A. ve Küzeci, E. (2012), *İnsan Hakları Ve Kamu Özgürlükleri*, Ankara: Turhan Kitapevi.

Platon, (2017), “Phaidros” Say Yayınları, Çev: Furkan Akderin, İstanbul.

Propos, A. and Comte, A. (2016), *Sponville*’den alıntıdır. Büyük Erdemler Risalesi, Çev: Işıl Ergüden, İstanbul: İletişim Yayınları.

Scheler, M. (1998), *İnsanın Kozmostaki Yeri*, Çev. Harun Tepe. Ankara: Aytaç Kitapevi, (1998), Montesquieu, <http://www.https://tr.m.wikiquote.org> (ziyaret tarihi: 13.10.2020)

Shue, H. (2016), “*Temel Hakların Evrenselliği*”, Kuçuradi, İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Siyasi Düşünceler Tarihi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları. EskişehirTakiyettin Mangüçoğlu, Felsefeye Giriş, İstanbul, 1958, <https://www.academia.edu> (e-kitap indirim tarihi:20.02.2020)

Soysal, M. (1997), *100 Soruda Anayasa'nın Anlamı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Stevanson, L. (2005). *Yedi İnsan Doğası Kuramı*, İstanbul: Say Yayınları.

Şimşek, O. (1997), “*Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı ve Korunması*” Doktora Tezi, İzmir.

Tepe, H. (2006), “*Etik Bir Sorun Olarak Ayrımcılık*”, Felsefe Logos Dergisi.

Tepe, H. (2009), “Şiddetsiz bir dünya olanaklı mıdır: şiddetin antropolojik ve etik temelleri”, Felsefelogos, sayı 37.

Tepe, H. (2018), *İnsan Hakları Felsefesi*, Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Tezcan, D. Erdem, M. R. (2006), Oğuz Sancakdar, Rifat Murat Önok, İnsan Hakları El Kitabı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Trad. L. Vrin, G. Çoşkun, B. (2011), *Felsefi Antropoloji Ve İnsan Hakları Kavramları Bağlamında Başka İnsan*, Yüksek Lisans Tezi.

Unat, İ. (2016), “İnsan Haklarını Ve Temel Özgürlükleri Korumaya İlişkin Avrupa Sözleşmesi”, İoanna Kuçuradi, İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Uygun, G. (2016), “Kadına Yönelik Şiddeti Önlemede Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Önemi”, Dini Araştırmalar Dergisi, Kadın Özel Sayısı.

Uygun, G. (2016), *Hukukta Adaletsizliği Görmek*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayını.

Uygun, G. (2018), “İnsanın Unutulmadığı Hukuk: İnsan Haklarına Dayalı Hukuk”, İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi ve Unesco Felsefe ve İnsan Hakları Kürsüsü Bülteni, sayı:3.

Ürek, O. (2016), *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkiv*, İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları. Kitap 27

<https://www.sozluk.gov.tr> (ziyaret tarihi 02.10.2020)

<https://acikders.ankara.edu.tr>" <https://acikders.ankara.edu.tr> Felsefe Bölümü,
Sofistler. Ders Notları. (ziyaret tarihi: 19.05.2020)

<https://tr.m.wikipedia.org> (ziyaret tarihi:22.05.2020)

<https://tr.m.wikipedia.org> (ziyaret tarihi:11.07.2020)

<https://www.ech.coe.int/documer> (ziyaret tarihi: 26.10.2020)

<https://www.ttb.org.tr> (ziyaret tarihi 02.10.2020)

<https://www.yoret.tr/siddetsiz.toplum> (ziyaret tarihi:11.07.2020)